

ფიროსმანის დაბადების და
გარდაცვალების მისტერია

მანანა ხომერიკი

ფიროსმანის დაბადების და
გარდაცვალების მისტერია

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი 2023

UDC (უკ) 75. 071.1(479. 22) (ფიროსმანი)
ბ-716

თვითნასწავლი მხატვრის, ნიკო ფიროსმანაშვილის დაბადებისა და გარდაცვალების განსხვავებული ვერსიები არსებობს, რაც დოკუმენტურად დამოწმებული ცნობების სიმცირით არის განპირობებული. ნაშრომში განხილულია ძირითადი ვერსიები, ფაქტები, დოკუმენტები. დადგენილია მიზეზები, რის გამოც არ არსებობს მხატვრის დაბადების და გარდაცვალების ჩანაწერები.

ავტორი განიხილავს რა წინამორბედი მკვლევრების მოსაზრებებს, მკითხველს სთავაზობს ფიროსმანის დაბადებისა და გარდაცვალების საკუთარ ვერსიებს, რომლებიც საარქივო დოკუმენტებზე, ფაქტების შეჯერებასა და ლოგიკურ დასკვნებზეა დაფუძნებული: 1. მირზაანელ ასლან ფიროსმანაშვილს ნიკალა შულავერში შეეძინა. 2. ფიროსმანი 1918 წლის 4 მაისს, „ზედ აღდგომა ღამეს“, გარდაიცვალა მიხეილის საავადმყოფოში. 9 მაისს მას წმ. მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიაში აუგეს წესი და დაკრძალეს საავადმყოფოს სასაფლაოზე, რომელიც კუკიის სასაფლაოს გაგრძელებას წარმოადგენს.

ტექნიკური რედაქტორი: **მარიამ მალაქელიძე**

© მანანა ხომერიკი, 2023
გამომცემლობა „მერიდიანი“

ISBN 978-9941-34-306-3

სარჩევი

წინათქმა	4
I თავი. ფიროსმანის დაბადება	6
I.1. ასლან ფიროსმანაშვილის ოჯახი	6
I.2. ფიროსმანის დაბადების ვერსიები.....	23
I.3. მირზაანელ ასლან ფიროსმანაშვილს ნიკალას შულავერში შეეძინა.....	35
II თავი. მხატვრის გარდაცვალება და დაკრძლვა	55
II.1. ცნობები და მოგონებები.....	55
II.2. ვასო ჩაჩანიძის ვერსია.....	58
II.3. ნელი კობიაშვილის ვერსია	61
II.4. ერეკლე ლუკაშვილის ვერსია.....	73
II.5. მანანა ხომერიკის ვერსია.....	78
ბოლოთქმა	88

წინათქმა

ფიროსმანის დაბადებისა და გარდაცვალების კვლევა 2003 წლიდან დავიწყე [მ. ხომერიკი, „ფიროსმანი გარდაიცვალა 1918 წლის 4 მაისს, დაკრძალეს 9 მაისს“, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 9 მაისი, თბ., 2003]. 2004 წლის 25 ივნისს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭომ განიხილა ჩემი ნაშრომი და რეკომენდაცია გასცა დასაბუქდად. იმავე წელს დაიბეჭდა ჩემი ბროშურა [მ. ხომერიკი, „გენეალოგიურ-ბიოგრაფიული ძიებანი 1 ფიროსმანი“, თბ., 2004]. რედაქტორი იყო ისტ. მეცნ. დოქტორი, პროფესორი ალექსანდრე ბენდიანიშვილი. ამის შემდეგ განვაგრძე კვლევა [მ. ხომერიკი, „წერილები“, თბ., 2006; მ. ხომერიკი, „ახალი საარქივო მასალები ფიროსმანისა და მისი ოჯახის შესახებ“, წიგნში: ი. აბესაძე, „ყველაფერი ფიროსმანზე“, თბ., 2013]. 2014 წელს, საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრი გურამ ოდიშარიას ინიციატივით და კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის დირექტორის, პროფესორი ზაზა აბაშიძის თავმჯდომარეობით, შეიქმნა ფიროსმანის საფლავის დამდგენელი კომისია, რომლის შემადგენლობაში მეც ვიყავი. კომისიის მუშაობის დროს, წარმოჩინდა სხვადასხვა ვერსიები. როგორც ჩანს, კომისიის თავმჯდომარისთვის ჩემი ვერსია მისაღები აღმოჩნდა, რადგან 2017 წელს ხელნაწერთა ეროვნულმა ცენტრმა გამოსცა ჩემი ნაშრომი „ფიროსმანზე და არა მხოლოდ...“. სამეცნიერო-პოპულარული წიგნების სერიის რედაქტორია პროფესორი ზაზა აბაშიძე, ხოლო წიგნის რედაქტორი – ლანა გრძელიშვილი.

მხატვრის უკანასკნელი განსასვენებლის ძიებისას, მომიხდა

ისეთ შეუსწავლელ საკითხებში გარკვევა, როგორიცაა თბილისის სასაფლაოების ისტორია, საავადმყოფოებს, ეკლესიებსა და სასაფლაოებს შორის არსებული კავშირები, რის გარეშეც შეუძლებელია გავაცნობიეროთ უპატრონო მიცვალებულების დაკრძალვის საავადმყოფოებისთვის დადგენილი წესი. 2019 წელს, ხელნაწერთა ეროვნულმა ცენტრმა კვლავ გამოსცა ჩემი ზემოაღნიშნული ნაშრომი, მაგრამ კიდევ ბევრ მკითხველს აქვს წიგნის გაცნობის სურვილი.

ამჯერად, მკითხველს ვთავაზობ უფრო შემოკლებულ ვერსიას, რომელშიც მხოლოდ ორი საკითხია წარმოჩენილი – მხატვრის დაბადება და გარდაცვალება. ამავე დროს, ნაშრომი გამდიდრებულია ახალი დეტალებით.

I თავი. ფიროსმანის დაბადება

I.1. ასლან ფიროსმანაშვილის ოჯახი

გამოჩენილი ქართველი თვითნასწავლი მხატვრის, ნიკო ფიროსმანაშვილის, აღმომჩენლად ითვლებიან მხატვრები ლე-დანტიუ და კირილ ზდანევიჩი [ა. ჩხეიძე, „ვინ აღმოაჩინა ფიროსმანი?“, გაზ. „სახალხო განათლება“, 18 იანვარი, 1989], თუმცა მის შესახებ პირველი წერილი გრიგოლ რობაქიძეს ეკუთვნის [ტ. ტაბიძე, „ნიკო ფიროსმანი“, გაზ. „ბახტრიონი“, 1922, №8]. ფიროსმანის ბიოგრაფიის კვლევას ხანგრძლივი ისტორია აქვს. 1922 წელს, გაზეთ „ბახტრიონმა“, რომელიც გიორგი ლეონიძის რედაქტორობით გამოდიოდა, ფიროსმანის შესახებ ცნობების შეკრება და გამოქვეყნება ითავა. მხატვრის დას, ფეფე ასლანის ასულ ბარამაშვილისას, 1922 წელს, შალვა დადიანისთვის მოუყვოლა: „მე „ნიკალას“ და ვარ, 57 წლის ვიქნები და მასზე 2-3 წლით უფროსი ვარ... მეცა და ნიკოლაც აქ მირზაანში ვართ დაბადებულნი. მამა ჩვენს ასლანი ერქვა და სულ სამი შვილი ვყავდით: ნიკოლა, მე და ერთი ქალი, ჩვენზე უფროსი, რომელიც ერთ იმერელს ცოლად ჰყავდა ქალაქში. სიძეს გვარი არ მახსოვს. დედა ზემომარხანელი იყო ტოკლიკიშვილის ქალი – თეკლე. მამა უბრალო სოფლის კაცი იყო და ადრე გარდაიცვალა. ამავე დროს შიმშილობაც ჩამოვარდა და ჩვენმა იმერელმა სიძემ ობლები დედასთან ერთად ქალაქში წაგვასხა. მაშინ მე დაახლოებით 9 წლისა ვიქნებოდი და წავალ (ალბათ, სანყალი – მ. ნ.) ნიკოლა – 7 წ. ქალაქში სიძეს ცოლი მოუკვდა და დედაჩვენი თეკლაც გარდაიცვალა. ამის გამო, მე სოფლად დავბრუნდი და ნიკოლა კი იქ დარჩა“ [შ. დადიანი, „ფიროსმანი. ახალი ბიოგრაფიული ცნობები“, გაზ. „ბახტრიონი“, 1922, №10].

შესაძლოა, ფეფეს ბევრი რამ მართლაც არ ახსოვდა, მაგრამ იმის თქმა, რომ ასლანს სულ სამი შვილი ჰყავდა – დიდი უსამართლობაა! თუ მკვლევრებისთვის დღემდე ასლანის სამი შვილის არსებობა იყო ცნობილი, მე კიდევ ოთხი შვილის დაბადების ჩანაწერებს მივაკვლიე. ფეფოს რამდენიმე ნახევარდა ჰყავდა. სამწუხაროდ, მას არავინ ჰკითხა, დედ-მამისა და

დის გარდაცვალების შემდეგ, როგორ დაბრუნდა სოფელში 9 წლის გოგონა, ვინ ზრდიდა? სავარაუდოდ, მას სწორედ ეს ნახევარდები ზრდიდნენ, რისი გამხელაც თავად არ ისურვა. ამის მიზეზი მხოლოდ ანგარება შეიძლებოდა ყოფილიყო. როდესაც ფეფემ რამდენიმე წლის უნახავი ნიკალას გარდაცვალების შესახებ შეიტყო, სხვა მემკვიდრეები არ გამოაჩინა! კიდევ ერთ დეტალზე უნდა გავამხვილო ყურადღება. ფეფეს არც სიძის გვარი ახსოვს და არც დის სახელი. დას ამგვარად მოიხსენიებს: „ქალაქში სიძეს ცოლი მოუკვდა“. ისმის კითხვა – საიდან ჩნდება სახელი „მარიამი“, რომლითაც მკვლევრები ფეფეს დას მოიხსენიებენ? მარიამის დაბადების ჩანაწერი დღემდე მოკვლეული არ არის. იმავე 1922 წელს, ფეფესგან ნინა თარიშვილმაც ჩაიწერა მოგონება: „შვიდი წლისა იქნებოდა ნიკო (მე იმაზე უფროსი ვარ 4 წლით), როცა დედ-მამა დაგვეხოცა. მამა ჩვენი ასლანი შინაური მიწის მომუშავე გლეხი იყო, სხვა არაფერი ხელობა იცოდა... დედას თეკლეს ეძახდნენ. მხნე და გამრჯე ადამიანი იყო. რვა წლის ნიკო ჩვენმა სიძემ, ალექსიმ წაიყვანა ქალაქში (თბილისში) და მიაბარა პურის ჭამაზედ ერთს სამხედრო პირს გვარად ქალანთაროვს. ამასთან დარჩა თექვსმეტ წლამდე. 16 წლისა რომ გახდა ქალანთაროვს ეკითხა, რომელი ხელობა უფრო მოგწონს, რომ შეგასწავლო. ნიკოს ეთქვა: მხატვრობა მინდაო, მაგრამ ქალანთაროვს არ ერჩივნა და ბოლოს რკინის გზის კონდუქტორად შეუყვანია. 7-8 წელიწადი მსახურობდა, მაგრამ ავად გახდა, სამსახურს თავი დაანება და ლვინის სარდაფი (პადვალი) გახსნა“ [ნ. თარიშვილი, „ნიკო ფიროსმანი, წერილი ქიზიყიდან“, გაზ. „ბახტრიონი“, 1922, №23]. შ. დადიანს და ნ. თარიშვილს ნიკალას უფროსი ნახევარდების არსებობა რომ სცოდნოდათ, ალბათ, მეტ უტყუარ ინფორმაციას შეიტყობდნენ მათგან.

შევადაროთ ფეფეს ორი მოგონება. ის ჯერ ამბობს ნიკოლაზე 2-3 წლით უფროსი ვარო, შემდეგ კი ასაკობრივ სხვაობას 4 წლამდე ზრდის. პირველი მოგონების თანახმად, იმერელ სიძეს ობლები დედასთან ერთად წაუყვანია თბილისში. ფეფე 9 წლის ყოფილა, ნიკო კი შვიდის. მეორე მოგონების მიხედვით, სიძეს, ალექსის, მხოლოდ 8 წლის ნიკო წაუყვანია თბილისში და ქალანთაროვისთვის მიუბარებია. მეორე მოგონებაში უკვე

ქალანთაროვის გვარიც ჩნდება, რომელსაც ფეფე პირველ მოგონებაში არ ახსენებს. ცხადი ხდება, რომ მთლიანად მის ვერც ერთ მოგონებას ვერ ვენდობით. ყველაზე ღირებული მაინც ის არის, რომ ფეფემ დედ-მამის სახელები მოგვანოდა – ასლანი და თეკლე. უტყუარი ასევე ის ფაქტი ჩანს, რომ ფეფე ნიკალაზე უფროსი იყო, თუმცა როდესაც მკვლევრები ფოროსმანის დაბადების წლად 1862 წელს ასახელებენ, ამ ფაქტსაც შლიან, რაშიც მკითხველი დოკუმენტების გაცნობის შემდეგ, თავად დარწმუნდება.

ფოროსმანზე დანერილ მონოგრაფიაში თემო ჯაფარიძე მხატვრის დაბადების თარიღად 1856 წელს აცხადებს [თ. ჯაფარიძე, „ნიკო ფიროსმანი. ცხოვრება და შემოქმედება“, თბ., 1999, გვ. 6], მაგრამ ჩვენ არ ვიცით, თუ რა ცნობებს ემყარება ავტორი.

ნ. ფიროსმანაშვილის სახლ-მუზეუმის ყოფილი დირექტორი ანზორ მაძლარაშვილი წერს: „მხატვრის მშობლები ასლან ფიროსმანაშვილი და თეკლე ტოკლიკიშვილი ღარიბი გლეხები იყვნენ. ნიკოს გარდა, მათ კიდევ ჰყავდათ ორი ქალიშვილი – მარიამი და ფეფო. რვა წლის ნიკო მამით დაობლდა... ნიკოს უფროსი და მარიამი მოსწონებია თბილისიდან მირზაანში ჩასულ მინათომონყოფს ალექსის, რომლის გვარიც ჩვენთვის უცნობია“ [ა. მაძლარაშვილი, „ნ. ფიროსმანაშვილი“, თბ., 1972]. აი, საიდანაც უფროსი დის სახელიც გამოჩნდა. ჩვენ ვნახეთ, რომ თავად ფეფოს უფროსი დის სახელი არ ახსოვდა. ამიტომ ა. მაძლარაშვილს უნდა განემარტა, თუ რა გზით მოიპოვა ეს ინფორმაცია, მით უმეტეს, რომ მარიამის დაბადების ჩანაწერი დღემდე არავის უნახავს. შეიძლება ითქვას, რომ ა. მაძლარაშვილი თავად გვევლინება ფეფეს უფროსი დის ნათლიად. ეს სახელი სხვა მკვლევრებმაც აიტაცეს და დააკანონეს.

თავის სხვა ნაშრომში, „ფიროსმანის გარემო“, ა. მაძლარაშვილი ფეფოს ქალიშვილის, თამრო ბარამაშვილის მოგონებებზე დაყრდნობით, წერს: „ნიკო ფიროსმანაშვილის მამა ასლან მიხასძე ფიროსმანაშვილი მირზაანის მკვიდრი იყო“ [ა. მაძლარაშვილი, „ფიროსმანის გარემო“, თბ., 1992]. ასლანის მამის სახელი ფეფომაც არ იცოდა და მის ქალიშვილს საიდან ეცოდინებო-

და? ა. მაძლარაშვილს კი, საარქივო მასალებში უნდა ჩაეხედა. ასლანი ნიკოლოზის, ანუ კიკოს ძე იყო. დოკუმენტებში ორჯერ არის დაშვებული შეცდომა – ასლანი ერთხელ რევაზის ძედ არის დაფიქსირებული, მეორედ დავითის ძედ, მაგრამ მისი დედის, ბებუის და მეუღლის სახელები იმაზე მიგვანიშნებენ, რომ ერთი და იგივე ასლანი იგულისხმება. სახელი „ასლანი“ სოფელ მირზაანში საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა, მაგრამ XIX საუკუნეში, მირზაანში მხოლოდ ერთადერთი ასლან ფიროსმანაშვილი ცხოვრობდა, რაც სხვადასხვა დოკუმენტების შეჯერებით დასტურდება. ა. მაძლარაშვილის მიერ ნახსენები „ასლან მიხას ძე ფიროსმანაშვილი“ კი, არც ერთ დოკუმენტში არ გვხვდება.

ცენტრალურ საისტორიო არქივში მივაკვლიე ყველაზე ადრინდელ დოკუმენტს, რომელშიც მხატვრის წინაპრები არიან დაფიქსირებული: 1817 წლის კამერალურ აღწერაში ერთ კომლად არიან შეყვანილი ხარება ფიროსმანაშვილი, როგორც თავისი, ისე ორი გარდაცვლილი ძმის ცოლ-შვილით. ამათგან ერთ-ერთ გარდაცვლილ ძმას, ვითომდა, რევაზი რქმევია, მის ცოლს – ელისაბედი, შვილს – ასლანი. აქვეა ბებია თამარი [სეა, ფ. 254, ან. 1, ს. 499] (სურ. №1). სხვა ასლან ფიროსმანაშვილი არ ჩანს.

მირზაანში შემდგომი კამერალური აღწერა 1832 წელს ჩატარდა. მამია ჩორგოლაშვილმა გაგვაცნო ამონარიდი ამ აღწერის ნიგნიდან. იმ დროს მხატვარი, ცხადია, ჯერ დაბადებული არ ყოფილა, ხოლო მამამისი, ასლან კიკოს ძე ფიროსმანაშვილი 26 წლის იყო. ჰყავდა 21 წლის მეუღლე მართა, 50 წლის დედა – ელისაბედი, 90 წლის ბებია თამარი და ორი მცირეწლოვანი ქალიშვილი: 3 წლის კონია და 1 წლის სოფიო [მ. ჩორგოლაშვილი, „ცხოვრება მხატვრისა“, გაზ. „კომუნისტი“, 17 იანვარი, 1979; სეა, ფ. 254, ან. 1, ს. 1326, ფ. 542] (სურ. №3). როგორც ჩანს, ასლანი რომ დაოჯახდა, ბიძას გამოეყო და დედა და ბებია თავისთან დაასახლა, რომელთა სახელები მიგვანიშნებენ, რომ ეს სწორედ ის ასლანია, რომელსაც პირველ დოკუმენტში გავეცანით. ამასვე ამტკიცებს ცოლის სახელი მართა, რომელსაც მომდევნო წლების დოკუმენტებშიც ვხვდებით. ასლანი 1806 წელს უნდა იყოს დაბადებული.

მ. ჩორგოლაშვილმა ასევე მოიძია ასლანის ერთ-ერთი ქალიშვილის დაბადების მეტრიკული ჩანაწერი: 1831 წლის 15 „აგვისტოს ხუთმეტსა სოფელს მირზაანშივე მცხოვრების სახელმწიფო ყმას, ფიროსმანაშვილს ასლან კიკოს ძესა, და სჯულიერსა ცოლსა მისსა მართა გოგიას ქალისაგან დაებადა ქალი მათა“ [მ. ჩორგოლაშვილი, „ცხოვრება მხატვრისა“, გაზ. „კომუნისტი“, 17 იანვარი, 1979; სეა, ფ. 489, ან. 6, ს. 134] (სურ. №2). აქ უკვე ნათლად ჩანს, რომ ასლან კიკოს ძე ფიროსმანაშვილის ცოლი – მართა გოგიას ქალია, ანუ ის მართა, რომელიც კამერალურ აღწერაში შეგვხვდა. უკვე მცირედი ეჭვიც აღარ რჩება იმაში, რომ 1817 წლის აღწერაში ასლანის მამის სახელი შეცდომით იყო ჩანწერილი.

უნდა აღინიშნოს, რომ მ. ჩორგოლაშვილი, რომელმაც ასლანის ქალიშვილის, მათას დაბადების ჩანაწერს მიაკვლია, ფიქრობდა, თითქოსდა, მათას სახელის ინტერპრეტაცია უნდა ყოფილიყო შემდგომში დამკვიდრებული სახელი – მარიამი. მე ჯერ კიდევ 2004 წელს განვმარტე, რომ მათა – მარიამი არ არის. მათა რეალურად არსებული პიროვნებაა, მარიამი კი გამოგონილი. მიუხედავად ამისა, მათას და მარიამის იგივეობის მცდარ ვერსიას დღესაც სთავაზობენ მკითხველს. მწერალი გიორგი კაკაბაძე წერს: „1831 წლის 15 აგვისტოს ასლანსა და მის რჯულისმეორ ცოლს, მართა გოგიას ასულს, შეეძინათ ქალიშვილი მათა (მარიამი)“ [გ. კაკაბაძე, „ნიკო ფიროსმანი – დაკარგული უბრალოების ძიება“, თბ., 2012, გვ. 47].

ასლანისა და მართას მომდევნო შვილის დაბადების მეტრიკულ ჩანაწერს კი მე მივაგენი. ირკვევა, რომ 1837 წელს „მაისის ათსა, სოფელ მირზაანს მცხოვრებს სახაზინო ყმას ფიროსმანაშვილს ასლან ნიკოლოზის ძეს და სჯულიერსა ცოლსა მისსა, მართა გოგიას ქალს დაებადა ბარბარე...“ [სეა, ფ. 489, ან. 6, ს. 300] (სურ. №4). ჩვენ ვნახეთ, რომ მათას დაბადების ჩანაწერში ასლანი კიკოს ძედ მოიხსენიება. კიკო – ნიკოლოზის შემოკლებული ფორმაა, რომელიც კახეთში იყო მიღებული. ამდენად, ასლანის იდენტურობა ცხადია. ასლანის პირველი ცოლის, მართას და მისი ნაშობი შვილების არსებობას არ აღიარებს „მკვლევარი“ ა. მაძლარაშვილი, რომელიც საარქივო დოკუმენტებთან

თავად მწყრალად არის და სხვა მკვლევრების მიგნებების გაბი-
ბრუებასაც ცდილობს. არადა, ჩემ მიერ მოკვლევული საარქივო
დოკუმენტებიდან ერთ-ერთი პირდაპირ გვაუწყებს, რომ 1839
წლის მაისში, გარდაიცვალა მირზაანის მცხოვრებლის ასლან
ფიროსმანაშვილის მეუღლე მართა [სეა, ფ. 489, ან. 6, ს. 350]
(სურ. №5).

მართას გარდაცვალების შემდეგ, როგორც ჩანს, ასლან
ფიროსმანაშვილმა ცოლი შეირთო, მაგრამ ვინ? ჩვენ ფეფოს მო-
გონებებიდან ვიცით, რომ ნიკალას დედა თეკლე ტოკლიკიშვილი
იყო. მე კი დავადგინე, რომ 1840-იან წლებში ასლან ნიკოლოზის
ძე ფიროსმანაშვილს თავის კანონიერ მეუღლე სალომე იოსების
ქალთან კიდევ ორი შვილი შესძენია. 1844 წელს დაიბადა მელა-
ნია. მშობლები: „სოფელს მირზაანში მცხოვრებელი სახაზინო
ყმა ასლან ფიროსმანაშვილი ძე ნიკოლოზისა და სჯულიერი
ცოლი ამისი სალომე იოსების ქალი“ [სეა, ფ. 489, ან. 6, ს.531]
(სურ. №6). შესაძლოა, სწორედ 1844 წელს დაბადებული მე-
ლანია ყოფილიყო ნიკალას ის უფროსი და, რომლის სახელიც
ფეფომ არ იცოდა, მაგრამ დღეს მარიამად მოიხსენიებენ და მა-
იასთან აიგივებენ. გაგაცნობთ კიდევ ერთ ჩემ მიერ მიკვლევულ
დოკუმენტს. 1847 წელს დაიბადა ივანე. მშობლები: „სოფელს
მირზაანში მცხოვრებელი სახაზინო ყმა ასლან ფიროსმანაშვილი
ძე ნიკოლოზისა და სჯულიერი ცოლი ამისი სალომე იოსების
ქალი, ორნივე მართლმორწმუნენი“ [სეა, ფ. 489, ან. 6, საქმე
661] (სურ. №7). სალომე ორჯერ არის ნახსენები. გამორიცხუ-
ლია, რომ მღვდელს 1844 და 1847 წლებში ერთნაირი შეცდომა
დაეშვა და თეკლეს ნაცვლად მეტრიკულ წიგნებში სალომე
ჩაენერა. ამდენად, უნდა ვაღიაროთ, რომ სალომე იოსების
ქალი ასლან ფიროსმანაშვილის მეორე მეუღლე იყო. უტყუარი
ფაქტია: ნიკოს გაჩენამდე, ასლანს ეყოლა უფროსი ვაჟი, სახ-
ელად ივანე, რომელსაც დღეს სხვადასხვა ბუნდოვან მოგონე-
ბებზე დაყრდნობით, გიორგის სახელით მოიხსენიებენ [გ. კაკა-
ბაძე, „ნიკო ფიროსმანი – დაკარგული უბრალოების ძიება“, თბ.,
2012, გვ. 55].

გ. კაკაბაძე მოგვითხრობს, რომ ფიროსმანაშვილების ოჯახ-
ში ერთხელ ლხინის სუფრაც გაშლილა, რადგან ასლანს უფრო-

სი ქალიშვილი მარიამი (კაკაბაძის ინტერპრეტაციით, იგივე მაია) „ერთ იმერელზე გაუთხოვებია. სიძეს ალექსი ერქვა“ [გ. კაკაბაძე, „ნიკო ფიროსმანი – დაკარგული უბრალოების ძიება“, თბ., 2012, გვ. 47]. უნდა განვაცხადო, რომ მაია ალექსიზე არ გათხოვილა, რაზედაც ჩემ მიერ მოძიებული და 2004 წელს გამოქვეყნებული დოკუმენტი მეტყველებს: 1849 წლის 10 ნოემბერს „სოფელს მირზაანში მცხოვრებლის სახაზინო ყმის ასლან ფიროსმანაშვილის ქალი მაია“ სოფელ ოზაანში მცხოვრებ სახაზინო ყმა იოვ სოლომონის ძე ოზაშვილზე გათხოვილა [მ. ხომერიკი, „გენეალოგიურ-ბიოგრაფიული ძიებანი I ფიროსმანი, თბ., 2004; სეა, ფ. 489, ან. 6, ს. 772] (სურ. №8). საკითხავია, როდესაც მაია იოვ ოზაშვილს გაჰყვა ცოლად, ან როდესაც ასლანის სხვა ქალიშვილები გათხოვდნენ, მაშინ სუფრა არ გამლილა?

შესაძლოა, მკითხველს დაებადოს კითხვა: ნუთუ, ასეთი მნიშვნელოვანია ფიროსმანის დების სახელების დაზუსტება? – დიახ, მნიშვნელოვანია და ამის დამადასტურებელ მაგალითს მოვიყვან. 2010 წელს, სოფელ ოზაანში მარნის კარზე გაკეთებული XIX-ის წარწერა ფიროსმანს მიაკუთვნეს. დაისვა კითხვა, თუ რატომ და რა მიზნით ჩადიოდა ფიროსმანი სოფელ ოზაანში? მე უკვე დიდი ხნის გამოკვლევული მქონდა, რომ ნიკალას უფროსი ნახევარდა მაია ასლანის ასული ფიროსმანაშვილი 1849 წელს, იოვ სოლომონის ძე ოზაშვილზე გათხოვდა, რომელიც სოფელ ოზაანში ცხოვრობდა. აქედან, დასკვნა: ფიროსმანი სოფელ ოზაანში დას სტუმრობდა ხოლმე. ეს ცნობა კიდევ ერთხელ გავასაჯაროვე ექსპერტების საყურადღებოდ, რომელთა რიცხვში ა. მაძლარაშვილიც შედიოდა. ის კი წლების მანძილზე იმეორებდა, თითქოსდა, ფიროსმანის მშობლებს სულ სამი შვილი ჰყავდათ: „ნიკოს გარდა, მათ კიდევ ჰყავდათ ორი ქალიშვილი – მარიამი და ფეფო“ [ა. მაძლარაშვილი, „ნ. ფიროსმანაშვილი“, თბ., 1972 წ., გვ. 3]. სხვა შვილების არსებობას უარჰყოფდა. მაია მის სქემაში არ ეწერებოდა. ა. მაძლარაშვილი დაბრკოლებას არ შეუშინდა და გამოსავალიც ადვილად იპოვა: თურმე, ფეფოს ქალიშვილი ყოფილა ოზაანში გათხოვილი და ნიკალაც მასთან ჩადიოდა ხოლმე! 2011 წელს დაიდო დასკვნა. პირველი არხითაც

გადაიცვა: „ექსპერტებმა დასკვნა მოამზადეს. თავდაპირველად მკვლევარების ვარაუდს, რომ წარწერა ფიროსმანის შესრულებული იყო, ისიც ამყარებდა, რომ ოზაანში მხატვრის დისშვილი იყო გათხოვილი. გადმოცემით, ფიროსმანი მას ხშირად სტუმრობდა...“ ამ თემას „მოამბემ“ არაერთი რეპორტაჟი მიუძღვნა [<http://1tv.ge/ge/news/view/23825.html>].

ვინ იყო მხატვრის დისშვილი? როგორც ა. მაძღარაშვილი თავის წიგნში „ფიროსმანის გარემო“, ზეპირსიტყვიერ ინფორმაციაზე დაყრდნობით წერდა, ფეფოს ათი შვილი ჰყოლია. აქედან ოთხი გოგო: ოლა, თამრო, თინა და სოფო [ა. მაძღარაშვილი, „ფიროსმანის გარემო“, თბ., 1992, გვ.16]. კამერალური აღწერიდან კი ჩანს, რომ 1901 წელს, ფეფოს ორი ქალიშვილი ჰყავდა: 4 წლის თამარი და 2 წლის ანა [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. 280, ფ. 118] (სურ. №12), რომელიც ა. მაძღარაშვილის ჩამონათვალში არ გვხვდება. დაეუშვათ, ფეფოს 1901 წლის შემდეგ კიდევ შეეძინა 2-3 ქალიშვილი. ფეფოს ქალიშვილებიდან რომელი გათხოვდა ოზაანში და ვისზე? რომელ წლებში ჩადიოდა მასთან მხატვარი, რომელსაც გარდაცვალებამდე რამდენიმე წლით ადრე, განყვეტილი ჰქონდა კავშირი ფეფოს ოჯახთან? ცნობილია, რომ მირზაანში ფიროსმანზე ცნობების შესაკრებად ჩასული შალვა დადიანი ფეფოს თავისი ძმა ეგონა, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში არ ჰყავდა ნანახი. მას უთქვამს: „9 წელიწადი არ მინახავს და არ ვიცი ცოცხალია თუ მკვდარი“ [შ. დადიანი, „ფიროსმანი, ახალი ბიოგრაფიული ცნობები“, გაზ. „ბახტრიონი“, 1922 წ., №10]. მარნის კარზე არსებული წარწერა XIX საუკუნის აღმოჩნდა, ფეფოს ქალიშვილები კი 1910-იან წლებზე ადრე ვერ გათხოვდებოდნენ, მაგრამ ამას ა. მაძღარაშვილისთვის რა მნიშვნელობა აქვს? მისთვის მთავარია, რომ მ. ჩორგოლაშვილის მიერ მოძიებული მათას არსებობაც დამალა და ჩემ მიერ მოძიებული დოკუმენტიც, რომელიც ნიკალას ოზაანთან კავშირს ხსნის. **ნუთუ, ფიროსმანი ასეთი დილეთანტური კვლევის ღირსია? სამწუხაროდ, თუ ის თავის სიცოცხლეში უყურადღებობის მსხვერპლი იყო, გარდაცვალების შემდეგ, ზოგიერთი მკვლევრის ამბიციურობის და ფაქტების არევე-დარევის მსხვერპლი გახდა.**

კვლავ ასლანის შვილებს დავუბრუნდეთ. არქივში ასლან ფიროსმანაშვილის კიდევ ერთი ქალიშვილის დაბადების ჩანაწერს მივაკვლიე. 1857 წლის იანვარში მას ქალიშვილი შეეძინა. ბავშვის მშობლები: „მირზაანს მცხოვრები სახაზინო გლეხი ასლან ძე დავითისა ფიროსმანაშვილი და სჯულიერი ცოლი მისი თეკლა იოსების ასული“ [სეა, ფ. 489, ან. 6, ს. 1209] (სურ. №9). ახლა კი, ნამდვილად მღვდლის დაუდევრობასთან გვაქვს საქმე. კამერალური აღწერების მასალებიდან ხომ ვიცით, რომ XIX საუკუნეში მირზაანში მხოლოდ ერთი ასლან ფიროსმანაშვილი ცხოვრობდა. მეტრიკულ ჩანაწერებში, ის ხან კიკოს ძედ მოიხსენიება, ხან ნიკოლოზის ძედ. ახლა კი ასლანი დაფიქსირებულია დავითის ძედ, რაც, ჩემი აზრით, აშკარა შეცდომაა. დავაკვირდეთ ცოლის სახელს, თეკლეს. მირზაანში სხვა ასლან ფიროსმანაშვილი კიდევაც რომ ყოფილიყო, ძნელი დასაჯერებელია, რომ მის ცოლსაც თეკლე რქმეოდა. ახალშობილ ქალიშვილს ასლანმა თავისი დედის, ელისაბედის, სახელი დაარქვა. დაუდევრობა თან სდევდა მეტრიკულ ჩანაწერებს და კამერალურ აღწერებს. ამის მაგალითად გამოდგება დოკუმენტი, რომელიც მიუხედავად იმისა, რომ შედარებით უფრო მაღალი ნოდების პირს შეეხება, მაინც უყურადღებოდ არის შედგენილი: „მირზაანის პრივილეგირებული ნოდების პირთა საოჯახო ნუსხაში“, შეყვანილია თბილისში მცხოვრები, სახელმწიფო ბანკის თანამშრომელი, გიტულარული მრჩეველი, აზნაური ილია სიმონის ძე გომელაური (ბებიაჩემის მამა), რომელიც მირზაანში იყო დაბადებული. მამის სახელი შეცდომით არის მითითებული. დაფიქსირებულია ილია სოლომონის ძე [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს.1591], ნაცვლად სიმონის ძისა, რაც მეტრიკული ნიგნითაც დასტურდება [სეა, ფ. 489, ა, 6, ს. 1333]. ასლანის შემთხვევაშიც იგივე დაუდევრობა გამეორდა.

მ. ჩორგოლაშვილმა, მირზაანის 1860 წლის კამერალური აღწერის ნიგნში მიაკვლია ჩანაწერს, საიდანაც ირკვევა, რომ ასლან კიკოს ძე ფიროსმანაშვილი ყოფილა 55 წლის, ხოლო მისი ოჯახის წევრებს შეადგენდნენ 2 მამაკაცი და 5 ქალი [სეა, ფ. 254, ან. 2, ს. 247] (სურ.№10). ახლა უკვე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მამაკაცები თავად ასლანი და ივანე არიან, ქალები კი –

თეკლე, ბარბარე, მელანია, ელისაბედი და ასლანის დედა ელისაბედი, რომელიც 78 წელის იქნებოდა. უფროსი ქალიშვილები, რომლებიც 1832 წლის აღწერაში ჩანან, ამ დროისთვის გათხოვილები იქნებოდნენ.

ფიროსმანის დაბადების ჩანაწერი არ მოგვეპოვება. ამიტომ დიდ მნიშვნელობას იძენს ფეფეს დაბადების წლის დადგენა, როგორც ზღვრული თარიღისა, რომელზე ადრე ფიროსმანი დაბადებული ვერ იქნებოდა. 1979 წელს, ისტორიკოსმა მ. ჩორგოლაშვილმა, სოფელ ზემო მირზაანის ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესიის 1863 წლის მეტრიკულ წიგნში მიაკვლია ჩანაწერს, რომლის თანახმად, 1863 წლის 21 მარტს, სოფელ მირზაანში მცხოვრებ სახაზინო გლეხ ასლან კიკოს ძე ფიროსმანაშვილს სჯულიერ ცოლთან, თეკლა იოვის ქალთან შეეძინა შვილი – ნატალია [სეა, ფ. 489, ან. 6, ს.1610] (სურ. №11).

ნიკალას დას, ფეფე ბარამაშვილისას ბევრი რამ არ ახსოვდა, ან არ იცოდა, მაგრამ მშობლების სახელები კი მაინც სწორად ემახსოვრებოდა – ასლანი და თეკლე. თავად ფეფეს, იმავე ნატალიას, დაბადების მეტრიკულ ჩანაწერში, რომელსაც მ. ჩორგოლაშვილმა მიაკვლია, მშობლებად დასახელებული არიან „ასლან კიკოს ძე ფიროსმანაშვილი და თეკლა იოვის ქალი“. ცხადია, რომ ეს თეკლა იოვის ქალი იგივე თეკლა იოსების ქალია. მ. ჩორგოლაშვილმა საგაზეთო წერილში „ცხოვრება მხატვრისა“ გამოთქვა მოსაზრება, რომ ფეფეცა – ნატალიას შინაური სახელი იყო [მ. ჩორგოლაშვილი, „ცხოვრება მხატვრისა“, გაზ. „კომუნისტი“, 17 იანვარი, 1979]. ეს აზრი კიდევ უფრო დაასაბუთა ჟურნალისტმა ნ. კობიაშვილმა [ნ.კობიაშვილი, „ისევ ფიროსმანზე“, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 9-17 მაისი, 1996]. მან მირზაანის 1873 წლის კამერალური აღწერის წიგნის დამატებაში მიაკვლია 1901 წლის მინაწერს, საიდანაც ირკვევა, რომ ივანე ბარამაშვილის ცოლი ფეფე იმ დროისთვის 37 წლის ყოფილა [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. 280, ფ. 118] (სურ. №12). ეს ასაკი იმაზე მიუთითებს, რომ ფეფე – იგივე ნატალია ასლანის ასული ფიროსმანაშვილია, დაბადებული 1863 წელს. აქედან გამომდინარე, 1864 წელი ის ზღვრული თარიღია, რომელზე ადრეც ნიკალა დაბადებული ვერ იქნებოდა. თავის უფროს დაზე

ავ ვოსტახს ხუთმეცხა, სათქმს ვახშაანათუ ვახა ვახუტის სხ
 ა ვახუტ ვახს, ვახუტის ვახს მან კვალ ვახს, ვახუტის ვახს
 ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს
 ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს
 ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს ვახს

№2. ამონარიდი ს. მირზაანის ღვთისმშობლის მიძინების
 ეკლესიის 1831 წლის მეტრიკული წიგნიდან [სეა, ფ. 489, ან. 6,
 ს. 134]. დოკუმენტი მოიძია მ. ჩორგოლაშვილმა.

Аслана Мирзиановна Усмановна.	26.
Мать ея же	
Дочери ея же	

№ 3. ამონარიდი ს. მირზაანის 1832 წლის კამერალური
 აღწერის წიგნიდან. დოკუმენტის გაგრძელების გადაღება ვერ
 მოხერხდა: „София 1. банка Аслана тамара 90. Мать его же
 Елисавета 50“ [სეა, ფ. 254, ან. 1, ს. 1326, ფ. 542]. დოკუმენტი
 მოიძია მ. ჩორგოლაშვილმა.

მონასტრისათვის, ხელს დახმარება
 დასწავლეს, სხვათა ვაღ ფრანსა
 უკრს, სხვათა თუჯა მისი დასწავლეს
 უკრს დასწავლეს, ახორ ვაგონს
 დიდ ქუჩასა დასწავლეს, სხვათა
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს

№4. ამონარიდი ს. მირზაანის ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესიის 1837 წლის მეტრიკული წიგნიდან [სეა, ფ, 489, ან. 6, ს. 300]. დოკუმენტი მოიძია მ. ხომერიკმა.

მონასტრისათვის, ხელს დახმარება
 დასწავლეს, სხვათა ვაღ ფრანსა
 უკრს, სხვათა თუჯა მისი დასწავლეს
 უკრს დასწავლეს, ახორ ვაგონს
 დიდ ქუჩასა დასწავლეს, სხვათა
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს
 ვაგონს დასწავლეს, დასწავლეს

№5. ამონარიდი ს. მირზაანის ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესიის 1839 წლის მეტრიკული წიგნიდან [სეა, ფ, 489, ან. 6, ს. 350]. დოკუმენტი მოიძია მ. ხომერიკმა.

2.	5.	<p>მამუკი. ათუკიბოი ზე მქუქი. შამზანს უბიკრა სხვანს მათი სკან ღკვიტის ფჩინან უბი ღკვიტის უბი მისი აჯი ი სკან ღკვიტის. მხოუ მისი აჯი მხოუ მხოუ მხოუ აჯი მხოუ. (მხოუ) ში ში მხოუ მხოუ მხოუ აჯი მხოუ (მხოუ)</p>
----	----	---

№9. ამონარიდი ს. მირზაანის ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესიის 1857 წლის მეტრიკული წიგნიდან [სეა, ფ. 489, ან. 6, ს. 1209]. დოკუმენტი მოიძია მ. ხომერიკმა.

№ селенія по рабѣ.	№ поля, котормъ записанъ по последнему описанію.	Названіе селеній, имена и прованія лицъ мужскаго пола.	Сколько лѣтъ отъ роду.	Общее число душъ въ селеніи.	
				Мужск.	Женск.
250	154	Алианъ Викова Миротанова мѣши	53	2	5

№10. ამონარიდი ს. მირზაანის 1860 წლის კამერალური აღწერის წიგნიდან [სეა, ფ. 254, ან. 2, ს. 247]. დოკუმენტი მოიძია მ. ჩორგოლაშვილმა.

ნაქაო
აუკუნის სულ დაგვიანდა
დავით აღმაშენებლის
ქალი დაიბრუნა და
ქალი დაიბრუნა და
ქალი დაიბრუნა და
ქალი დაიბრუნა და

№11. ამონარიდი ს. მირზაანის ღვთისმშობლის მიძინების
ეკლესიის 1863 წლის მეტრიკული წიგნიდან [სეა, ფ. 489, ან. 6,
ს.1610]. დოკუმენტი მოიძია მ. ჩორგოლაშვილმა.

ბარამახვილი უბანს სან- ნობი		
	მენა სო. ზეტა	44.
სანობის	{ ზიკონი	16
	{ ჯორჯი	11.
	{ უმსახავი	7.
ჯორჯი	{ შაშარა	4.
	{ ანა	2.

№12. ამონარიდი ს. მირზაანის 1901 წლის კამერალური აღ-
წერის წიგნიდან [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. 280, ფ. 118]. დოკუმენტი
მოიძია ნ. კობიაშვილმა.

1.2. ნიკოლას დაბადების ვერსიები

ახლა კი ისეთ ბურუსით მოცულ საკითხს მივადექით, როგორც მხატვრის დაბადების თარიღის დადგენაა.

1922 წელს გაზეთ „ბახტრიონში“ გამოქვეყნებულ ტიცციან ტაბიძის წერილს ერთვის რედაქციის მინაწერი: „ნიკო ფიროსმანაშვილი დაიბადა 1860-68 წლებში კახეთში. 8 წლიდან თბილისში ცხოვრობდა“ [გაზ. „ბახტრიონი“, 1922, №8]. ნ. კობიაშვილი ვარაუდობს, რომ აღნიშნული წლები ფეფეს ასაკის გათვალისწინებით იყო მითითებული და დასძენს, რომ 1930

წელს ჟურნალ „დროშაში“ №8, გ. ლეონიძე გვანჯდის სხვა ცნობას: „ჩემგან აღმოჩენილი ცნობით (მირზაანის ეკლესიის მეტრიკული დავთრის თანახმად. ცნობა ამოსწია ვ. ალუღიშვილმა), ნ. ფიროსმანი დაბადებულია 1860 წელს“. საარქივო ნომერი მითითებული არ არის, რის გამოც ნ. კობიაშვილის აზრით, ვ. ალუღიშვილს მხედველობაში უნდა ჰქონოდა 1860 წლის კამერალური აღწერის წიგნში არსებული ჩანაწერი [ნ. კობიაშვილი, „ისევ ფიროსმანზე“, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 9-17 მაისი, 1996]. ჩვენ ამ დოკუმენტს უკვე გავეცანით [სეა, ფ. 254, ან. 2, ს. 247] (სურ. №11).

გიორგი ლეონიძისთვის არქივის თანამშრომელ ვ. ალუღიშვილს მირზაანის 1860-1872 წლების საეკლესიო მეტრიკული წიგნებიდან ამონაწერები გადაუცია. ამ წლებში ოთხი ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილია დაბადებული:

„1. ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილი. დ. 1860 წ. დედა: ირინე აბრამის ასული, მამა: დავითი ძე ზაქარიასი.

2. ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილი. მამა: ზაქარია გრიგოლის ძე,

დედა: ბარბარე გრიგოლის ასული, დაბად. 1869 წ. აგვისტოს 5-6.

3. ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილი. მამა: დიმიტრი ივანეს ძე, დედა: თამარა გიორგის ასული, დაბად. 1871 წ. 27 ივნისს.

4. ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილი. მამა: სვიმონ დიმიტრის ძე, დედა: ატატო ბასილის ასული, დაბად. 1872 წ. 20 იანვარს“ [გ. ლეონიძე, „ფიროსმანის დაბადების დათარიღებისათვის“, ჟურნ. „მნათობი“, 1931 წ., №3, გვ. 218-219].

როგორც ვხედავთ, დაბადებულთა შორის არც ერთი არ არის ასლანისა და თეკლას შვილი. მირზაანის ეკლესიების მეტრიკული წიგნები სახეზეა, პირადად მაქვს ნანახი. ფიროსმანის დაბადების ჩანაწერი კი არ არის, რაც იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ის, თავისი დაძმებისგან განსხვავებით, მირზაანში არ უნდა იყოს დაბადებული. დედამისი, თეკლე ტოკლიკიშვილი მაჩხაანიდან იყო, ამიტომ ამ სოფლის საეკლესიო წიგნებიც გადავსინჯე, მაგრამ ნიკო არც იქ აღმოჩნდა.

სხვადასხვა საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით, სხვადასხვა ვერსიები იქნა წამოყენებული. 1960 წელს, ჟურნალისტმა გ. ბებუთოვმა ამიერკავკასიის რკინიგზის სამმართველოს არქივში აღმოაჩინა ჩანაწერი, რომელიც წარმოადგენს ნიკოლოზ ასლანის ძე ფიროსმანაშვილის ფორმულარულ ნუსხას. 1890 წელს, ის მიხაილოვის (ხაშურის) რკინიგზის სადგურის სატვირთო მატარებლების მემუხრუჭე კონდუქტორად მუშაობდა, ხოლო იმავე წლის 14 ოქტომბერს, სამუშაოდ გადაუყვანიათ ელისავეტპოლის (კიროვობადის) სადგურში. სპეციალურ გრაფაში წლოვანება აღნიშნული არ არის, მაგრამ ნუსხას ერთვის სამედიცინო ცნობა, რომელშიც მითითებულია ფიროსმანის ასაკი – 28 წელი [Г. Бебутов, „Новое о Нико Пиросмани“, გაზ. „Вечерний Тбилиси“, 1960, 4 აგვისტო; მისივე „Тормузной кондуктор Нико“, წიგნში „Отражение“, თბ., 1973].

ცხადია, ეს სამედიცინო ცნობა ფიროსმანის მონაწილეობით იქნებოდა შევსებული, მაგრამ ეს უზუსტობას არ გამოორიცხავს. თუ მხატვარი 1890 წელს 28 წლის იყო, მაშინ ის 1862 წელს უნდა ყოფილიყო დაბადებული და ასეც დაკანონდა. ჩვენ კი ახლა უკვე ვიცით, რომ მისი უფროსი და ფეფე, იგივე ნატალია,

1863 წელს დაიბადა. რამდენი წელიც არ უნდა ყოფილიყო მათ შორის ასაკობრივი სხვაობა, ნიკალა თავის უფროს დაზე უფროსი ვერ იქნებოდა. ზემოხსენებულ არქივში დაცული „ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილის საქმე N2167“, უფრო ვრცლად გაგვაცნეს ლეო გაბუნია და ივანე ჯავახიშვილმა 1967 წელს [ლ. გაბუნია, ი. ჯავახიშვილი, „დიდი ცხოვრების მივიწყებული ფურცლები“, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №8, 1967, გვ. 49-51].

მომდევნო წელს, თ. ქრისტინაშვილმა იმავე საარქივო საქმიდან ორ დოკუმენტზე გაამახვილა ყურადღება, რაც ფიროსმანის სამსახურიდან დათხოვნასა და შერყეულ ჯანმრთელობას შეეხება. უზუსტობას ვხვდებით ასევე თვით ნიკო ფიროსმანაშვილის მიერ 1891 წლის 6 მაისს დაწერილ თხოვნაში, რომელშიც ის ელიზავეტოპოლის სადგურის უფროსს თბილისში გადაყვანას სთხოვს: „ხანდაზმულობისგან დაუძლურებული ჩემი მშობლები ტფილისში იმყოფებიან“ [ლ. გაბუნია, ი. ჯავახიშვილი, „დიდი ცხოვრების მივიწყებული ფურცლები“, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №8, 1967].

სხვა სარწმუნო ინფორმაცია რომ არ გვექონდეს, დავიჯერებდით, თითქოსდა, 1891 წელს მხატვრის მშობლები ჯერ კიდევ ცოცხლები იყვნენ. ამგვარი უზუსტობები გვაფიქრებინებს, რომ შესაძლოა, გ. ბებუთოვის მიერ დამონშებულ სამედიცინო ცნობაში მითითებული ფიროსმანის ასაკიც – 28 წელი, არ იყოს ზუსტი. ასევე, 1890-იანი წლების დოკუმენტებიდან არ ჩანს, რომ ფიროსმანს რკინიგზაზე ადრეც უმუშავია. ასე მაგალითად, რკინიგზის მოძრაობის სამსახურის უფროსის 1893 წლის 1 ივლისის მოხსენებას ერთვის ცნობა: „ფიროსმანაშვილი გზის სამსახურში მუშაობს 1890 წლის 18 აპრილიდან. ხელფასს იღებს 180 მანეთს წლიურად“ [თ. ქრისტინაშვილი, „ორი საბუთი ფიროსმანაშვილის შესახებ“, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №12, 1969].

თავად ნიკალა 1892 წლის 18 აპრილს, მოძრაობის უფროსს სწერდა: „ორ წელზე მეტია ამიერკავკასიის რკინიგზაზე ვმუშობ და შვებულებით არ მისარგებლია“, ხოლო 1893 წლის 6 ნოემბერს აცხადებს: „თქვენდამი რწმუნებულ რკინიგზაზე ოთხ წელიწადს ვიმუშავე.“ [ლ. გაბუნია, ი. ჯავახიშვილი, „დიდი ცხოვრების მივიწყებული ფურცლები“, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №8,

1967]. მ. ჩორგოლაშვილის მიერ მოკვლეული დოკუმენტიდან კი ჩანს, რომ ფიროსმანს ჯერ კიდევ 1880-იან წლებში დაუწყია რკინიგზაზე მუშაობა, საიდანაც იგი 1888 წლის 28 დეკემბერს, №160 ბრძანებით „უკიდურესი უხეშობისთვის“ გაუთავისუფლებიათ [მ. ჩორგოლაშვილი, „ცხოვრება მხატვრისა“, გაზ. „კომუნისტი“, 17 იანვარი, 1979]. ისმის კითხვა: როდესაც ფიროსმანმა მოძრაობის სამსახურში დაიწყო მუშაობა, გაამჟღავნა წინა განთავისუფლების ფაქტი, თუ ისე წარმოაჩინა საქმე, თითქოსდა, პირველად მივიდა რკინიგზაზე. მეორე შემთხვევაში, მას ისეთი პატიარა უზუსტობები დაეხმარებოდა, როგორცაა, ვთქვათ, შეცვლილი დაბადების წელი. ძნელია, რაიმეს გადაჭრით მტკიცება, მაგრამ ერთადერთ უტყუარ საბუთად ისევ უფროსი დის დაბადების თარიღი – 1863 წელი რჩება, რაც ნიკალას დაბადების თარიღად 1862 წლის გამოცხადებას აბათილებს.

იყო დათარიღების სხვა მცდელობებიც. გ. ბებუთოვმა გვამცნო, რომ საქართველოს სახელმწიფო არქივის თანამშრომელ გ. გოზალიშვილს აღმოუჩენია სოფელ მირზაანის 1873 წლის კამერალური აღწერის ჩანაწერი: „ნიკოლოზ ასლანის ძე ფიროსმანაშვილი, 22 წლის, სოფლის სიიდან ამოღებულია თბილისში გადასვლასთან დაკავშირებით“ [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. 280] (სურ. №13 და №13^ა). ამ ჩანაწერის თანახმად, ნიკალა 1851 წელს გამოდის დაბადებული. აღნიშნული ვერსია სარწმუნოდ მიაჩნდა მ. ჩორგოლაშვილს, თუმცა, თავის ნაშრომში „ფიროსმანი ანუ სიკვდილით იწყება სიცოცხლე“, წერს: „ვფიქრობთ, ცოდვას არ ჩავიდნეთ, თუკი ნიკო ფიროსმანაშვილის დაბადების თარიღად მოვიხსენიებთ 1853 წელს და, მხატვრის მოწმობის მოძიებამდე ამ თარიღიდან გამომდინარე, აღვნიშნავთ მხატვრის საიუბილეო თარიღებს...“ [მ. ჩორგოლაშვილი, „ფიროსმანი ანუ სიკვდილით იწყება სიცოცხლე“, თბ., 2011, გვ. 11]. აღნიშნული 1851 და 1853 წლების მეტრიკული წიგნები გულდასმით გადავათვალიერე, მაგრამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, მხატვარი ამ წლებში არ დაბადებულა.

ჟურნალისტმა ნ. კობიაშვილმა ყურადღება მიაქცია იმ ფაქტს, რომ 1873 წლის კამერალური აღწერის წიგნში ნიკოლოზ ფიროსმანაშვილის შესახებ გაკეთებული ჩანაწერი დათარიღბუ-

ლია 1885 და არა 1873 წლით. ნ. კობიაშვილმა გააკეთა სწორი დასკვნა: „ესე იგი, დამატებითი ინფორმაცია ამ წიგნში შეტანილია 12 წლის შემდეგ – 1885 წელს“ [ნ. კობიაშვილი, „ისევ ფიროსმანზე“, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 9-17 მაისი, 1996]. სულ ახლახან მოვიძიე კიდევ ერთი ანალოგიური დოკუმენტი. ეს არის თბილისის კამერალური აღწერა, რომელსაც 1866 წელი აწერია, მაგრამ აქაც 1885 წლის მინაწერებია [სეა, ფ. 254, ან. 2. ს. 391] (სურ. №15). ამ დოკუმენტის მიხედვითაც, 1885 წელს ნიკალა 22 წლის იყო. ის მირზაანიდან გადმოსულა თბილისში საცხოვრებლად. თუ მირზაანში კამერალური აღწერის ჩატარების დროს, თავად ფიროსმანი მირზაანში არ იმყოფებოდა, ამჯერად, ეს მონაცემები მისი მონაწილეობით უნდა იყოს ჩაწერილი. გამოდის, თითქოსდა, ფიროსმანი 1863 წელს ყოფილა დაბადებული. ირინა ძუტოვაც ფიროსმანის დაბადების თარიღად 1863 წელს ასახელებს: „1863, იანვრის ბოლო, ნიკოლოზ ასლანის ძე ფიროსმანაშვილი (ფიროსმანი) დაიბადა სოფელ მირზაანში, კახეთში, გლეხის ოჯახში. მითითებული თარიღი ყველაზე უფრო სარწმუნოა ყველა სხვა სავარაუდოთა შორის, ვინაიდან ჩაწერილია ილია ზდანევიჩის მიერ მის დღიურში 1913 წელს, თავად ფიროსმანის თქმით“ [Ирина Дзутова, „Пиросмани“, თბ., 2013, გვ. 42]. ახლა, როდესაც უკვე დოკუმენტურად დადასტურებულია, რომ 1863 წელს ნიკალას უფროსი და დაიბადა, ცხადია, ი. ზდანევიჩის საინტერესო ცნობამ დამაჯერებლობა დაკარგა. რამდენი წელიც არ უნდა ყოფილიყო დაძმას შორის ასაკობრივი სხვაობა, ნიკალა ვერც 1862 და ვერც 1863 წელს ვერ იქნებოდა დაბადებული. სხვათაშორის, მოგვიანებით, მწერლებთან შეხვედრისას, ფიროსმანმა თავისი ასაკი მიახლოებით დაასახელა. ჩემ მიერ თბილისის კამერალური აღწერის წიგნის ჩანაწერის ნახვის შემდეგ, კიდევ უფრო გამიმყარდა ის აზრი, რომ ობლობაში გაზრდილმა ნიკალამ თავისი დაბადების ზუსტი თარიღი არ იცოდა. როგორც ჩანს, ასეთი რამ ხშირი იყო XIX ს-ში. ასე მაგალითად, 1832 წლის შეთქმულების აქტიურმა წევრმა, ბერმა ფილადელფოს კიკნაძემ, 1833 წლის თებერვალს, საგამოძიებო კომისიისთვის მიცემულ ჩვენებაში განაცხადა, რომ ქართველებს ჩვეულებად

არ ჰქონდათ დაბადების თარიღის ჩანწერა, ამიტომ ის თავის ასაკს მიახლოებით განსაზღვრავდა და თავი 40 წლისად მი-
აჩნდა [სეა, ფ. 1457, რვეული VII, ფ. 1223]. სხვადასხვა მკვ-
ლევრები მისი დაბადების სხვადასხვა წელს ასახელებენ, რაც
განხილული მაქვს ჩემს მონოგრაფიაში ფილადელფოსის შეს-
ახებ [მ. ხომერიკი, „1832 წლის შეთქმულების მონაწილე ბერი
ფილადელფოს კიკნაძე“, თბ., 1999]. ჩანწერები 1818 წლიდან კი
დაიწყეს, მაგრამ ფიროსმანს დაბადების ჩანაწერი საერთოდ არ
ჰქონია, რაშიც ქვემოთ დავრწმუნდებით. მ. ჩორგოლაშვილი მხ-
ატვრის 1851 წელს დაბადების არასწორი ვერსიის გამაგრებას
სხვა დოკუმენტითაც ცდილობდა. ეს არის 1860 წლის კამერ-
ალური აღწერის ნიგნი [სეა, ფ. 254, ან. 2, ს. 247] (სურ. №10),
რომელსაც ჩვენ უკვე გავეცანით და სადაც ასლანის ოჯახის
შემადგენლობაში პირველად ჩანს მეორე მამაკაცის არსებობა.
მ. ჩორგოლაშვილი ვარაუდობდა, რომ ეს მეორე მამაკაცი მომა-
ვალი მხატვარი ნიკო ფიროსმანაშვილია. მისთვის უცნობი იყო
ის ფაქტი, რომ ასლანს უფროსი ვაჟი ჰყავდა. ივანე 1847 წელს
იყო დაბადებული. ცხადია, 1860 წლის აღწერაში ის მამრობითი
სქესის წარმომადგენლების სიაში იქნებოდა აღწუსებული, რამაც
ასეთი დამსახურებული მკვლევარი შეცდომაში შეიყვანა.

ახლა კი, ყველაზე დაუსაბუთებელი ვერსია უნდა განვიხი-
ლოთ, რომელიც ჟურნალისტმა, ლირსების ორდენოსანმა მემედ
გიული (ინგილომ) შემოგვთავაზა. მისი წერილიდან ვიგებთ,
რომ XIX საუკუნეში ზაქათალის ერთ-ერთ გაქრისტიანებულ
სოფელში, თასმალოში, ფიროსმანაშვილების რამდენიმე ოჯახი
ცხოვრობდა. ავტორის აზრით, ფიროსმანის მამაც, ასლანი –
„წარმოშობით ინგილო“, ამ სოფლის მკვიდრი იყო. ავტორი
გვანვდის 1858 წლის მონაცემებს, რის მიხედვითაც, ხუთი თას-
მალოელი დაქორწინებული იყო სიღნაღის მაზრის ქალებზე. მ.
გიული ვარაუდობს, რომ ერთ-ერთი მათგანი გახლდათ მაჩხ-
ანელი თეკლე ტოკლიკიშვილი, ნიკო ფიროსმანაშვილის დედა.
რუსეთის იმპერატორის 1848 წლის განკარგულებით, იმ პირებს,
ვინც ქრისტიანობას მიიღებდა, ნებისმიერ ადგილზე ჩასახლების
უფლება ეძლეოდათ. ამიტომ ავტორი ფიქრობს, რომ ფიროს-
მანაშვილებმაც ისარგებლეს ამ უფლებით და თასმალოდან

მირზაანში გადმოსახლდნენ. ის წერს, რომ 1849 წელს, მეფის-ნაცვალ მიხეილ ვორონცოვის მეუღლის კახში ჩასვლის დროს, ბევრი ინგილო მოინათლა. მისი ვარაუდით, მონათლულთა შორის იყო ასლან ფიროსმანაშვილიც, რომელმაც თითქოსდა, 1858 წელს თასმალოში ცოლად შეირთო ხუთი ქიზიყელი ქალიდან ერთ-ერთი – თეკლე ტოკლიკიშვილი. 1859 წელს, თასმალოშივე შეეძინათ გიორგი, 1862 წელს – მარიამი, 1864 წელს – პეპე და 1867 წელს ნიკო. ამის შემდეგ, ვითომდა, „ოთხი შვილის დედ-მამა იძულებული გახდნენ, მირზაანში ჩასახლებულ ნათესავ ფიროსმანაშვილებთან ჩასულიყვნენ“ [მ. გიული (ინგილო), „სადაური იყო ნიკო ფიროსმანაშვილი?“, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 24 ოქტომბერი, 2004]. რას ემყარება ეს ინფორმაცია? მხოლოდ და მხოლოდ ვარაუდს. ვარაუდსაც აქვს არსებობის უფლება, ოღონდ, უტყუარი დოკუმენტების მოძიებამდე. ასლან ფიროსმანაშვილის ოჯახის შესახებ კი, საკმაო საარქივო მასალა იყო მოძიებული ჯერ კიდევ იქამდე, სანამ მ. გიულის წერილი დაიბეჭდებოდა. ჟურნალისტი აცხადებს, თითქოსდა, მირზაანის საეკლესიო წიგნებში არ არის არც ერთი ჩანაწერი ასლანის ოჯახის წევრების შესახებ, რასაც იმით ხსნის, რომ ასლანიც და მისი შვილებიც თასმალოში არიან დაბადებული. **ეს არის მიუტევებელი ზერელე დამოკიდებულება საკვლევი თემის მიმართ და მკითხველის აბუჩად აგდება!** ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ ასლანის ოჯახი მირზაანის 1817 წლის კამერალურ აღწერაში არის შეყვანილი. თასმალოში კი, როგორც დავადგინე, ფიროსმანაშვილების რამდენიმე ოჯახი მირზაანიდან გადმოსახლებულა. თასმალოს საეკლესიო მეტრიკული წიგნიდან ვიგებთ, რომ 1869 წლის 24 სექტემბერს, თასმალოში გარდაცვლილა „სოფელს მირზაანში მცხოვრებლის დიმიტრი ფიროსმანაშვილის ძე გიორგი, 2 წლის, ცხელებით“ [სეა, 489, ან. 6, ს. 1766, ფ. 173]. იმავე წლის წიგნში გვხვდება იმავე სოფლის მცხოვრები სახაზინო გლეხი ბასილი ფიროსმანაშვილი [სეა, 489, ან. 6, ს. 1766, ფ. 172]. ჩვენ მიერ მოძიებული ეს ჩანაწერები ასლან ფიროსმანაშვილის ოჯახს არ ეხება. ამ ოჯახის წევრების მირზაანში დაბადების დამადასტურებელი დოკუმენტები ჩვენ უკვე განვიხილეთ. მ. გიულის ვერსიის უსაფუძვლობა ნათელია. მიუხედავად

ამისა, ყურადსაღებია ის ცნობა, რომ ნიკალა ჩადიოდა ხოლმე საინგილოში მცხოვრებ ფიროსმანაშვილებთან. ცნობილია, რომ მხატვარი, რკინიგზაზე მუშაობდა. როგორც დავადგინე, 1880-იან წლებში რკინიგზაზე მისი რამდენიმე მოგვარე იყო დასაქმებული. 1889 წელს რკინიგზის სამსახურიდან განთავისუფლებულთა ერთ სიაში, დაფიქსირებულია ვანო ფიროსმანაშვილი. სახელი შემდეგ ვილაცას გადაუშლია. ალბათ, შეცდომაა ეგონათ.

უბოლიხო.

<i>№</i>	<i>Ученая, гражданская и военная</i>
<i>№</i>	<i>Иеросманашвили Иван, тор. л. б.</i>

იმავე საქმეში მოვიძიე დოკუმენტი, სადაც ხსენებული ვანო სამ ფიროსმანაშვილთან ერთად არის დაფიქსირებული. ისინი სამსახურიდან გაუთავისუფლებიათ.

<i>1.</i>	<i>Иеросманашвили Иван</i>	<i>Мун. лт.</i>	<i>მხატ.</i>	<i>ბ.</i>	<i>110.00</i>
<i>1.</i>	<i>Иеросманашвили Иван</i>	<i>Рем. раб.</i>	<i>2 м.</i>	<i>ბ.</i>	<i>110.00</i>
<i>1.</i>	<i>Иеросманашвили Степан</i>	<i>Мун.</i>	<i>ლ.</i>	<i>ბ.</i>	<i>110.00</i>
<i>1.</i>	<i>Иеросманашвили Иван</i>	<i>Мун.</i>	<i>ლ.</i>	<i>ბ.</i>	<i>110.00</i>

კიდევ ერთ, 1893 წლის დოკუმენტში, რამდენიმე ფიროსმანაშვილი გვხვდება. ერთს სწორად უწერია გვარი, ოთხს კი დამახინჯებულად – პეროსმანაშვილი. ჩვენ არ ვიცით მათი სადაურობა. არ არის გამორიცხული, რომ რომელიმე მათგანი საინგილოდან ყოფილიყო და მხატვარს დაახლოებოდა. პირადად მე ამის დამადასტურებელი საბუთი არ მაქვს. საფიქრებელია, რომ რკინიგზაზე ამდენი მოგვარის მუშაობის ფაქტმა განაპირობა ნიკალას არჩევანი.

1	Павлович Алексей	Тел. ф.с.б.	100	6
1	Петросианавичи Верина	—	100	6
1	Петросიანაშვილი ნასტი	—	100	6
1	Петросიანაშვილი გრიგორ	—	100	6
1	Петросიანაშვილი თენგი	—	100	6
1	Петросიანაშვილი თეონა	—	100	6

6. კობიაშვილის ვარაუდით, ნიკალა დაბადებული უნდა იყოს 1864-1866 წლებში. მან ასევე ყურადღება მიაქცია 1873 წლის ჩანაწერს – „ასლან ფიროსმანაშვილის ქვრივი“, რომელიც გადაშლილია და გვერდით უწერია „УМЕРЛА“ [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. 217] (სურ. №14). ნ. კობიაშვილის ვერსია 1987 წლის 26 თებერვალს განხილული იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის სხდომაზე. მოგვაქვს ამონარიდი ოქმიდან №9 – „დაადგინეს: ნ. კობიაშვილის არგუმენტაცია ნიკო ფიროსმანაშვილის დაბადების თარიღთან დაკავშირებით დამაჯერებელი და სწორია და ჩვენმა სამეცნიერო საზოგადოებამ მას სათანადო ანგარიში უნდა გაუწიოს“ [თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის კათედრის №9 ოქმიდან. 26 თებერვალი 1987 წელი. წიგნში: ირინე აბესაძე, „ყველაფერი ფიროსმანზე“, თბ., 2013, გვ. 51-52]. ყურადღას აღვნიშნავთ, რომ 1991 წელს დაბეჭდილ საფოსტო მარკას აწერია: „დაბადების 125 წლისთავი ნიკო ფიროსმანაშვილი“ (სურ. №16). იგულისხმებოდა, რომ ფიროსმანი 1866 წელს დაიბადა. შემდეგ, ეს დადგენილი თარიღი დავინწყებას მიეცა და ისევ დავინწყეს 1862 წლის დაკანონება, რაც სრულიად გაუმართლებელია. ეს თარიღი იყო მითითებული ერთლარიან კუპიურაზე. UNESCO-ს გენერალური კონფერენციის 36-ე სესიაზე მიღებული გადაწყვეტილების თანახმად, ნიკო ფიროსმანის დაბადებიდან 150 წლის იუბილე შეტანილი იქნა იმ ღონისძიებათა ნუსხაში, რომლის აღნიშვნაშიც 2012-13 წწ. UNESCO მიიღებდა მონაწილეობას. საინტერესოა, ვინ მიანოდა იუნესკოს არასწორი ცნობა. იმ დროისთვის, უკვე გამოქვეყნებული მქონდა ბროშურა „გენეალოგიურ-ბიოგრაფიული ძიებანი 1. ფიროსმანი“, ასევე

რიგი წერილებისა ფიროსმანის შესახებ, სადაც ვამტკიცებდი, რომ მხატვარი დაიბადა დაახლოებით 1866 წელს, სოფელ შულავერში. აღსანიშნავია, რომ ჩემი დასკვნები განიხილეს ისტორიკოსებმა. ბროშურას აწერია: „რეკომენდირებულია დასაბუთებად საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს მიერ (2004 წლის 25 ივნისი, ოქმი №6)“ [მ. ხომერიკი, „გენეალოგიურ-ბიოგრაფიული ძიებანი 1, ფიროსმანი“, თბ., 2004].

ფიროსმანის 1862 წელს დაბადების ვერსიას აქტიურად უჭერდა მხარს ანზორ მაძღარაშვილი. ძნელი სათქმელია, ვისი დამსახურებით ხდება ის, რომ მოძველებულ ინფორმაციაზე დამყარებულმა მოსაზრებამ, უნივერსიტეტის ისტორიის კათედრის დასკვნა და ისტორიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს დადგენილება გადაწონა. **ალბათ, ესეც ფიროსმანის მიმართ ზერელე დამოკიდებულების მაჩვენებელია!**

№ инвентаря по по- рядку. Жизнь под старыми и новыми по подлинному описанию.	Название города, или селения, или кочевья, звание податных лицъ, имени, отчества и прозванія подат- ныхъ лицъ мужскаго пола.	Сколько отъ роду летъ.	Объясненіе приближе- но времени послѣдняго описанія.
6.	<i>Николай Асаниас Николаевич</i>	29	<i>Этот человек по кавказскому описанию № 1732 1857.</i>

№13. ამონარიდი ს. მირზაანის 1873 წლის კამერალური აღწერის წიგნიდან [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. 280]. დოკუმენტი მოიძია გ. გოზალიძვილიმა.

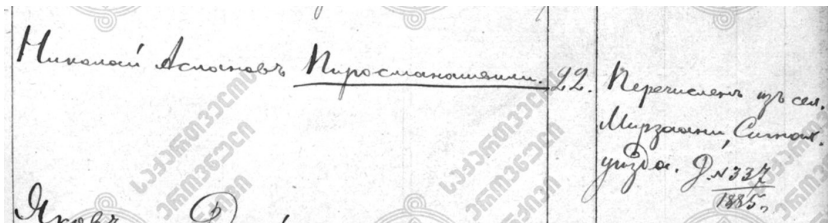
Объясненіе убытк, могущей
послѣдовать по перечисленію
и другимъ случаямъ до про-
изводства слѣдующаго наме-
ральнаго описанія.

Николай Николаевич
исполнит посылу свѣдѣ-
ній по перечисленію вѣ закл.
Мирской. Д. № 322
1885.

№13. [სება, ფ. 254, ან. 3, ს. 280]. გაგრძელება.

~~№4~~ ~~256~~ ~~№ 4000~~ ~~Асиана~~ ~~и~~
~~Касиана~~ ~~и~~ ~~и~~ ~~и~~

№14. ამონარიდი ს. მირზაანის 1873 წლის კამერალური აღ-
წერის წიგნიდან [სება, ფ. 254, ან. 3, ს. 217]. დოკუმენტი მოიძია
მ. ჩორგოლაშვილმა. სიტყვა „უмерла“ შეამჩნია ნ. კობიაშვილმა.

№15. ამონარიდი თბილისის 1866 წლის კამერალური აღწერის წიგნიდან, რომელშიც შეტანილია სხვადასხვა წლების ჩანაწერები [სეა, ფ. 254, ან. 2. ს. 391]. დოკუმენტი მოიძია მ. ხომერიკმა.

№16. 1991 წლის საფოსტო მარკა, რომლის თანახმად, ფიროსმანი 1866 წელს არის დაბადებული.

1.3. მირზაანელ ასლან ფიროსმანაშვილს ნიკალა შულავერში შეეძინა

სიღნაღის მუზეუმში, ფიროსმანის შესახებ, ასეთ ინფორმაციას გავეცანი: „ნიკო ფიროსმანაშვილი დაიბადა 1862 წელს საქართველოს ერთ-ერთი კუთხის – კახეთის სოფელ მირზაანში (ქიზიყი), გლეხის ოჯახში. მამა, ასლან ფიროსმანაშვილი, ადრე გარდაეცვალა. დედას, თეკლე ტოკლიკიშვილს, სამი შვილი დარჩა: ორი ქალი და ვაჟი, რომელსაც სოფელში ნიკალას ეძახდნენ. დედის გარდაცვალების შემდეგ პატარა ნიკო კახეთის მემამულეებმა, კალანტაროვებმა იშვილეს. მალე კალანტაროვები საცხოვრებლად თბილისში გადავიდნენ. ნიკომ თითქმის მთელი ცხოვრება თბილისში გაატარა“.

რატომ, რა მიზნით მახინჯდება ფაქტები? ქალანტაროვების ოჯახის ისტორია განხილული მაქვს ჩემს წიგნში [მ. ხომერიკი, „ფიროსმანზე და არა „მხოლოდ...“, თბ., 2017]. ისინი კახეთის მემამულეები არ ყოფილან. ეს ერთი შეხედვით უმნიშვნელო უზუსტობა ბევრ რამეს ცვლის და ფიროსმანის დაბადების საკითხის კვლევას აფერხებს. ამ ვერსიით გამოდის, რომ ფიროსმანაშვილების ცხოვრებაში შულავერი საერთოდ არ ყოფილა. მაშინ, სად არის ფიროსმანის დედ-მამის გარდაცვალების ჩანაწერები. ან, თუ ფიროსმანი კახეთში დაიბადა, მაშინ, რატომ არ გვაქვს მისი დაბადების ჩანაწერი? მირზაანის საეკლესიო მეტრიკული წიგნები ხომ შემონახულია. გარდა ამისა, მართალია, პატარა ნიკალა ქალანტაროვებმა გაზარდეს, მაგრამ რომ ეშვილებინათ, პირველ რიგში სომხურ-გრიგორიანულ სარწმუნოებაზე გადაიყვანდნენ, გვარს გამოუცვლიდნენ, კარგ განათლებასაც მისცემდნენ, როგორც ეს შეძლებული ოჯახის შვილს შეეფერებოდა, რაც სინამდვილეში არ მომხდარა. **ფიროსმანი ქალანტაროვებს არ უშვილებიათ და ჩვენ ნუ ვეცდებით მის გაშვილებას!**

ახლა, დანვრილებით უნდა განვიხილოთ, თუ როგორ აღმოჩნდნენ ქალანტაროვები ნიკალას ცხოვრებაში. ასლან ფიროსმანაშვილს 1860-იან წლებში, ოჯახთან ერთად, შულავერში ჩასვლა მოუხდა, სადაც ქალანტაროვებთან დაიწყო მეზვრედ მუშაობა. გ. კაკაბაძე მოგვითხრობს, რომ ბორჩალოში ჯერ ნიკოს

უფროსი ძმა, გიორგი გარდაიცვალა 15 წლის ასაკში, შემდეგ კი, თავად ასლან ფიროსმანაშვილი, „რომელიც მუშობის დროს გაოფლიანდა, გაცივდა და ველარ უშველეს (კამერალური აღწერის ცნობით 1873 წელს ასლანი ცოცხალთა შორის აღარ იხსენიება). მალე თეკლეც ავად გახდა“. გ. კაკაბაძე ეხება რა ფიროსმანაშვილების ბორჩალოს მაზრაში გადასახლების მიზეზებს, ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ ქართველი გლეხი საშოვარზე ოჯახთან ერთად არასოდეს მიდიოდა, გარდა ერთი შემთხვევისა – თუკი მისი მინა საარსებო მინიმუმს აღარ იძლეოდა. ამიტომ, ოჯახის გადასახლებას შიმშილს უკავშირებს, რომელიც ქიზიყში 1872 წელს ჩამოვარდა: „ბედმა ქიზიყელებისაგან საბოლოოდ იბრუნა პირი, 1872 წელს ჯერ გვალვამ გაახმო ნათესები, შემდეგ კი სეტყვამ დაღენა და შიმშილობამ კატასტროფულ მასშტაბებს მიაღწია“ [გ. კაკაბაძე, „ნიკო ფიროსმანი – დაკარგული უბრალოების ძიება“, თბ., 2012, გვ. 54-55]. ავტორის ვარაუდით, სწორედ ეს გახლდათ მთავარი მიზეზი, რის გამოც, ასლან ფიროსმანაშვილმა მირზაანი მიატოვა და წვრილშვილთან ერთად ბორჩალოს მაზრის სოფელ შულავერს შეაფარა თავი. გ. კაკაბაძის ვერსიით გამოდის, თითქოს, ფიროსმანაშვილები 1872 წელს გადასახლდნენ შულავერში და ერთი წლის განმავლობაში ოჯახის სამი წევრი გარდაიცვალა! ცხადია, ამ მოსაზრებას ვერ გავიზიარებ და შევეცდები ამის მიზეზიც ავხსნა. ჩემ მიერ შესწავლილი კამერალური აღწერის წიგნების მინაწერები მოწმობენ, რომ ქიზიყელები 1870 წლამდე გადასახლდნენ ბორჩალოს მაზრაში.

ასლანი და მისი ოჯახი მარტო არ ყოფილან. მათთან ერთად, მირზაანიდან და მეზობელი სოფლებიდან, მცირე ჯგუფმა დატოვა ქიზიყი. მათ შორის იყო მიხეილ ჯავახიშვილის მამა, რაზედაც წელი კობიაშვილმაც გაამახვილა ყურადღება: „ნიკო ფიროსმანაშვილის მამა – ასლანი და მიხეილ ჯავახიშვილის მამა – საბა დაახლოებით ერთ დროს გადასახლდნენ – XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში. გადმოცემით, ნიკოს მამა 1870 წელს გარდაიცვალა, ხოლო ნიკოს დედა, თეკლე ტოკლიკიშვილი – 1873 წელს. ამის დამადასტურებელი საბუთი არსებობს. 1872 წელს კი მიხეილის მამას შულავერის მეზობელ სოფელ წერ-

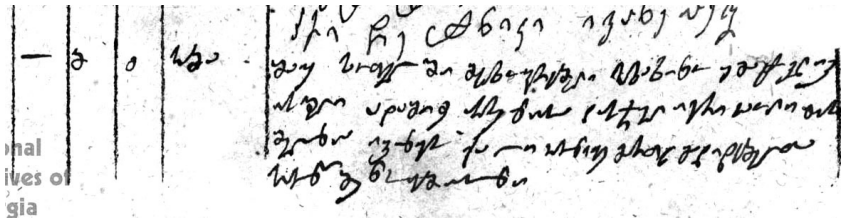
აქვეში შეეძინა პირველი შვილი. გამოდის, რომ მათ ერთსა და იმავე დროს მოუხდათ ყოფნა ბორჩალოს მაზრის სოფლებში. ძნელი წარმოსადგენია, რომ ერთი სოფლიდან გადასახლებულ ოჯახებს ერთმანეთთან კავშირი არ ჰქონოდათ“ [ნ. კობიაშვილი, „ჩვენ ვეძებთ ფიროსმანს“, თბ., 2004, გვ. 95]. საგულისხმო ფაქტია, რომ როდესაც 1922 წლიდან დაწყებული, გიორგი ლეონიძე ფიროსმანის შესახებ მისხალ-მისხალ აგროვებდა ცნობებს, მიხეილ ჯავახიშვილს ერთი სიტყვაც არ დასცდენია. ნ. კობიაშვილმა ძალიან სწორად დასვა საკითხი, მაგრამ დიდი მცდელობის მიუხედავად, ფიროსმანსა და მიხეილ ჯავახიშვილს შორის არსებული კავშირების დადგენა ვერ მოახერხა. ჩემთვის კი, ეს უფრო მარტივი ამოცანა იყო, რადგან ერთი წლით ადრე გამოვაქვეყნე მიხეილ ჯავახიშვილის გვარის და ოჯახის ისტორიის ამსახველი ნარკვევი „ფესვები“ [მ. ხომერიკი, „სიმართლის გამრუდება ისტორიკოს გიორგი ციციშვილის მიერ. ფესვები“ თბ., 2003]. ამ საკითხის გაშუქება ცოტა უფრო შორიდან უნდა დავიწყოთ. ქ. ჯავახიშვილი თავის მოგონებებში წერს: „მიხეილის მამა, საბა წარმოშობით ქიზიყელი იყო...სოფელ ზემო-მაჩხაანის საეკლესიო მეტრიკული წიგნით დასტურდება, რომ საბას მშობლები იყვნენ: მამა – ადამ არსენის ძე ტოკლიკიშვილი, დედა – მელანია ივანეს ასული [ქ. ჯავახიშვილი, „მიხეილ ჯავახიშვილი, ცხოვრება და მოღვაწეობა“, თბ., 1984, გვ. 14]. ამ ცნობაზე დაყრდნობით, მოვიძიე მეტრიკული ჩანაწერი: 1834 წლის 14 იანვარს „ზემო მახჩაანშივე მცხოვრებელმა სახელმწიფო ყმამ ტოკლიკიშვილმა ადამამ არსენის ძემ უცოლომა იქორწინა მისივე სოფელში მცხოვრებელის სახელმწიფო ყმის ბოსტოლანაშვილ ნინიას ქალწულს ქალს მელანიაზე“ [სეა, ფ. 489, ან. 6, ს. 213]. ქ. ჯავახიშვილი მოგვითხრობს, რომ საბას მამას, ადამას, ცოლი ადრე გარდაეცვალა. დედის სიკვდილის შემდეგ, ოჯახში, მამა-შვილს შორის უთანხმოება ჩამოვარდა. ბოლოს, საბამ რამდენიმე მეგობართან ერთად, სოფლიდან გაქცევა გადაწყვიტა. მაჩხაანიდან წამოსვლის შემდეგ, საბამ და მისმა მეგობრებმა ჯერ თბილისში სცადეს სამუშაოს შოვნა, მაგრამ დამხმარე არავინ ჰყავდათ. ამ დროს გაიგეს, რომ შულავერის მხარეში სამუშაო უფრო ადვილად იშოვებოდა და შულავერისაკენ გასწიეს.

პირველად საბა მოეწყო, სამი წლის განმავლობაში ილია ბოსტოლანაშვილის ბაღში მეზაღედ მუშაობდა. ილია მდიდარი კაცი იყო. ოჯახთან ერთად ბაქოში ცხოვრობდა, სადაც ვაჭრობას მისდევდა. შულავერში საკუთარი სახლი და მამული ჰქონდა. აქ იშვიათად, უფრო ზაფხულობით მოდიოდა ხოლმე. ქ. ჯავახიშვილი წერს: „ასე რომ ბოსტოლანაშვილის მამულები საბას ხელში იმყოფებოდა“ [ქ. ჯავახიშვილი, „მიხეილ ჯავახიშვილი, ცხოვრება და მოღვაწეობა“, თბ., 1984 გვ. 19, 22]. ვაჭარი ასე ადვილად არ ენდობოდა საიდანლაც გადმოხვენილ უცხო ახალგაზრდას, მაგრამ საბას დედაც ხომ ბოსტოლანაშვილი იყო და არ არის გამორიცხული, რომ ნათესავებიც ყოფილიყვნენ. ჩვენთვის მთავარია დავადგინოთ, თუ რომელ წელს ჩავიდა ქიზიყელების ჯგუფი შულავერში. როგორც ჩემ მიერ მოძიებული დოკუმენტიდან ჩანს, 1858 წელს საბა ჯერ კიდევ მაჩხაანშია. ის სოლომონ ბოსტოლანაშვილის ქორწილში თავმდები ყოფილა [სეა. ფ. 489, ან. 6, ს. 1266, ფ. 316]. მას შემდეგ, რაც საბამ შულავერში სამი წელი ილია ბოსტოლანაშვილთან იმუშავა, როგორც რ. ჯავახიშვილი თავის ინტერვიუში მოგვითხრობს, სადახლოში გადავიდა და მელიქიშვილის მოურავი გახდა, სადაც წლების განმავლობაში მუშაობდა. ეს ყველაფერი საბამ თავის დაოჯახებადემდე მოასწრო. ქ. ჯავახიშვილი წერს, რომ ერთხელ, საბამ ვილაჯის ქორწილში ელენე ბურნაძე გაიცნო, ვისთანაც მალე იქორწინა. საარქივო დოკუმენტმა საშუალება მომცა დამედგინა ქორწილის თარიღი. ჯვრისწერის ჩანაწერს შულავერისა და წერაქვის მეზობელი სოფლის – ოფრეთის, 1872 წლის საეკლესიო მეტრიკულ წიგნში მივაკვლიე: „Церковский житель Савва Адамов сын Токликадзе, православного исповедания, первым браком», საცოლვე: „Цераквский житель Андрея Бурнадзева дочь, Елены православного исповедания, первым браком» (ორთოგრაფია დაცულია) [სეა, ფ. 489, ან. 32. მარნეული, საქმე 1, მეტრიკული წიგნი №18] (სურ. №17). საბა ტოკლიკიშვილმა, გარკვეული მიზეზების გამო, გვარის გამოცვლა მოინდომა. პირველად, ტოკლიკაძის გვარი აიღო. ოფრეთის პეტრე-პავლეს ეკლესიის 1880 წლის მეტრიკულ წიგნში, მ. ჯავახიშვილის (მიხას) დაბადების ჩანაწერიც მოვიძიე. მშობლები: „Житель сел. Церакв

Сава Адамов законная его жена Елениа Андроев оба провос. В. Испов“ [სეა, ფ. 489, ან. 32, მარნეულის სოფ. ოფრეთი 2] (სურ. №18). საბამ ახლა უკვე მამის სახელი – ადამა გამოიყენა და ადამოვის გვარით მოგვევლინა. დოკუმენტი პირველად 2008 წელს გამოვაქვეყნე [მ. ხომერიკი, „მიხეილ ჯავახიშვილი უნიკალური დოკუმენტების ფონზე“, თბ., 2008, გვ. 16].

თუ ზემოთ მოყვანილ ცნობებს შევაჯამებთ, ადვილად მივხვდებით, რომ ქიზიყელების ჯგუფი საბას ჯვრისწერამდე, ანუ 1872 წლამდე გაცილებით ადრე ჩავიდა შულავერში. და აი, მიხეილ ჯავახიშვილის და ფიროსმანის (დედის მხრიდან) ნათესაობის დადგენამ, ბოლოს უმნიშვნელოვანეს ცნობამდე მიგვიყვანა. მწერლის უმცროსი ქალიშვილი, რ. ჯავახიშვილი თავის ინტერვიუში, ფიროსმანთან დაკავშირებით გვანვდის ინფორმაციას, რომელიც მიუხედავად იმისა, რომ უზუსტობებს შეიცავს, მაინც, ნიკალას დაბადებაზე მიგვანიშნებს: „როგორც ცნობილია, საბამ მიხეილის მამამ, 15-16 წლის ასაკში სოფელი მიატოვა, მამას გაექცა და ქალაქისკენ გამოსწია ხუთ მეგობართან ერთად. სრულიად უმწეოდ დარჩენილები, კითხვა-კითხვით სამუშაოს ძებნაში თბილისიდან შულავერში აღმოჩნდნენ, სადაც ერთ-ერთი მეგობარი დაოჯახდა და იქვე დასახლდა. სწორედ ეს მეგობარი ყოფილა ნიკალას მამა, რომელიც, როგორც ირკვევა, საბას დეიდაშვილი იყო“ [მაკა ჯავახიშვილი, „როგორ აღმოჩნდა სოფელი სიონი მიხეილ ჯავახიშვილის მამის – საბა ადამაშვილის საკუთრებაში“, ჟურნ. „თბილისელები“, N1, 2003 წ.]. პირველი უზუსტობა ის არის, რომ ნიკალას მამა – ასლან ფიროსმანაშვილი და საბა ადამას ძე ტოკლიკიშვილი (შემდგომში ტოკლიკაძე, ადამოვი, ადამაშვილი), დეიდაშვილები არ ყოფილან. ასლანის ცოლი, თეკლე ტოკლიკიშვილი კი საბა ადამის ძე ტოკლიკიშვილის მოგვარე იყო და შესაძლოა, ნათესავიც ყოფილიყო. მეორე უზუსტობა ის არის, რომ ნიკალას მამა, ასლანი, შულავერში არ დაოჯახებულა. მას და თეკლეს შულავერში ჩასვლამდე უკვე ჰყავდათ საერთო შვილები. არ არის გამორიცხული, რუსუდან ჯავახიშვილს მამისგან, მიხეილ ჯავახიშვილისგან, ჰქონოდა გაგონილი, რომ ნიკალა შულავერში დაიბადა, რაც მან ასლანის დაოჯახებად აღიქვა. მესამე უზუსტობა ის არის, რომ საბა

ტოკლიკიშვილს 16 წლის ასაკში არ დაუტოვებია მშობლიური სოფელი. საბა 1842 წელს იყო დაბადებული.

[სეა, ფ. 489, ან 6. ს. 458]. 16 წლის ის 1858 წელს იქნებოდა, როდესაც ჯერ კიდევ მაჩხანაში იმყოფებოდა [სეა. ფ. 489, ან. 6, ს. 1266, ფ. 316]. შულავერში კი, ქიზიყელების ჯგუფთან ერთად, 1863 წლის (ანუ, ფეფოს დაბადების) შემდეგ ჩავიდა, როდესაც 20 წელს გადაცილებული იყო. ამ ჯგუფის ერთ-ერთი წევრი უნდა იყოს ოფრეთში ჩასახლებული გიორგი ივანიკას ძე ჯალიაშვილი, რომელზეც 1873 წლის კამერალურ აღწერაში მითითებულია: „გადმოვიდა სიღნაღის მაზრის სოფელ ქიზიყიდან, 1865 წელს [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. 242]. უფრო უტყუარ ცნობასაც მივაგენი ზემო წერაქვის 1873 წლის კამერალურ აღწერაში: „გიორგი სოსიას ძე ტალიაშვილი, 46 წლის, გადმოვიდა სიღნაღის მაზრის სოფელ კარდანახიდან, 1865 წელს“ [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. 242]. ეს ის გიორგი ტალიაშვილია, რომელსაც ქეთევან ჯავახიშვილი საბას მეგობრებს შორის ასახელებს [ქ. ჯავახიშვილი, „მიხეილ ჯავახიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა“, თბ., 1984, გვ. 30]. ისინი ქიზიყიდან ასლანის ოჯახთან ერთად ჩავიდნენ ბორჩალოს მაზრაში. ეს ფაქტი სრულიად აბათილებს გიორგი კაკაბაძის მოსაზრებას, თითქოსდა, ფიროსმანაშვილები 1872 წელს ჩავიდნენ შულავერში.

1926 წელს, ვანო ბუთლიაშვილმა გაგვაცნო ქალანთაროვების ოჯახში ჩანერილი მოგონებები, რომელთა თანახმად, ასლანი მირზახანიდან შულავერში გადასულა, ახვერდი ქალანთაროვთან მეზვრედ დაუწყია მუშაობა და ოჯახიც თან წაუყვანია: „ნიკო უმცროსი ვაჟიშვილი ყოფილა. უფროსს რქმევია გიორგი და იგი 15 წლის გარდაცვლილა შულავერს“ [ვ. ბუთ-

ლიაშვილი, „ნიკო ფიროსმანი“, ჟურნ. „დროშა“, 1926 წ., №5, გვ. 19]. ასლანის უფროსი ვაჟი, რომელსაც ქალანთაროვების ბუნდოვანი მოგონებების თანახმად, გიორგი ერქვა, შულავერში გარდაცვლილა. ქალანთაროვებს მასთან ისეთი სიახლოვე არ ექნებოდათ, როგორც შემდგომში ნიკოსთან ჰქონდათ, ამიტომ სავსებით ბუნებრივია, რომ თავიანთი მოჯამაგირის ვაჟის სახელი და ასაკი ზუსტად არც ხსომებოდათ. ჩვენ უკვე გავეცანით მეტრიკულ ჩანაწერს, საიდანაც ჩანს, რომ ივანე ასლანის ძე ფიროსმანაშვილი 1847 წელს იყო დაბადებული. თუ იგი შულავერში ახალგაზრდა ასაკში გარდაიცვალა, ეს კიდევ ერთი საბუთია იმისა, რომ მხატვრის დაბადების დროისთვის, ანუ დაახლოებით 1866 წლისთვის, ოჯახი შულავერში ცხოვრობდა. ჩვენს ხელთ არსებული ყველა ცნობის შეჯერების საფუძველზე, შეიძლება ერთადერთი სწორი დასკვნის გამოტანა: **მირზაანელ ასლან ფიროსმანაშვილს და მის მეუღლეს, თეკლეს, სწორედ შულავერში შეეძინათ ნიკალა**. ასლანი მაშინ დაახლოებით 60 წლის იქნებოდა, თეკლა კი, გაცილებით ახალგაზრდა. ვ. ბუთლიაშვილის მოგონებებიდან ვიგებთ, რომ დაქვრივებულ და ავადმყოფ თეკლეს ქალანთაროვები უვლიდნენ. მომაკვდავმა სწორედ მათ ჩააბარა პატარა ნიკო: „თქვენ გაბარებთ ჩემს შვილს ნიკოს და უპატრონეთო“ [ვ.ბუთლიაშვილი, „ნიკო ფიროსმანი“, ჟურნ. „დროშა“, 1926 წ., №5, გვ. 19]. მომავალი მხატვარი ახვერდი და ეფროსინე ქალანთაროვების ქალიშვილმა, ანა ბეგ-ოსიპოვამ, შულავერიდან თბილისში წაიყვანა, სადაც თავის ოჯახში აღზარდა.

მ. ჩორგოლაშვილი წერს: „1873 წლის კამერალურ აღწერაში (მირზაანის – მ. ხ.) ასლანს არ იხსენიებენ. არის ასლანის მეუღლე, მისი ქვრივი, რომელიც შემდეგ ამოუშლიათ იმის გამო, რომ არსებული წესით აღწერაში მხოლოდ მამაკაცები შეჰქონდათ“ [მ. ჩორგოლაშვილი, „ფიროსმანი ანუ სიკვდილით იწყება სიცოცხლე“, თბ., 2011, გვ. 14]. ასეთი წესის არსებობას ვერ დავადასტურებ, რადგან 1873 წლის აღწერის იმავე წიგნში, ვნახე შემთხვევები, როდესაც ქვრივი ქალი, ოთარაანთ ქვრივივით, საკუთარი სახელის გარეშე წერია ოჯახის უფროსად: „ქაიხოსრო ხოროშვილის ქვრივი“, „გონაშვილი ქაიხოსროს ქვრივი“. ნ.

კობიაშვილი სწორად ხსნის ასლანის მეუღლის ამომლის მიზეზს: ძირითადი ჩანაწერის ქვევით და ოდნავ მარჯვნივ, ნითელი მელნით, რუსულ ენაზე მიუწერიათ ერთი სიტყვა: „ვეგონებ არ უნდა ვცდებოდე და სწორად ამოვიკითხე – умерла წერია გაკრული ხელით“ [ნ. კობიაშვილი, „ისევ ფიროსმანზე“, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 9-17 მაისი, 1996]. ამ მოსაზრების ეჭვქვეშ დაყენება შეუძლებელია. მეც ზუსტად ასე ამოვიკითხე, რომ ასლან ფიროსმანაშვილის ქვრივი მომკვდარა. ქმართან შედარებით, უფრო ახალი გარდაცვლილი უნდა იყოს. ანუ, აღნიშნული დოკუმენტი [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. 217] (სურ. №14) ორივეს შესახებ გვანვდის უტყუარ ცნობას.

როგორც ვთქვით, ასლანის გარდაცვალების შემდეგ, ავადმყოფ თეკლეს ქალანთაროვები უვლიდნენ. მომაკვდავმა სწორედ მათ ჩააბარა პატარა ნიკო.

პარმენ მარგველაშვილმა გაგვაცნო დავით კაკაბაძის სტენოგრაფიული ჩანაწერი, რომელიც ვ. ბუთლიაშვილის მიერ მოპოვებულ მასალებს ეხმიანება. ჩანაწერში ფიროსმანის გამზრდელის, ანა ქალანთაროვა-ბეგ-ოსიპოვას ქალიშვილის, მარიამ სერგის ასულ ბეგ-ოსიპოვას მონათხრობია გადმოცემული: როცა ფიროსმანაშვილები შულავერში მოხვდნენ, ნიკო 6 წლის იყო, ჰყავდა 13 წლის ძმა და 10 წლის და. მალე ნიკო შულავერიდან თბილისში წაიყვანა ანა ახვერდის ასულმა ქალანთაროვამ, მთხრობელის დედამ და იმ ახვერდი და ეფროსინე ქალანთაროვების ოჯახის ქალიშვილმა, სადაც ფიროსმანაშვილები ცხოვრობდნენ [პ. მარგველაშვილი, ახალი მასალები ფიროსმანზე, გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 12 აპრილი, 1986]. მთხრობელი შულავერში ყოფნისას 7 წლის ყოფილა. ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ მას დასახელებული პირების ასაკი სწორად არ ხსომებოდა. 1847 წელს დაბადებული ივანე 13 წლის 1860 წელს იქნებოდა. 1863 წელს დაბადებული ფეფო 10 წლის 1873 იქნებოდა. 1866 წელს დაბადებული ნიკო კი 6 წლის იქნებოდა 1872 წელს. აქ აშკარა შეუსაბამობაა, რასაც ნათელს ხდის, თუნდაც, ივანეს დაბადების მოწმობა. ფიროსმანაშვილები შულავერში ფეფოს დაბადებამდე ვერ მოხვდებოდნენ, იმ დროისთვის კი ივანე 13 წელზე გაცილებით უფროსი იქნებოდა. ამ მოგონებე-

ბიდან, ასევე ნათელი ხდება, რომ ფიროსმანაშვილებს ფეფეც წაყვანილი ჰყავდათ შულავერში. მშობლების გარდაცვალების შემდეგ, როგორც ცნობილია, ფეფო მირზაანში დაბრუნდა, მაგრამ დღემდე არავინ დაინტერესებულა იმით, თუ ვინ გაზარდა დაობლებული ბავშვი. ფეფე ინტერვიუში აცხადებს, თითქოსდა, ასლანს სულ სამი შვილი ჰყავდა. შეუძლებელია, რომ მას თავისი უფროსი ნახევარძების არსებობა არ სცოდნოდა, მაგრამ როგორც ზემოთ აღვნიშნე, გარკვეული მოსაზრებების გამო, ამჯობინა მათი არსებობა არ გაემხილა. ცხადია, რომ ის თავისმა უფროსმა ნახევარძებმა გაზარდეს. აბა, 8-9 წლის გოგონა ქიზიყში მარტო ხომ ვერ გაიტანა თავს.

მარიამ სერგის ასულს თავისი ახალგაზრდობის დროინდელი ამბები უფრო კარგად ახსოვდა: „16 წლის ნიკომ დედას სთხოვა რაიმე სამუშაოზე დაეყენებინა ის, რომ დამოუკიდებლად ეცხოვრა. დედას კარგი ნაცნობი ჰყავდა – მილლერი, რომელსაც მიხაილოვის პროსპექტზე ტიპოგრაფია ჰქონდა. იქ მიიღეს, მაგრამ დიდხანს ის იქ არ გაჩერებულა – ამბობდა იქ ცუდ სიტყვებს ხმარობენო. 20 წლის იყო, როცა დედის სახსრებით გახსნა რძით სავაჭრო პუშკინის ქუჩის ბოლოში. ის ხატავდა ნახატებს და ჰყიდდა. სავაჭრო მოგებას არ იძლეოდა. 23 წლის ნიკოს დედამ რკინიგზაზე მოუძებნა სამუშაო – იქ მას ასწავლეს მემანქანეობა (შეიძლება რაიმე სხვა საქმე) და თვეში 80 მანეთს იღებდა, დაიქირავა ოთახი. დედას მოუტანა თავისი ფოტოსურათი. მე ეს სურათი ჟურნალ „დროშას“ მიყიდე, რკინიგზაზე ის 2 წელი მუშაობდა. ოთახს ქირაობდა მალაკნების ქუჩაზე. ხატავდა სურათებს და ლოთობდა. როცა ის ჩვენთან ცხოვრობდა ღვინოს ვერ იტანდა, ეზიზღებოდა. როცა სმა დაინყო, დედასთან აღარ მოდიოდა. დედამ გაგზავნა ეკონომი შენგელია მასთან, მაგრამ ნიკომ უთხრა „მთვრალი მე არ დავბრუნდები“ [პ. მარგველაშვილი, ახალი მასალები ფიროსმანზე, გაზ. „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 12 აპრილი, 1986].

ხსენებულ ანასთან დაკავშირებით, უახლესი ისტორიის არქივში საინტერესო დოკუმენტები ინახება. 1920-იან წლებში ქალანთაროვებს საკუთარი სახლი ჩამორთმეული ჰქონდათ. ანა ქალანთაროვა-ბეგ-ოსიპოვა ითხოვდა იმ ოთახის დაბრუნებას,

რომელშიც ნიკო ფიროსმანაშვილი გაიზარდა და პენსიის დანიშვნას. ანას, როგორც ფიროსმანის გამზრდელს, მხარში ამოუდგა „ქართველ მხატვართა საზოგადოება“ და მისთვის პენსიის დანიშვნა მოითხოვა. ამ საკითხს ეხება მ. ჩორგოლაშვილი და გვამცნობს, რომ ნიკოს სიკვდილის შემდეგ, ანას სახელმწიფო პენსია დაუნიშნეს, რომელსაც სიცოცხლის ბოლომდე იღებდა. უფრო მეტიც. საქართველოს მხატვართა კავშირმა შუამდგოლობა აღძრა რესპუბლიკის სოციალური უზრუნველყოფის სახალხო კომისარიატის წინაშე, რათა ანას კუთვნილი პენსია მის ქალიშვილს, შრომის უნარმოკლებულ მარიამ სერგოს ასულ ბეგ-ოსიპოვას დანიშვნოდა. ანალოგიური თხოვნის წერილი „რევმასმაც“ (რევოლუციონერ მხატვართა ასოციაცია) მისწერა სოციალური უზრუნველყოფის სახალხო კომისარიატს. თხოვნა დააკმაყოფილეს [მ. ჩორგოლაშვილი, „ფიროსმანი ანუ სიკვდილით იწყება სიცოცხლე“, თბ., 2011, გვ. 14]. ეს, რასაკვირველია, საინტერესო ინფორმაციაა, მაგრამ მ. ჩორგოლაშვილს ყურადღება არ მიუქცევია იმ ფაქტისთვის, რომ ეს განცხადებები ნიკალას დაბადების თარიღის დადგენაში გვეხმარება! ამ თვალსაზრისით, მეტად მნიშვნელოვან ცნობას ვხვდებით ანა ბეგ-ოსიპოვას განცხადებაში: **„ჩემი დახმარება ნიშნავს დაფასებას დიდ მხატვარ ნიკო ფიროსმანაშვილის რომელიც მე ავღზარდე 4-20 წლამდე“** [უახლესი ისტ. არქივი, ფ. 293, ან. 1, ს. 431, ფ. 4] (სურ. №20). იგივე ინფორმაციაა გამეორებული ქართველ მხატვართა გამგეობის თავმჯდომარის შუამდგომლობაში. ქართველ მხატვართა გამგეობა ტფილისის აღმასრულებელი კომიტეტის წინაშე შუამდგომლობს, „რათა ანა ბეგ-ოსიპოვას მიეცეს უფასოდ ცხოვრების ნება იმ ბინაში, სადაც ის ზრდიდა ცნობილ ქართველ მხატვარს ნიკო ფიროსმანიშვილს 4-20 წლამდე“ [უახლესი ისტ. არქივი, ფ. 293, ან. 1, ს. 431, ფ. 2.]. ეს ინფორმაცია სრულიად გამორიცხავს მ. ჩორგოლაშვილის მტკიცებას, თითქოსდა, ნიკალა 1851, ან 1853 წელს იყო დაბადებული. ვის ეცოდინებოდა ყველაზე უკეთ ნიკალას ასაკი, თუ არა მის გამზრდელს! ცხადია, ანამ უკეთ იცოდა ნიკალას ასაკი, ვიდრე თავისმა ქალიშვილმა, მარიამ სერგის ასულ ბეგ-ოსიპოვამ, რომელმაც დავით კაკაბაძეს მოგონებები ჩაანერინა.

ვფიქრობ, ანა ქალანთაროვა-ბეგ-ოსიპოვა ყველაზე უფრო სანდო მოწმეა. თუმცა, არც ის არის გამორიცხული, რომ ანას ნიკალას დაბადების ზუსტი თარიღი არ სცოდნოდა, რადგან ქალანთაროვებმა მხოლოდ მაშინ ჩაიხედეს ფიროსმანაშვილების ოჯახის ცხოვრებაში, რაც უმწეო ნიკალა მათ ხელში აღმოჩნდა. იქამდე კი, არ დაინტერესებულან. როგორც ვნახეთ, მათ ასლანის უფროსი ვაჟის სახელიც არ იცოდნენ. თუ, თეკლე ტოკლიკიშვილმა 1873 წელს, სიკვდილის წინ ჩააბარა შვილი ქალანთაროვებს, რომელსაც იქამდე თავად ზრდიდა, გამოდის, რომ იმ დროისთვის მომავალი მხატვარი 4 წლის ყოფილა, ანუ 1869 წელს ყოფილა დაბადებული. თუ, ანა ბეგ-ოსიპოვა ნიკალას მამის გარდაცვალების დროიდან, ანუ 1870 წლიდან პატრონობდა, მაშინ გამოდის, რომ ის უფრო ადრე დაბადებულა. ჩვენც 1866 წელს ვთვლით მხატვრის დაბადების წლად.

ჩვენ გვაქვს სამი უტყუარი ფაქტი: შულავერში გარდაცვალნენ ივანე, ასლანი და თეკლე, მაგრამ სად არის მათი გარდაცვალების მეტრიკული ჩანაწერები? არადა, ეს ჩანაწერები და ნიკოს დაბადების მოწმობა ხომ ერთსა და იმავე ეკლესიის მეტრიკულ წიგნებში უნდა ვეძებოთ, სახელდობრ, შულავერის ეკლესიის. ჩვენს საისტორიო არქივში შულავერის საეკლესიო მეტრიკული წიგნების ამოდ ძიების შემდეგ, შევიტყვე, რომ ისინი თავის დროზე, სომხეთისთვის გადაუციათ. სომხეთის ცენტრალურ არქივში, შულავერის მხოლოდ სომხურ-გრიგორიანული საეკლესიო მეტრიკული წიგნები აღმოჩნდა, რომლებსაც რუსულად აწერიათ: „Село Кара-мурад онже Шулавер. Церковь св. Погос-Петрос“. სომეხი კოლეგების დახმარებით, ეს წიგნებიც გადავათვალაიერე, მაგრამ საბედნიეროდ, ფიროსმანაშვილების გვარი არსად არ ყოფილა დაფიქსირებული, ისევე როგორც თბილისის შესაბამისი წლების სომხურ-გრიგორიანული ეკლესიების მეტრიკული წიგნებში, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ სომეხ ქალანთაროვებს ნიკალა არ უშვილებიათ.

ვფიქრობ, შულავერში ეკლესიის არარსებობა ხსნის იმ მიზეზს, რის გამოც, არ გვაქვს ნიკო ფიროსმანაშვილის დაბადების, ხოლო მისი მშობლების და ძმის გარდაცვალების ჩანაწერები. ფიროსმანაშვილების მიუსაფარმა ოჯახმა ვერ

მოახერხა მეზობელი სოფლის, ოფრეთის, ეკლესიაში წასვლა, რის გამოც, მეტრიკულ წიგნებში შესაბამისი ჩანაწერები არ გაკეთებულა. შულავერის ეკლესიის ძიების დროს, გავეცანი ისეთ საბუთებს, რომლებმაც გამოააშკარავეს ნიკალას აღმზრდელი ქალანთაროვების მიერ ჩადენილი დანაშაული. სწორედ ამ ოჯახს დაუწვრივია მეფე თეიმურაზ II-ის მიერ აშენებული ციხე-სიმაგრე და ეკლესია. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდებში დაცული აღმოჩნდა მღვდელი სტეფანე ბაიდოშვილის 1900 წლით დათარიღებული წერილი „საეკლესიო საქმე ბორჩალოს მაზრაში“ (რუსულ ენაზე), რომელმაც ნათელი მოჰფინა ამ საკითხს. ხსენებული მღვდელი 1904 წელს ჟურნალ „მწყემსში“ აქვეყნებდა წერილებს. მისი ხელნაწერის შინაარსი ემთხვევა ჟურნალ „მოგზაურში“ 1901 წელს გამოქვეყნებულ წერილებს, რომელთა ავტორი ხელს აწერს ერთადერთი ინიციალით – „ბ.“ ერთგან ნახსენებია მღვდელი მ. ს. ბაიდოშვილი. როგორც ჩანს, ს. ბაიდოშვილი თავის თავზე მესამე პირში საუბრობს. ჟურნალ „მოგზაურში“ გამოქვეყნებული წერილი „ბორჩალოში მცხოვრები ქართველები“, შულავერის შესახებ იმავე ცნობებს შეიცავს, რომლებიც მოყვანილია ს. ბაიდოშვილის ზემოხსენებულ ხელნაწერში: „თბილისის აზნაურთა დეპუტატთა ყრილობის საქმეებიდან სჩანს, რომ ოდეს საქართველო რუსეთს შეუერთდა, საქართველოში გამოგზავნილ იქნა ვინმე ბ. კრილოვი. იგი სწერს შულავერში მცხოვრებს ყალანთარ ყალათაროვს, რომ მას დროებით მიელო მმართველობა იმ საუფლისწულო მამულისა, რომელშიც სცხოვრობდა წინეთ შვილიშვილი ქართველთ მეფისა ალექსი. საქმეებიდან აღარ სჩანს ბ. კრილოვი რა იქნა, დროებაც არეული გახლდათ იმ ჟამად საქართველოში და მას აქეთია, რომ ეს უძვირფასესი მამული დღევანდლამდე ყალანთაროვებს დარჩათ. ბრძანებისამებრ სასულიერო მთავრობისა 1899 წელში გაგზავნილ ვიყავ ბორჩალოში ეკლესიის აშენების საქმეზედ. აქ მიამბეს, რომ ამ ყალანთაროვებმა, მას შემდეგ, რაც ბ. კრილოვმა მათ მამული ჩააბარა, დაშალეს იქ არსებული ფერისცვალების ეკლესია სამეფო სასახლისა და ქვა მისი იხმარეს ახალი შენობების აგებაზედ. ამ კომისიამ კი, რომელიც დაარსებული იყო საქართველოს მამულების გასაზომ-

დასაყოფად, თბილისის სუდ-პალატას 1867 წელში განუცხადეს, რომ მათ, ყალანთაროვებს, ეს მამული დაჩემებული აქვთ ძველ დროიდანვე...“ [„ბორჩალოში მცხოვრები ქართველები“, ჟურნალი „მოგზაური“, 1901წ., N6]. უნდა აღინიშნოს, რომ კრილოვი შეცდომით ახსენებს ალექსის. 1794 წელს ერეკლე II-მ შულავერი ალექსანდრე ბატონიშვილს უბოძა საუფლისწულო მამულად [ვ. გურული, „რატომ არ იღებდა ალექსანდრე ბატონიშვილი მონაწილეობას კრწანისის ბრძოლაში“, ჟურნ. „თბილისელები“, 2011-05-31].

თავის ხელნაწერში ს. ბაიდოშვილი ამბობს, რომ შეკრიბა ყველა საჭირო ცნობა და მოახსენა როგორც საგუბერნიო ხელმძღვანელობას, ისე საქართველოს ეგზარქოს ფლავიანეს. მისი ხელნაწერიდან ასევე ვიგებთ, რომ ქართველ მეფეთა კარის ეკლესია კი დაუნგრევიათ ქალანთაროვებს, მაგრამ სამრეკლო 1900 წელს ჯერ კიდევ მდგარა [ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი ROS- 2432] (სურ. №19).

1897 წელს, ბორჩალოს მაზრის უფროსი ტფილისის გუბერნატორს უპატაკებდა, რომ შულავერში მცხოვრები მართლმადიდებლები წლობით ვერ ხედავდნენ მართლმადიდებლურ ეკლესიას და ხშირი იყო შემთხვევები, როდესაც სიკვდილის წინ მოკლებული იყვნენ ზიარების საშუალებას [სეა, ფ. 204, ან. 1, ს. 982, ფ. 2206]. არ არის გამორიცხული, რომ იგივე ხვედრი რგებოდათ შულავერში გარდაცვლილ ფიროსმანაშვილებს.

ბორჩალოს მაზრის უფროსის 1899 წლის 15 თებერვლის პატაკში ნათქვამია, რომ ახალი ეკლესიის ასაშენებლად საუკეთესო ადგილია ძმები გიორგი და ქალანთარ ქალანთაროვების კუთვნილი მიწის ცენტრალური ნაწილი, სადაც ადრე იყო ქართველი მეფეების ციხესიმაგრე და მართლმადიდებლური ტაძარი. მოგვყავს ამონარიდი: „место бывшей крепости Грузинских царей и бывшего на этом же месте православного храма“ [სეა, ფ. 204, ან. 1, ს. 982. ფ. 24]. ხელნაწერში, რომელიც ხელნაწერთა ცენტრში ინახება, არის ასეთი დასკვნა: „დოკუმენტებზე დაყრდნობით, შეიძლება სავსებით დადასტურებული იქნას, რომ ზემოაღწერილი ნაკვეთი შეადგენდა ქართველი მეფეების და ეკლესიის საკუთრებას, რომელიც არსებობდა იმ ნაკვეთის

ნაწილში“ [ხეც, ფ. ROS -2432, ფ. 12^ა].

ახლა უკვე დარწმუნებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ფიროსმანის დაბადების დროისთვის, შულავერში მართლმადიდებლური ეკლესია აღარ არსებობდა. იგი სწორედ ნიკალას კეთილისმყოფელი ქალანთაროვების წინაპრებმა დაანგრეს. ამჯერად, აღარ დავიმონმებ ამ საკითხის ირგვლივ სხვა სარქივო მასალას და არც ქალანთაროვების ისტორიას მოვყვები, რაც გადმოცემული მაქვს ჩემს წიგნში „ფიროსმანზე და არა მხოლოდ...“, რომელიც 2017 და 2019 წლებში გამოიცა. მხოლოდ ქალანთაროვების ოჯახის ქალბატონების ამსახველ ფოტოებს გაგაცნობთ ძველი გაზეთიდან (სურ. №21).

გადავწყვიტე მენახა ადგილი, სადაც ფიროსმანი დაიბადა, რისთვისაც შულავერში გავემგზავრე. ქალანთაროვების ყოფილი სახლი მაღლობზე დგას. აქ ბიბლიოთეკა და დირიჟორი ალექსანდრე მელიქ-ფაშაევის სახლ-მუზეუმი დამხვდა. ვ. ბუთლიაშვილის მოგონებებიდან ვიცით, რომ გიორგი ახვერდის ძე ქალანთაროვის ქალიშვილი – ეკატერინე, მელიქ-ფაშაევზე იყო გათხოვილი. აქედან გამომდინარე, დირიჟორი მელიქ-ფაშაევი ეკატერინეს ვაჟია. სახლის ეზოში, რომელიღაც დანგრეული შენობის ქვის სვეტები და თლილი ქვის სხვა ფრაგმენტები ეყარა (სურ. №22 და №23). მღვდელი ს. ბაიდოშვილის ცნობის თანახმად, 1900 წელს ჯერ კიდევ შემორჩენილი ყოფილა ნახევრად დანგრეული სამრეკლო [ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელნაწერი ROS -2432]. ამკარაა, რომ ქალანთაროვებმა შემდგომში ისიც დაანგრეს. მათ თავიანთი სახლის „გასალამაზებლად“ აივნისთვის ორი ქვის სვეტის მორგება უცდიათ. ამ მიზნით, მოაჯირზე, ხის ბოძებს შორის ორი კვარცხლბეკი დაუდგამთ, რაც ამკარად ქვის ბოძებისათვის იყო გამზადებული და საერთოდ არ ენერება შენობის არქიტექტურულ იერსახეში (სურ. №24). მღვდელი ბაიდოშვილი გვაუწყებს, რომ ქალანთაროვებმა დაანგრეს რა ქართველ მეფეთა კარის ეკლესია, ქვები თავისი საცხოვრებელი შენობის ასაგებად გამოიყენეს. ქალანთაროვების სახლის ბათქაშის ქვეშ ქვები არ ჩანდა, მაგრამ სახლის უკანა მხარეს აღმოჩნდა შიშველი კედლის ნაწილი: სახლი აშენებული ყოფილა რუხი, მომწვანო და მოწითალო ქვე-

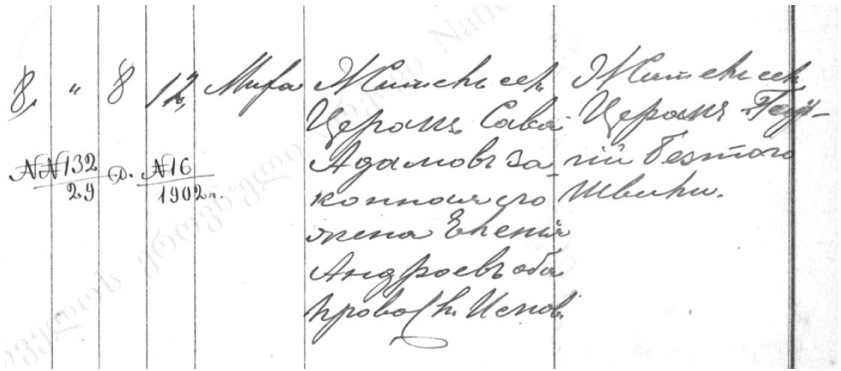
ბით, ზოლებად ქართული აგური ჰქონია ჩატანებული. იქვე, ფერდობის კიდეზე ჩანს უფრო მომცრო შენობის საძირკველი. გროვებად ჰყრია ისეთივე ქვები, როგორითაც ქალანთაროვების სახლია აშენებული. ვფიქრობ, ეს სწორედ იმ შენობა-ნაგებობების ნანგრევებია, რომლებიც ქალანთაროვებმა დაანგრის. ასე დადასტურდა მღვდელი ბაიდოშვილის ცნობები, რაც ჩვენი საკვლევი თემისთვის ფასდაუდებელ მასალას წარმოადგენს. (სხვათაშორის, შულავერში ილია ბოსტოლანაშვილის ორსართულიანი სახლიც მოვინახულე, რომელიც სრულიად გაპარტახებული დამხვდა).

საბოლოოდ, ჩემი დასკვნა ასეთია: **ნიკო ფიროსმანაშვილი დაიბადა 1866 წელს, დიდ შულავერში, ქალანთაროვების მამულში. მშობლები იყვნენ მირზანელი ასლან ნიკოლოზის ძე ფიროსმანაშვილი და თეკლე ტოკლიკიშვილი. იზრდებოდა თბილისში, ქალანთაროვების ოჯახში. მშობლიურ სოფლად მირზანის მიაჩნდა, სადაც სახლიც ააშენა. შულავერთან აღარაფერი აკავშირებდა.**

МЕТРИЧЕСКОЙ КНИГИ НА 185					
Счетъ бравоу.	Мѣсяць и день.	Званіе, имя, отчество, фамилія и вѣроисповѣданіе жениха, и которымъ бракомъ.	Лѣта жениха.	Званіе, имя, отчество, фамилія и вѣроисповѣданіе неvěсты, и которымъ бракомъ.	Лѣта неvěсты.
1.	16.	Царскій учитель Савва Аринова сынъ тахишадзе, православногo исповѣданіа, перваго бракомъ	26.	Царскій учитель Андрей Еурладзева Довл, Елины православногo исповѣданіа, перваго бракомъ.	19.

№17. ამონარიდი ს. ოფრეთის ეკლესიის 1872 წლის მეტრიკული წიგნიდან: მიხეილ ჯავახიშვილის მშობლების – საბა ადამის ძე ტოკლიკაძის (ტოკლიკიშვილის) და ელენე ანდროს ასული ბურნაძის ჯვრისწერის ჩანაწერი [სეა, ფ. 489, ან. 32. მარ-

ნული, საქმე 1, მეტრიკული წიგნი №18]. დოკუმენტი მოიძია მ. ხომერიკმა.

№18. ამონარიდი ს. ოფრეთის ეკლესიის 1880 წლის მეტრიკული წიგნიდან: მიხეილ ჯავახიშვილის დაბადების ჩანაწერი [სეა, ფ. 489, ან. 32, მარნეულის სოფ. ოფრეთი 2]. დოკუმენტი მოიძია მ. ხომერიკმა.

еще Калантарову, который на
просьбу комитета, уделил место
на крестовой др. православной цер-
кви, пом. на деньги, казенные
отпускает. В 20 Января сего 1900 года
имя приняло осмолотит сие им.
это — это великое почитание
др. храма православного. Не далеко
стоит маленькая древняя по-
судованная часовня, как
оказывает, по собранным сию
свидетельств. оказав, что сие
имеет принадлежало удолу
Грудинский царя и Эдм. епископа
Большая протворная церковь и
пока епископу часовню, во вре-
мя присоединения Грузин к Рос-
сийскому престолу, както Кривош.
времено командированный на
Кавказ приказом своим др.
докладет Калантарова — гдга
настоящего владыкою, приняв
временное управление над сию
матрицею ^(Грузин. Матр. др. Духовн. собр.) Калантарову гдга
темою управленю многое вре-
мя а в последнее (как воевал)
разрушил церковь, востроил
свою новое здание а часовню

№19. ამონარიდი მღვდელი სტეფანე ბაიდომვილის ხელ-
ნაწერიდან. 1900 წელი. [ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, ხელ-
ნაწერი ROS- 2432]. საბუთი მოიძია მ. ხომერვიძე.

ქართული მხატვართა ს. ს. თეატრულ

4

№ 20

ანა ბექ-ოსიპოვა
გარდაცემული

გარდაცემული

გარდაცემული მიწა მოსკოვის სოციალისტური რესპუბლიკის
ქართული მხატვართა ს. ს. თეატრულ მუზეუმის
მხატვართა განყოფილებაში მდებარე ნაკვეთს
პროექტის მიხედვით ამ ნაკვეთს უნდა დაე
შენიშნოს არსებული ნაკვეთის საზღვრების
არსებითი ცვლილების შესახებ აქტივობის
დახარჯების გამოთვლის შედეგად და
გარდაცემული ნაკვეთის ნაკვეთის
საზღვრების დადგენის მიზნით

ამის დასაბუთებას ნაკვეთის მფლობელის
სახელი გარდაცემული მიწა მფლობელი გ. ბექ-ოსიპოვი 4-20 ნომერი

ანა ბექ-ოსიპოვა

№ 20 VIII-285
ს. ს. თეატრული

ბექ-ოსიპოვი
გარდაცემული

№20. ფიროსმანის გამზრდელი ანა ბექ-ოსიპოვას განცხადება. 1928 წელი [უახლესი ისტ. არქივი, ფ. 293, ან. 1, ს. 431, ფ. 4]. მ. ჩორგოლაშვილს ყურადღება არ მიუქცევია იმ ფაქტისთვის, რომ ეს განცხადება ნიკალას დაბადების თარიღის დადგენაში გვეხმარება.

1) ელისაბედ ჯალანთაროვის სული. დიროსმანიშვილის პირიქი იხიაროვის სახანი

2) ანა ჯალანთაროვის ასული ბეკეტელია. (რომელიმაც წერა ჰქონდა ეს იყო თიროსმანს.)

3) ახერდუ ჯალანთაროვის მკულეციფროსია. რომელიმაც მქსოწოას ვაჟსმანი ააშობარია.

№21. ჯალანთაროვების ოჯახის ქალბატონები. გაზეთიდან.

№22. დანგრეული სამრეკლოს თლილი ქვის ფრაგმენტები ჯალანთაროვების ყოფილი სახლის ეზოში. დიდი შულავერი. ფოტო მ. ხომერიკის.

№23. დანგრეული სამრეკლოს სვეტები ქალანთაროვების ყოფილი სახლის ეზოში. დიდი შულავერი. ფოტო მ. ხომერიკის.

№24. ქალანთაროვების ყოფილი სახლი. დიდი შულავერი. ფოტო მ. ხომერიკის.

II თავი. მხატვრის გარდაცვალება და დაკრძლვა

II.1. ცნობები და მოგონებები

„ფიროსმანის საფლავის ნახვა ევა-
ლება ყოველ ჩვენთაგანს. რომელს
ერგება ბედნიერება ფიროსმანის ახლად
აღმოჩენისა?“

პაოლო იაშვილი

ნიკო ფიროსმანაშვილის გარდაცვალების უშუალო მოწმე არ არსებობს. გიორგი ლეონიძის წყალობით, ჩვენამდე მოაღ-
ნია მხატვრის მეზობლის, არჩილ მაისურაძის მოგონებებმა.
მან მომაკვდავი ნიკალა სახლის სარდაფში იპოვა. ა. მაისურაძე
იგონებდა: „ჩასულიყო სარდაფში, ნესტიანსა და ბნელ იატაკზე
დანოლილიყო. ორი-სამი დღის შემდეგ ჩავედი და დიდ სიბნე-
ლეში ნავანყედი მას. კვნესოდა მწარედ. მე ვერ ვიცანი და შევძა-
ხე: ვინ ხარ მეტიქი! – მე ვარო და მაშინვე ხმაზე ვიცანი ნიკალაი.
მან კი ველარ მიცნო. მხოლოდ მითხრა, ცუდად გავხდიო. მე მა-
შინვე ფაიტონი მოვიყვანე. რაკი მე არ მეცალა, ეტლში ჩაუჯდა
განსვენებული ილია ანდრიას ძე მგალობლიშვილი და წაიყვანა
არამიანცის საავადმყოფოში. ნამდვილად აღარ ვიცი მართლა
იქ მიიყვანა, თუ მიხეილის საავადმყოფოში. ეს კია, რომ კაცი
დღენახევარში გათავდა... ჩემი აზრით, ნიკალაი უსათუოდ უნდა
იყოს დამარხული პეტრე-პავლეს ქართველთა სასაფლაოზე“ [გ.
ლეონიძე, „ფიროსმანის უკანასკნელი დღე“, გაზ. „ბახტრიონი“,
1922 წ., №8]. იგივე ამბავი გიორგი ლეონიძეს აღწერილი აქვს
1930 წელს. მოგვეყვას არჩილ მაისურაძის 1922 წლის 4 სექტემ-
ბერს ნაამბობი: „მე მაშინვე ეტლი მოვიყვანე და რაკი თითონ არ
მეცალა, ეტლში ჩაუჯდა ილია ანდრიას ძე მგალობლიშვილი და
წაიყვანა მიხეილის თუ არამიანცის (არ ვიცი) საავადმყოფოში.
ეს კია, საწყალი დღე-ნახევარში გათავებელიყო.“ გ. ლეონიძე
სვამს კითხვას „რომელ წელს გარდაიცვალა ფიროსმანი? არ-
ჩილ მაისურაძემ დაბეჯითებით გადმომცა, რომ ეს ამბავი მოხდა

1918 წელს, ზედ აღდგომა ღამეს. მისი სიტყვებით და მრავალთა დამონებით, ფიროსმანი დამარხულია უპატრონო მკვდართა შორის კუკიის წმ. ნინოს სასაფლაოზე“ [გ. ლეონიძე, „ცხოვრება ფიროსმანისა“ ჟურნ. „მნათობი“ 1931 წ., №3, გვ. 218]. როგორც ვხედავთ, ამ მოგონებებში უტყუარი ის უნდა იყოს, რომ მომაკვდავი მხატვარი 1918 წლის აღდგომის წინა ღამეს გადაიყვანეს საავადმყოფოში.

გაზეთ „ბახტრიონის“ 1922 წლის მე-8 ნომერში ვკითხულობთ: „რედაქციამ შეკითხვით მიჰმართა ყოფ. არამიანცის და მიხეილის საავადმყოფოს თუ რა რიცხვში და რა ავადმყოფობით გარდაიცვალა ნიკო ფიროსმანი“. როგორც ჩანს, დასახელებულმა საავადმყოფოებმა ვერ შეძლეს პასუხის გაცემა და ეს გასაგებიც არის: თუ საავადმყოფოში მიყვანილ ნიკალას თან არავინ შეჰყვა, ან შეჰყვა და მაშინვე გაეცალა იქაურობას, მომაკვდავი ისე იყო დაუძღურებული, რომ თავად ვერ ჩააწერინებდა თავის ვინაობას.

ლადო გუდიაშვილი წერდა: „ნიკომ თავისი წუთისოფელი სადღაც დიდუბის მიგდებულ ადგილებში დალია, მაგრამ როდის მოკვდა, რა პირობებში, ვინ დამარხა ეს არავინ იცის. გადმოგვცემენ, რომ იგი კუკიის სასაფლაოზეა დაკრძალულიო, მაგრამ დანამდვილებით არავინ იცის...“ [ლ. გუდიაშვილი, „ნიკო ფიროსმანი“, გაზ. „ბახტრიონი“, 1922 წ., №11].

ეგნატე მენთეშაშვილი იგონებდა: „სიკვდილის წელს ვგონებ რომ ორმოცდაათს გადაცილებული იყო. სამი დღე უპატრონოდ გდებულებო ნავაგში. როცა „სწრაფი დახმარების“ ეტლში ჩასვეს მან სთქვა „ხორველა მჭირსო“. დამარხული უნდა იყოს წმინდა ნინოს სასაფლაოზე. არავინ მის კუბოს არ გაჰყოლია. მიხეილის საავადმყოფოში გარდაიცვალა და საავადმყოფოშივე დაიმარხა. ყველაზე უკეთესად და დაწვრილებით მისი ამბავი იცოდა განსვენებულმა ილია მაგალობლიშვილმა [ე. მენთეშაშვილი, „ნიკო ფიროსმანი“. მასალები ბიოგრაფიისათვის“, გაზ. „ბახტრიონი“, 1922 წ., №17].

1919 წელს, დავით კაკაბაძე წერდა: „ამბობენ ერთი წელიწადია, რაც ფიროსმანი მიიცვალა, მაგრამ სად ან როგორ არ ვიცით“ [დ. კაკაბაძე, ქართველ მხატვართა სურათების გამოფ-

ენა ტფილისში, 1919 წ., მაისი, ჟურნ., „შვიდი მნათობი“, 1919 წ. №2].

1938 წელს, ფიროსმანის გარდაცვალებიდან 20 წლის-თავისადმი მიძღვნილ წერილში, ვლადიმერ ქიქოძე ძირითადად მაისურაძის მონათხრობს იმეორებს, მაგრამ ფიროსმანის გარდაცვალების თარიღს გვანვდის: „სიკვდილის წინ ავადმყოფი ფიროსმანაშვილი ჩასულა აშმორებულ, თუნუქის ნაჭრებით სავსე სარდაფში, აქ სამი დღე გაუტარებია. სარდაფში შემთხვევით ჩასულ მაისურაძეს უნახავს ავადმყოფი ნიკო, ჩაუსვამს ეტლში და არამიანცის საავადმყოფოში გადაუყვანია. ორი დღის შემდეგ ფიროსმანაშვილი მომკვდარა საავადმყოფოში (1918 წლის 4 მაისს). ნიკოს გვამი მის მეგობრებს დაუსაფლავებიათ კუკიის სასაფლაოზე. ამის შესახებ ქართველ მხატვართა საზოგადოებას არაფერი სცოდნია. ამიტომ, სამწუხაროდ, დღესაც გამოურკვეველია, თუ სად მარხია იგი.“ [ვ. ქიქოძე, „ნიკო ფიროსმანაშვილი. გარდაცვალებიდან 20 წლის შესრულების გამო“, გაზ. „კომუნისტი“, 6 მაისი 1938 წ., №102].

1967 წელს გამოქვეყნდა ვასო ჩაჩანიძის მოგონებანი. ის დარწმუნებული იყო, რომ ბავშვობაში ფიროსმანის დაკრძალვის მოწმე და მონაწილე გახდა [ვ. ჩაჩანიძე, „მოგონებანი ნიკო ფიროსმანზე“, „მნათობი“ 1967 წ. №9]. მისი მოგონების სრულიად უარყოფა არ შემეძლო (სანამ პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე მის მიერ მითითებული ადგილი არ გაითხრობოდა), თუმცა, შეუსაბამობანი ადრეც აღვნიშნე [მ. ხომერიკი, „ფიროსმანზე და არა მხოლოდ“, თბ., 2017], რასაც ქვემოთ განვიხილავთ. მოგვიანებით, ნიკალას მეზობლების, ნესტორ და სოფიო შავგულიძეების შვილმა, ოთარ შავგულიძემ ჟურნალისტ ნ. კობიაშვილს თავისი მოგონებები ჩაანერინა. ის აღწერილი მოვლენების უმუშალო მოწმე არ ყოფილა, მაგრამ თავისი მშობლების მონათხრობს იხსენებდა. როდესაც ნიკალა ცუდად გამხდარა, სოფო შავგულიძე გაქცეულა ქმართან რკინიგზის სადგურზე, სადაც ის მუშობდა. ოთარ შავგულიძის თქმით, სოფიო იხსენებდა, რომ ნესტორს „ეტლი რომ არ იყო, საავადმყოფოში გაუშვია ოთხთვალა, რომელიც ამ დროს მალაკნების ბაზრიდან მოდიოდა. წაიყვანესო „არამიანცის“ საავადმყოფოში. ორი-სამი დღის

შემდეგ მივაკითხე და უკვე აღარ იყო, გარდაიცვალაო, მითხრეს და ამით დამთავრდა ყველაფერი“ [ნ. კობიაშვილი, „ჩვენ ვეძებთ ფიროსმანს“, თბ., 2004, გვ. 62]. თუ ნიკალას საავადმყოფოში არავინ მიჰყვა, უფრო სწორად, მიიყვანეს და დატოვეს, ვის უნდა სცოდნოდა მისი სახელი? დღეს, „არამიანცის“ საავადმყოფოს წიგნი აღარ არსებობს, მაგრამ თავის დროზე საავადმყოფოებმა ხომ ვერ გასცეს პასუხი „ბახტრიონის“ რედაქციას, რადგან მათ ჩანაწერებში ნიკო ფიროსმანაშვილი დაფიქსირებული არ ყოფილა. საინტერესოა, როგორ გასცეს მათ პასუხი შავგულიძეებს? ჩანაწერების მიხედვით? გამორიცხულია! მათ შეეძლოთ შავგულიძეები პროზექტურაში ჩაეყვანათ, უცნობი მიცვალებული ამოსაცნობად ეჩვენებინათ, მაგრამ მოგონებებში მსგავსი ინფორმაცია არ არის. და თანაც, ორ-სამ დღეში უპატრონო მიცვალებულებს არ კრძალავდნენ. თუ შავგულიძეებმა მართლა ორ-სამ დღეში შეინუხეს თავი და საავადმყოფოში მივიდნენ, ნიკალა ჯერ დაკრძალულიც არ იქნებოდა. ან, თუ მისი გარდაცვალება შეიტყვეს, ისიც უნდა ეკითხათ, თუ სად დაკრძალეს იგი და მეზობლებისთვის მაინც გაეგებინებინათ. ოთარ შავგულიძის მოგონებები სარწმუნოდ არ მიმაჩნია.

ფიროსმანის გარდაცვალების და დაკრძალვის 3 ძირითადი ვერსია დამკვიდრდა: ვასო ჩაჩანიძისეული, ნელი კობიაშვილისეული და ერეკლე ლუკაშვილისეული. ამას, 2003 წლიდან დაემატა ჩემი, ანუ მანანა ხომერიკისეული ვერსია.

II.2. ვასო ჩაჩანიძის ვერსია

ვასო ჩაჩანიძე მოგვითხრობს, რომ 1918 წელს, თბილისში „ისპანკით“ გარდაიცვალა მეეზოვე, მეტსახელად „ხუხია“. მისი დასაფლავება ვასოს მამის თაოსნობით და მეზობლების დახმარებით უნდა მომხდარიყო. ხალხს ეშინოდა „ისპანკით“ გარდაცვალებულისა და ამიტომ არავინ ეკარებოდა ახლოს. იგი ჩაასვენეს კუბოში, დაუდეს ორთვლიან საზიდარზე და ორი მუშის დახმარებით მისავენეს პეტრე-პავლეს სასაფლაოს გვერდით არსებულ უპატრონოთა სასაფლაოზე. ვასოს მისცეს ფული,

რათა მას გადაეხადა: მუშებისათვის, რომლებმაც გათხარეს საფლავი, აგრეთვე საზიდრის პატრონისათვის და მღვდლისათვის, რომელიც საფლავს აკურთხებდა. თან დაავალეს, რომ ორი ცალი ოცმანეთიანით (კერენსკის ფული), დასაფლავების შემდეგ, წაეყვანა მუშები და შესანდობარი დაეღვეინებინა. როდესაც მღვდელი ალექსი სამადალაშვილი მიცვალებულს წესს უგებდა, ვასომ კარების მოპირდაპირე მხარეს ოთხთვალა საზიდარი შეამჩნია, რომლითაც საავადმყოფოდან მიცვალებულებს ასვენებდნენ. ამ დროს მასთან მოვიდა საზიდრის მეეტლე, მისი ძველი ნაცნობი მიშა, ანუ „პაჭუა მიშა“, რომელიც მათი სახელოსნოს პირდაპირ, საღებავებით მოვაჭრე პაპოვთან 10 წლის განმავლობაში მუშაობდა. იმჟამად კი საავადმყოფოებში გარდაცვლილებს კრძალავდა. მიშას უთქვამს: „ვასო, იცი, სანყალი ნიკალა მომკვდარა და უპატრონოდ ვასაფლავებო“. ვასოს, როგორც თვითონ წერს, შეეცოდა სანყალი ადამიანი და მიშას სთხოვა, რომ თუ დამარხული არ ჰყავდა, ეჩვენებინა: „მე და მიშა მივედით მის საზიდართან. მან ერთერთ შეუღებავ კუბოს ახადა თავი და მაჩვენა ფიროსმანი. იგი ძალზე გამხდარიყო და ყვითელი ფერი ედო.“ ვასოს შეეცოდა და გადანყვიტა ისიც „ენიჩვინებინა მღვდლისთვის“. მღვდელს მიცვალებულის ვინაობა უკითხავს. ვასომ უპასუხა: „სანყალი მხატვარია. მამაო, ნიკალა ჰქვიან, ქართველი კაცია, ქრისტიანია“. მღვდელი და დიაკვანი გაჰყვნენ. ვ. ჩაჩანიძე მოგვითხრობს: „მივიყვანე ფიროსმანის კუბოსთან, დავანთე ნამწვი სანთლები და დაინყო ნირვა და საფლავის კურთხევა. მღვდელი ხელმეორედ შემეკითხა ფიროსმანის სახელს, რათა ლოცვაში მოეხსენებინა. „ნიკოლოზი, მამაო“, ვუპასუხე მე. მღვდელმა დაასრულა ნირვა, სამჯერ მიაყარა მუჭით მინა და გაემზადა წასასვლელად. მე მივეცი ფული მღვდელს და დიაკვანს და ორივენი გაემართნენ გალავნის კარებიდან ეკლესიისაკენ. ამ ხნის განმავლობაში „პაჭუა მიშას“ და მის დამხმარეს სხვა მიცვალებულები უკვე ჩაღვსენებინათ საფლავებში და მინას აყრიდნენ. როდესაც დაამთავრეს მუშაობა, გადმოვიდნენ ფიროსმანის ჩასასვენებლად. მათ დაახურეს კუბოს თავი და თვით ჩაუშვეს საფლავში....როდესაც სახელოსნოში დავბრუნდი, ყველაფერი უჟამბე მამაჩემს და ივანე

აბაევს. მალე მთელმა რიყის ხელოსნებმა და მიკიტნებმა გაიგეს ნიკალას მწარე ბედი...ორიოდე კვირის შემდეგ, აღდგომის მეორე დღეს, მამაჩემმა და იასემ პურ-მარილითა და ღვინით სავსე ტიკით კალათა გაავსეს და დაუძახეს „პაჭუა მიშას“. მამაჩემი, მღებავი მიხაკა ღრუბელაძე, იასე ვარსიმაშვილი, ჩემი ძმა დავითი და მე გავემართეთ პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე. აქ დიდძალ ხალხს მოეყარა თავი. მე და „პაჭუა მიშამ“ მივიყვანეთ სუყველა ფიროსმანის საფლავზე. ფიროსმანის შესანდობარი დაილია, ყველა ასხამდა ღვინოს ნიკალას საფლავს, რის გამოც ახლად დაყრილი მიწა წითლდებოდა. დაუძახეთ მღვდელს და ვანირვინეთ....“ [ვ. ჩაჩანიძე, „მოგონებანი ნიკო ფიროსმანზე“, ჟურნ. „მნათობი“, 1967, №9, გვ. 183].

რა შეიძლება ითქვას ამ მოგონების შესახებ? თითქოს, დამაჯერებელია, მაგრამ პირველ რიგში არ ემთხვევა თარიღი: ჩვენ ვიცით, რომ ფიროსმანი **1918 წლის აღდგომის წინა დღეს გადაიყვანეს საავადმყოფოში, სადაც გარდაიცვალა**, ხოლო ვასო ჩაჩანიძის მიერ აღწერილი დასაფლავება აღდგომამდე ორი კვირით ადრე იყო. ვ. ჩაჩანიძის მონათხრობის თანახმად, ავლაბარში არსებული წმინდა მოციქულთა პეტრე-პავლეს ეკლესიის სასაფლაოს კედლის გადაღმა, აღმოსავლეთ მხარეს, ე. წ. საჭიდაო გორის ძირში (იმ გორაზე იმართებოდა ავლაბრელ ფალავანთა ქიდაობა) დაიწყეს უპატრონო მიცვალებულთა დასაფლავება. ალბათ, ასეთი პრაქტიკა მართლაც არსებობდა, მხოლოდ პეტრე-პავლეს ეკლესიის მეტრიკულ წიგნებში მათი დაფიქსირება არ ხდებოდა. ამ წიგნებში სასაფლაოს გალავნის გარეთ დასაფლავების არც ერთი ფაქტი არ არის აღწუსებული, განსხვავებით მიხეილის საავადმყოფოს საეკლესიო მეტრიკული წიგნებისგან, სადაც ზოგან მითითებულია „სავადმყოფოს სასაფლაოს გადაღმა“ (за больничным кладбищем). მხოლოდ, როგორც წესი, აქ მარხავდნენ არა უპატრონო მიცვალებულებს, არამედ თვითმკვლელებს.

პეტრე-პავლეს საეკლესიო მეტრიკულ წიგნებში უამრავი უცნობი მიცვალებულია გატარებული. მათ პეტრე-პავლეს ეკლესიაში მოიხსენიებდნენ და ნავთლულის საზოგადო სასაფლაოზე მიასვენებდნენ (ეს ფაქტი ჩაჩანიძისთვის უცნობია). ისინი „არ-

ამინაცის“ საავადმყოფოში იყვნენ გარდაცვლილნი, ან მათი გვამები ქუჩიდან იყო ამ საავადმყოფოში მიტანილი. ასეთივე ბედი ეწეოდა ნიკალას, თუ ის „არამინაცის“ საავადმყოფოში გარდაიცვალა. ვ. ჩაჩანიძე წერს, რომ ნიკალას „ყვითელი ფერი ედო“ და თან „ძალზე გამხდარიყო“, რაც ცოტა ძნელი დასაჯერებელია. იმის გათვალისწინებით, რომ უპატრონო მიცვალებულებს ხსენებული საავადმყოფოს პროზექტურაში დიდი ხნის განმავლობაში აჩერებდნენ – დასივება უფრო სავარაუდო იყო, ვიდრე გახდომა. დაბოლოს, მთავარი და უტყუარი ის არის, რომ 2015 წელს, თბილისის მერიამ ჟურნალისტ ნელი კობიაშვილის დაჟინებული მოთხოვნით, გათხარა ძმები ჩაჩანიძეების მიერ მითითებული ადგილი, რომელიც ცარიელი აღმოჩნდა.

II.3. ნელი კობიაშვილის ვერსია

ნელი კობიაშვილისეული ვერსია, თავის მხრივ, პირველ ვერსიას ეყრდნობა, რომელსაც მერიის მიერ, ზემოხსენებული გათხრების ჩატარების შემდეგ, საფუძველი გამოეცალა. შეგვეძლო არც განგვეხილა, მაგრამ მასმედიის მეშვეობით, კვლავ გრძელდება მცდარი მოსაზრებების ტირაჟირება, რის გამოც, განმარტება აუცილებელია.

ნ. კობიაშვილი წერს: „პეტრე-პავლეს ეკლესიის მიცვალებულთა სააღრიცხვო წიგნში არის ასეთი ჩანაწერი: „1919 წელი 14 მარტი „უცნობი ნიკოლოზ“. ეს ჩანაწერი სარქივო მასალებზე მუშაობისას ადრეც ვნახე. იგი თავისთავად ბევრს არაფერს მოასწავებს, მაგრამ ზემოთ მოყვანილი მოგონების (ვასილ ჩაჩანიძის – მ.ხ.) შემდეგ ამ ჩანაწერის უგულებელყოფა არ იქნებოდა სწორი. დაფუკავშიროთ ეს ჩანაწერი ჩაჩანიძეების მოგონებას.

ადვილი შესაძლებელია, მღვდელს დაახსომდა მიცვალებულის სახელი, როდესაც წირვა აუგო და, ვინაიდან სხვა არაფერი მონაცემები არ გააჩნდა და, ბუნებრივია, არც აინტერესებდა, შეიტანა იგი როგორც „უცნობი ნიკოლოზ“. სახელი მაინც ახსოვდა და აღარ დაუკარგა მიცვალებულს. ჩაჩანიძის მოგონებაში

ნახსენებია მღვდელი ალექსი სამადალაშვილი. პეტრე-პავლეს საეკლესიო წიგნში გატარებულ ჩანაწერშიც ამავე გვარით არის ხელმოწერილი. კიდევ ერთი გარემოება უნდა გავითვალისწინოთ: ფიროსმანის გარდაცვალებას აკავშირებენ აღდგომასთან. აღდგომა ჩაჩანიძის მოგონებაში გვხვდება სხვა კონტექსტით. დასაფლავების შემდეგ, დაახლოებით ორი კვირის მერე, აღდგომის მეორე დღეს, ავედით სასაფლაოზე. 1919 წელს აღდგომა იყო 10 აპრილს, ესე იგი „უცნობი ნიკოლოზის“ დაკრძალვიდან – 14 მარტიდან, 3-4 კვირის შემდეგ. თუ არქივში ნანახ დოკუმენტს, ძმები ჩაჩანიძეებისა და შავგულიძეების, ასევე ზემოთ მოყვანილ მოგონებებს გავითვალისწინებთ, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ნიკო ფიროსმანი გარდაიცვალა „არამიანცის“ საავადმყოფოში. დაკრძალულია პეტრე-პავლეს სასაფლაოს აღმოსავლეთი კედლის გარეთ, 1919 წლის 14 მარტს. მისთვის ქრისტიანული წესიც აუგიათ და მის საფლავზე შეუსვიათ მოსაგონარი“ [ნ. კობიაშვილი, „ჩვენ ვეძებთ ფიროსმანს“ თბ., 2004, გვ. 40].

ვ. ჩაჩანიძის მოგონებების თანახმად, ფიროსმანი 1918 წელს გარდაცვალა, რაც ნელი კობიაშვილის ვერსიასთან წინააღმდეგობაში მოდის. როგორც ზემოთ განვმარტე, შავგულიძეების მონათხრობი სარწმუნოდ არ მიმაჩნია. რაც შეეხება ფიროსმანის გარდაცვალების თარიღის აღდგომასთან დაკავშირებას, ნ. კობიაშვილი თავადაც აღნიშნავს, რომ ჩაჩანიძეების ვერსიაში აღდგომა „სხვა კონტექსტით“ გვხვდება, ანუ თუ მაისურაძე აღდგომის წინა დღეს ასახელებდა, ჩაჩანიძეების მოგონებების თანახმად, ფიროსმანი აღდგომამდე ორი კვირით ადრე გარდაცვლილა. **აღდგომის თარიღს კი ნ. კობიაშვილი არასწორად ასახელებს: 1919 წელს აღდგომა 10 აპრილს იყო (ნაცვლად 20 აპრილისა). ის ასევე შეცდომით ასახელებდა 1918 წლის აღდგომის თარიღს: „ამ შემთხვევაში უყურადღებოდ არ უნდა დავტოვოთ არც აღდგომა დღე, რომელიც ნახსენებია ფიროსმანის სიკვდილთან დაკავშირებით (ა. მაისურაძის მოგონება). 1918 წელს აღდგომა იყო 18 აპრილს“ [ნ. კობიაშვილი, „ისევე ფიროსმანზე“, გაზ. „კომუნისტი“, 1985 წ., 24 აგვისტო].** შეცდომისგან დაზღვეული არავინ არის, მაგრამ როდესაც წლების განმავლობაში მკითხველს მცდარი ინფორმაცია მიეწოდებოდა, სხვა

მკვლევრებს გადამონმება არ შეეძლოთ? მე 2003 წელს, ანუ, კვლევის დაწყებისთანავე დავადგინე, რომ 1918 წელს აღდგომა 5 მაისს იყო, 1919 წელს კი 20 აპრილს. დღეს ამ თარიღების გადამონმება ადვილად შეიძლება, თუნდაც, ინტერნეტის მეშვეობით. ნ. კობიაშვილი ცდილობდა რა დაემტკიცებინა, რომ ფიროსმანი პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე დაკრძალული, თავის მთავარ არგუმენტს წამოსწევდა: „თუ ფიროსმანი „არამიანცის“ საავადმყოფოში გარდაიცვალა, ცხადია, მას შორს არავინ წაასვენებდა და იქვე, ქუჩის გადაღმა, პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე, უპატრონო მიცვალებულთათვის განკუთვნილ ადგილას (აღმოსავლეთი კედლის გარეთ) დამარხავდნენ“ [ნ. კობიაშვილი, „ჩვენ ვეძებთ ფიროსმანს“, თბ., 2004, გვ. 62]. უნდა ითქვას, რომ ფიროსმანი 1918 წლის გაზაფხულზე გარდაიცვალა, ვინმე „უცნობი ნიკოლოზი“ კი 1919 წლის 23 თებერვალს.

სასაფლაოს კედლის გარეთ დაკრძალვის შემთხვევები, თუ კი ასეთი რამ ხდებოდა, საეკლესიო წიგნში არ შეჰქონდათ. თავის საგაზეთო წერილში 1985 წელს, ნელი კობიაშვილმა იმის დასამტკიცებლად, რომ უპატრონო მიცვალებულებს პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე მარხავდნენ, მოიყვანა მაგალითი პეტრე-პავლეს ეკლესიის 1918 წლის მეტრიკული წიგნიდან: „უცნობი“ გარდაიცვალა 14 აპრილს. დიაგნოზი – ტიფი. დამარხეს 2 მაისს“. ნელი კობიაშვილი: „ეს მაგალითი იმის დასტურადაც მომყავს, რომ არამიანცის საავადმყოფოში გარდაცვლილ „უცნობებს“ ძირითადად პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე მარხავდნენ“ [ნ. კობიაშვილი, გაზ. „კომუნისტი“, 1985 წ., 24 აგვისტო]. ეს არის შეცდომა. სრული პასუხისმგებლობით ვაცხადებ, რომ არამიანცის საავადმყოფოში გარდაცვლილ უცნობებს რამდენიმე დღის განმავლობაში პროზექტურაში ინახავდნენ, პეტრე-პავლეს ეკლესიაში მოიხსენიებდნენ, შემდეგ კი ნავთლუღის სასაფლაოზე კრძალავდნენ და არა პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე. ამის მაგალითად, სწორედ ნ. კობიაშვილის მიერ დასახელებული უცნობი (Неизвестный) მიცვალებული გამოდგება. მის შესახებ პეტრე-პავლეს ეკლესიის მეტრიკულ წიგნში გარკვევით წერია, რომ მას ამ ეკლესიის მღვდელმა ალექსი სამადალაშვილმა „აღუგო ანდერძი“, მაგრამ დაკრძალეს „ნავთლუღის საზოგადო

სასაფლაოზედ“ [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 173, ფ. 120ა, 121]. კიდეც გასაგებად განვმარტავ: **პეტრე-პავლეს ეკლესია და პეტრე-პავლეს სასაფლაო ერთი და იგივე არ არის. ვისაც ამ ეკლესიაში მოიხსენიებდნენ, ყველას იქვე არ კრძალავდნენ.**

ახლა კი დავუბრუნდეთ იმ კონკრეტულ ჩანანერს, რის საფუძველზეც, ნ. კობიაშვილი უცნობ ნიკოლოზს ფიროსმანად მიიჩნევდა. მეტრიკულ წიგნში ვკითხულობთ: „თვე და რიცხვი გარდაცვალებისა – 23 თებერვალი. დასაფლავებისა – 14 მარტი. ნოდება, სახელი, მამის სახელი და გვარი გარდაცვალებულთა – უცნობი ნიკოლოზ. ნელნი გარდაცვალებულთა – ? რისგან გარდაიცვალა – ? ვინ ათქმევინა აღსარება და აზიარა. ვინ აღუგო ანდერძი და სად არიან დასაფლავებულნი – მღვდელმა ალექსი სამადალაშვილმა წ. მ. (წიგნის მკითხველ – მ. ხ.) ზურაბ ვალიშვილითურთ. ნავთლულის სასაფლაოზედ“ [სეა, ფ. 489, ან 7, ს. 174, ფ. 101, 102] (სურ. № 25).

ყველას უნერია გარდაცვალების მიზეზი, უცნობ ნიკოლოზს კი არა, რაც იმაზე მიგვითითებს, რომ ის საავადმყოფოში არ გარდაცვლილა. ალბათ, მისი გვამი ქუჩიდან მოიტანეს, რადგან გარდაცვალების დღე მაინც იციან და შემდეგ პროზექტურაში ინახავდნენ. რაც მთავარია, ნათლად ჩანს, რომ ვინც არ უნდა ყოფილიყო უცნობი ნიკოლოზი, ის ნავთლულში გადაასვენეს! პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე მისი ძვლების ძებნა ყოველგვარ აზრს იყო მოკლებული: ნავთლულში დაკრძალული მიცვალებულის ძვლები პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე როგორ უნდა აღმოჩენილიყო! მაინც კარგია, რომ მითითებული ადგილი გაითხარა და საკამათოც აღარაფერი დარჩა. აქვე აღვნიშნავ, რომ 1919 წლის 14 მარტს, ნიკოლოზის გარდა, კიდეც სხვადასხვა დღეს გარდაცვლილი 59 მიცვალებული დაკრძალეს. პეტრე-პავლეს ეკლესიის მღვდელმა სამადალაშვილმა ყველა მათგანს აუგო ანდერძი, რის შემდეგაც, ისინი ნავთლულის სასაფლაოზე გადაასვენეს, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდებოდა, როდესაც მიცვალებულის ჭირისუფალი პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე ადგილს ვერ ყიდულობდა.

კიდეც ერთ დეტალზე მინდა შევაჩერო მკითხველის ყურადღება. ვასო ჩაჩანიძის ვერსიიდან ვიცით, რომ მას „ხუხიას“,

იგივე ზაქარიას, დაკრძალვა ჰქონდა დავალებული და ფულიც ამისთვის გაატანეს. თუ ნიკოლოზი აღნიშნეს მეტრიკულ წიგნში, ზაქარია რატომ გამორჩათ? იმ 60 მიცვალებულში, რომლებიც ერთად გაასვენეს, ზაქარია არავის რქმევია. სანტერესოა, რა გვარი იყო ზაქარია. ვ. ჩაჩანიძე 1967 წელს, თავის მოგონებებში წერდა, რომ 1917 წელს უკვე ას წელს მიღწეული ზაქარია, მეტსახელად „ხუხია“ – იყო მისი დიდედის „სოფლის მცხოვრები და მისი ნაცნობი (დიდედა, სალომე იოსების ასული აზარიაშვილი სოფელ ღოუბნიდან იყო).“ ვასოს მამას ის მეეზოვედ მოუწყვია. [ვ. ჩაჩანიძე, „მოგონებანი ნიკო ფიროსმანზე“, „მნათობი“ 1967 წ. №9, გვ. 181]. მოგვიანებით დაწერილ განცხადებაში კი, ვასომ ის უკვე თავის ნათესავად გამოაცხადა და უფრო მეტი დამაჯერებლობისათვის, თავისი დიდედის გვარი – აზარიაშვილი მიაკუთვნა: „მამაჩემის ახლო ნათესავის მეეზოვე „ხუხიას“ (ზაქარია აზარიაშვილი) დასაფლავების დღეს...“ [ნ. კობიაშვილი, „ჩვენ ვეძებთ ფიროსმანს“, 2004, გვ. 57-58].

შეუსაბამობა იმდენად აშკარა იყო, რომ გადავწყვიტე გადამემონებინა. სოფელ ღოუბანის 1873 წლის კამერალურ აღწერაში ზაქარიას, თავისი წლოვანების მიხედვით, ადვილად მივაკვლიე: „სოლომონ გიორგის შვილი ბედიანაშვილი 52 წლის...

7.	4.	სოლომონ გიორგის	
	წილი.	ბედიანაშვილი	52.

სოლომონის ძმა ზაქარია 50 წლის. მისი ვაჟები: 14 წლის. გრიგოლ 18 წლის. ალექსი 10 წლის“.

ბრძანდები	სოლომონ	50.
ბედიანაშვილი		

[სეა, ფ. 254, ან. 3, ს. №113].
 თუ ზაქარია 1873 წელს 50 წლის იყო, 1917 წელს ის 95 წლის

იქნებოდა, ანუ, როგორც ვასილ ჩაჩანიძე წერს, 100 წელს მიღწეული. ახლა უფრო თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ხუხია, იგივე ზაქარია ბედიანაშვილი, პეტრე-პავლეს ეკლესიის მეტრიკულ წიგნში შეყვანილი არ არის. (არადა, სწორედ მისი პანაშვიდის გადახდისთვის გაატანეს უფროსებმა ფული ვ. ჩაჩანიძეს).

როგორც ვხედავთ, ნ. კობიაშვილის მიერ მიკვლეული „უცნობი ნიკოლოზის“ ფიროსმანთან იდენტიფიცირება ვერ ხერხდება, მაგრამ ნ. კობიაშვილს სხვა მხარდამჭერებიც გამოუჩინდნენ და მისი მცდარი ვერსია გაიზიარეს.

გ. კაკაბაძე ფიროსმანის გარდაცვალების წლად 1919 წელს მიიჩნევს და სვამს კითხვას, თუ რის საფუძველზე მიიჩნია ფიროსმანი 1918 წლის ზაფხულში გარდაცვლილად მხატვართა საზოგადოებამ. ავტორს ეჭვი შეაქვს „ერთადერთი“ თვითმხილველის მოგონებში, რომელიც მოგვიანებით გოგლა ლეონიძემ ჩაიწერა: „არჩილ მაისურაძემ დაბეჯითებით გადმომცა, რომ ეს ამბავი მოხდა 1918 წელს, ზედ აღდგომის ღამეს“. გ. კაკაბაძე იმ ფაქტს იშველიებს, რომ მხოლოდ ერთი მოწმის ჩვენება უძველესი დროიდანვე არ ითვლებოდა საკმარის მტკიცებულებად. ვფიქრობ, გასათვალისწინებელია, რომ არჩილ მაისურაძე ირიბი მოწმე კი არ არის, არამედ კაცი, რომელმაც პირადად იპოვა სარდაფში მომაკვდავი მხატვარი და ი. მგალობლიშვილის თანხლებით საავადმყოფოში გაამგზავრა. ამავე დროს, ის არც „ერთადერთი“ მოწმეა. 1938 წელს, მხატვარი ვლადიმერ ქიქოძე თავის წერილში უთითებდა, რომ ფიროსმანაშვილი მომკვდარა საავადმყოფოში „1918 წლის 4 მაისს“ [ვ. ქიქოძე, „ნიკო ფიროსმანაშვილი. გარდაცვალებიდან 20 წლის შესრულების გამო“, გაზ. „კომუნისტი“, 6 მაისი 1938 წ., №102]. აგრეთვე, იოსებ იმედაშვილის გამოუქვეყნებელ ბიოგრაფიული ლექსიკონში (რომელიც ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ შეიძინა), **ფიროსმანის გარდაცვალების თარიღად 1918 წლის 4 მაისია მითითებული**, რაც სრულიად ემთხვევა ჩემ მიერ, საარქივო დოკუმენტებზე დაყრდნობით, დადგენილ თარიღს. რადგან აღდგომა 1918 წელს 5 მაისს იყო, გამოდის, რომ 4 მოწმე ერთსა და იმავეს ვიმეორებთ: ფიროსმანი 1918 წლის „ზედ აღდგომის ღამეს“ გარდაიცვალა!

გ. კაკაბაძე ასევე თვლის, რომ არჩილ მაისურაძე საკუთარ თავს ეწინააღმდეგება, როდესაც 1922 წელს ამბობს: „ოთხი წლის წინათ (ანუ 1919 წელს), როცა მე ამ სახლების მოურავი ვიყავი (მალაკნის ქ. N29), ნიკალა აქვე, აბაშიძის დუქანში ჰხატავდა სურათებს“ [გ. კაკაბაძე, „ნიკო ფიროსმანი – დაკარგული უბრალოების ძიება“, თბ., 2010]. საქმე ის არის, რომ მაისურაძე გარკვევით ამბობს სათქმელს, ხოლო ფრჩხილებში ჩასმული დაზუსტება – 1919 წელი, ამკარად მას არ ეკუთვნის და ლაფსუსს წარმოადგენს. ამიტომაც, ბოლოდროინდელ გამოცემებში [„ნიკო ფიროსმანი. დიდი ქართველები.“ თბ., 2011, გვ. 53; ი. აბესაძე, „ყველაფერი ფიროსმანზე“ თბ., 2013, გვ. 45] ეს ლაფსუსი ამოგდებულია და მხოლოდ ა. მაისურაძის სიტყვებია დამონმებული: „ამ ოთხი წლის წინედ, როცა მე ამ სახლების მოურავი გახლდით...“. ასეთი მიდგომა მით უფრო გამართლებულია, რომ გოგლა ლეონიძე, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ა. მაისურაძის ნათქვამს გარკვევით გადმოგვცემს: „ეს ამბავი მოხდა 1918 წელს, ზედ აღდგომა ღამეს“ [გ. ლეონიძე, „ცხოვრება ფიროსმანისა“ ჟურნ. „მნათობი“ 1931 წ., №3, გვ. 218].

გ. კაკაბაძეს თავისი ვერსიის გასამყარებლად კიდევ ერთი არგუმენტი მოჰყავს. აღნიშნავს რა, რომ „1918 წლის 15 ივლისს თბილისში ხოლერის ეპიდემიამ იფეთქა“, ასკვნის: „ფიროსმანი რომ 1918 წლის ადრეულ გაზაფხულზე გარდაცვლილიყო, იგი ვერანაირად ვერ იტყოდა, „ხორველა“ მჭირსო, რადგან როგორც უკვე აღვნიშნეთ ამ დაავადებამ საქართველოში მხოლოდ 1918 წლის ივლისის თვიდან იფეთქა. პეტრე-პავლეს ეკლესიის ეზოში კი „ისპანკით“ გარდაცვლილ ადამიანებს ვერ დაკრძალავდნენ, რადგან ეს გრიპი 1918 წლის ოქტომბერში გამოჩნდა. შესაბამისად ფიროსმანი მომდევნო 1919 წლის გაზაფხულზე უნდა გარდაცვლილიყო“ [გ. კაკაბაძე, „ნიკო ფიროსმანი – დაკარგული უბრალოების ძიება“, თბ., 2010, გვ. 308].

ჯერ ერთი, ფიროსმანის ნათქვამი მისი ვარაუდი იყო და არა დიაგნოზი. მეორეც, საქართველოში საკმაოდ ხშირი იყო ხოლერის ეპიდემიები, მაგალითად 1907 [სეა, ფ. 489, ან 7, საქმე №150], 1908 [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. №151] და 1910 [სეა, ფ. 489, ან. 7, საქმე №155, ფ. 84] წლებში. ადამიანს ნების-

მიერ დროს შეიძლებოდა ჰგონებოდა, რომ ხოლერა გადაედო. ნიშანდობლივია, რომ 1892 წელს მიღებულ იქნა დადგენილება ქოლერის ეპიდემიის წინააღმდეგ ზომების მიღების თაობაზე [სეა, ფ. 192, ან. 9, ს. 189]. იგივე მეორდება 1894 [სეა, ფ. 192, ან. 9, ს. 195], 1907 [სეა, ფ. 192, ან. 9, ს. 223] და 1913 [სეა, 192, ან. 9, ს. 850] წლებში. როგორც საარქივო მასალებიდან ჩანს, 1918 წლის 12 მარტს, ქალაქის სათათბირომ დაადგინა 10 000 მანეთის გამოყოფა გადამდებ სნეულებათა წინააღმდეგ საბრძოლველად [სეა, ფ.192, ან. 4, ს. 129, ფ. 85].

თუ ჯერ კიდევ 1918 წლის მარტში, სათათბიროს შესაძლებლად მიაჩნდა ხოლერის გავრცელება, რატომ გამოვრიცხავთ, რომ იგივე აზრი ფიროსმანს იმავე წლის მაისში გასჩენოდა? მეორეც ის, რომ როგორც წმ. ბარბარეს ეკლესიის მეტრიკული წიგნიდან ჩანს, 1918 წლის აპრილში უკვე იყო ხოლერის შემთხვევები [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1969]. მიხეილის საავადმყოფოს ეკლესიის წიგნის მიხედვით, 1918 წელს ხოლერისგან პირველი მიცვალებული – 2 ივლისს არის გარდაცვლილი, ხოლო პეტრე-პავლეს ეკლესიის წიგნის მიხედვით – 1918 წლის 13 ივლისს. ამდენად, ეს არგუმენტიც არადაამაჯერებელია.

გ. კაკაბაძე იმდენად დარწმუნებულია ნელი კობიაშვილის ვერსიის სისწორეში, რომ ფიროსმანის მიხეილის საავადმყოფოში გარდაცვალებას და კუკიის სასაფლაოზე დაკრძალვას, ფაქტობრივად, გამორიცხავს. მისთვის ყველაფერი ნათლია: „როდესაც რამდენიმე დღის შემდეგ „არამიანცის“ საავადმყოფოში ნიკალას ახლობლებმა მიაკითხეს, იგი ცოცხალი აღარ დაუხვდათ, მიყვანიდან დღე-ნახევარში გარდაცვლილიყო, 53 წლის ასაკში“ [გ. კაკაბაძე, „ნიკო ფიროსმანი – დაკარგული უბრალოების ძიება“, თბ., 2010, გვ. 313]. ახლობლებში, ალბათ, შავგულიძეებს უნდა გულისხმობდეს. ამ საკითხზე ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ, რასაც აღარ გავიმეორებ, ხოლო გ. კაკაბაძის მოსაზრებებს ცალკე ვერსიად არ გამოვიყოფ და ნელი კობიაშვილის ვერსიას მივაკუთვნებ.

მით უმეტეს, ცალკე ვერსიად არ გამოვიყოფ მწერალ შორენა ლებანიძის მოწოდებულ ინფორმაციას. მან არა მხოლოდ გაითავისა ნ. კობიაშვილის მცდარი ვერსია, არამედ თავის მხრივ

განმარტებაც დაუმატა, რომ უცნობი ერთ დღეში დაკრძალეს, რადგან ის უპატრონო იყო: „მომდევნო, 14 მარტის დილას ტფილისის ლაზარეთში დაუდგენელი დიაგნოზით გარდაიცვალა უცნობი, სახელად ნიკოლოზ. ის ოთხი ფიცრისგან შეკრულ ღარიბულ კუბოში ჩაასვენეს, რომ დღის ბოლოს, უპატრონო მიცვალებულთათვის განკუთვნილი საზიდრით გაესტუმრებინათ სასაფლაოსკენ... 14 მარტის წვიმიან ღამეს „პაჭუა მიშას“ ოთხი კუბო უნდა ჩაეშვა საყდრის აღმოსავლეთ კედელთან გაჭრილ საერთო სამარხში...ერთ-ერთ ცხედარს ზენარი გადახდოდა“ [შ. ლებანიძე, „ეს მე ვარ – ფიროსმანი“, თბ., გვ. 237]. და მან ნიკალა იცნო! **ნუთუ, ფიროსმანი ასეთ ზერელე კვლევას იმსახურებს! სად ამოიკითხა მწერალმა ის წესი, რომ უპატრონო მიცვალებულებს იმავე დღესვე კრძალავდნენ?** და ეს მაშინ, როდესაც სინამდვილეში „არამიანცის“ საავადმყოფოში გვამებს ორი-სამი კვირის განმავლობაში ინახავდნენ ხოლმე. არ არის გამორიცხული, რომ პატრონის გამოჩენას ელოდებოდნენ. ავილოთ, თუნდაც 14 მარტს დაკრძალული ამ უცნობი ნიკოლოზის მაგალითი: ის 23 თებერვალს იყო გარდაცვლილი და არა დაკრძალვის დღეს, ანუ 14 მარტს [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 174, ფ. 101, 102]. ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ საავადმყოფოებიდან გამოსვენებულ მიცვალებულებს დახურული კუბოთი კრძალავდნენ. ვასო ჩაჩანიძეც ხომ წერს, „პაჭუა“ მიშამ ერთ-ერთ შეუღლებავ კუბოს ახადა თავი და ფიროსმანი მაჩვენაო. შ. ლებანიძის მიერ აღწერილი ზენრის გადახდის სცენა არარეალურია.

ფიროსმანის 1919 წელს „არამიანცის“ საავადმყოფოში გარდაცვალების ზემოხსენებულ ვერსიასთან დაკავშირებით, მინდა მკითხველს მოკლედ გავაცნო, თუ როგორ იდგა 1919 წელს „არამიანცის“ საავადმყოფოში მიცვალებულების აღრიცხვის საკითხი. საავადმყოფოს პროზექტურაში ინახებოდა წიგნი, რომელშიც აღრიცხებოდა ყველა გვამი და მითითებული იყო, თუ ვინ გაიღო დაკრძალვის ხარჯები. კანცელარია ორი სარეგისტრაციო წიგნს აწარმოებდა. ერთში საავადმყოფოში გარდაცვლილები შეჰყავდათ, მეორეში კი – ქალაქიდან მოტანილი გვამები. ორივე წიგნში მითითებული იყო, თუ ვის ხარჯზე მოხდა გარდაცვლილთა დასაფლავება [სეა, ფ. 192, ან. 10, ს. 35, ფ.

15]. სამწუხაროდ, არამიანცის საავადმყოფოს ზემოთ ჩამოთვლილი წიგნებიდან, ანუ სარეგისტრაციო ჟურნალებიდან, დღეს არქივში არც ერთი არ ინახება. აქედან გამომდინარე, როდესაც ზოგიერთი ჟურნალისტი, ფიროსმანთან დაკავშირებით, „არამიანცის“ საავადმყოფოს არარსებულ ჩანაწერებს, პერტე-პავლეს ეკლესიის ჩანაწერებში ურევს – ეს არის ზოგადად საკითხისადმი და კერძოდ, ფიროსმანისადმი ზერეღე დამოკიდებულების კიდევ ერთი გამოხატულება.

მეტრიკული წიგნი 1919 წლისა

პლრიცევა გარდაცვალებულთა		თვე და რიცხვი	წოდება სახელი, მამის სახელი და გვარი გარდაცვალებულთა	წელი გარდაცვალებულთა	ჩაიხატან გარდაცვალებულთა
მამისა	მდედრისა	გარდაცვალებისა	დასაფლავებისა	მამისა	მდედრისა
		იქნება			
286		26. 14.	სქიასათე ანდროვი	32	მეო. შვიი ჩხარია.
287		24. 14.	კახიძეაი შაველი შიქია	38	მეო. არ. სპეციალ. ჯარ.
288		21. 14.	ივანე ზეკელი	33	მეო. შვიი ჩხარია.
289		22. 14.	ვლადიმერ ზეკელი	30	მეო. არ. სპეციალ. ჯარ.
290		19. 14.	მურმან ზივინი	55	მეო. ვიცე-კონსტაბლ.
291		20. 14.	სოსოი ყუმუხი	15	მეო. არ. სპეციალ. ჯარ.
292		19. 14.	მეფთაე ვახუშტია	25	მეო. არ. სპეციალ. ჯარ.
293		19. 14.	საქი კიკელი	14	მეო. შვიი ჩხარია.
	92	3. 14.	ბერიძეა ნიკოლოზი	?	მეო. არ. სპეციალ. ჯარ.
		იქნება			
294		28. 14.	ივანე კლავდი	?	მეო. მოხუცებული.
295		27. 14.	ივანე ყუმუხი	?	მეო. არ. სპეციალ. ჯარ.
296		24. 14.	ვლადიმერ შიქია	?	მეო. არ. სპეციალ. ჯარ.
297		23. 14.	ყუმუხი ნიკოლოზი	?	მეო. ვიცე-კონსტაბლ.
					მეო. არ. სპეციალ. ჯარ.

№ 25. ამონარიდი პეტრე-პავლეს ეკლესიის 1919 წლის მეტრიკული წიგნიდან. უცნობი ნიკოლოზი (№297) [სეა, ფ. 489, ან 7, ს. 174, ფ. 101]. დოკუმენტი მოიძია ნ. კობიაშვილმა.

<p>ნაწილი მე-1-ე</p> <p>შინ ათქვეყნა აღსარება და ვინ აზიარა</p>	<p>შინ აღუვო ანდერძი და სულ არიან დასაფლავებული</p>
<p>№ 497-ს წილობრივი 1935 წ. 4/12 საქმის საქმის საქმის</p>	<p>მეფე ანტონ სეპარაშვილი წ. ბუჩქ ვაიშვილი ბეგევალი სხვ. სხვ.</p>

№ 25. დოკუმენტის [სეა, ფ. 489, ან 7, ს. 174, ფ. 102] მეორე გვერდი, სადაც წერია, რომ უცნობი ნიკოლოზი (და სხვები) დაკრძალეს **ნავთლულის** და არა პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე, ყურადღება მიაქცია მ. ხომერიკმა.

II. 4. ერეკლე ლუკაშვილის ვერსია.

1969 წელს, ერეკლე ლუკაშვილმა გამოაქვეყნა საგაზეთო წერილი, რომელიც ფიროსმანის გარდაცვალებას შეეხებოდა [И. Лукашвили, “Последний день Пиросмани“, газ. “Вечерний Тбилиси“, 1969 г., 24 мая]. ამავე დროს, არქივში შემონახულია მისი ხელნაწერი. ავტორი წერს: „1918 წლის 7 აპრილს / ძვ. სტილით 25 მარტს. ე. ლ./ მიხეილის საავადმყოფოში მიიყვანეს გრძნობა დაკარგული უცნობი ვინაობის მამაკაცი, შესახედად 60 წლისა, ლატაკი ვინმე. მომაკვდავი მიიყვანა ეტლით მილიციონერმა ივანე ჩანადირაძემ, რომელმაც განაცხადა, ეს კაცი გონება მიხდილი მოვიყვანე ანტონოვის ქუჩიდან, არც ვინაობა ვიცი ამისი, არც მისამართიო...სიმსივნე აქვს მთელი სხეულისა, ვკითხულობთ შემდეგ იმ ჩანაწერში, – მაჯისცემა სუსტი. რამდენიმე საათის შემდეგ უგონოდ მყოფი უცნობი გარდაიცვალა. როგორც ჩანს, გვამის განკვეთის ოქმიდან, სიკვდილი გამოუნვევია ჭაჭების ანთებას და მისგან გამონვეულ ფილტვების და გულ-ღვიძლის დაავადებას. აქ მოყვანილი ყველა ნიშნები შეესაბამება ფიროსმანის პიროვნებას – თარიღი (1918 წლის ძვ. სტილით მარტი), წლოვანება (შესახედად 60 წლისა), სილატაკე და უპატრონობა“ [უახლესი ისტ. არქივი, ერეკლე ლუკაშვილის ფონდი N165, ან. 1, ს. №6, ფ. 2]. ე. ლუკაშვილი განმარტავს: „მიხეილის საავადმყოფოს 1918 წლის ნიგნში ყველა დანარჩენ ჩანაწერებში აღნიშნულია ყოველი ავადმყოფის ვინაობა და მისამართი. ფიროსმანის მეზობლის მეჩქემე არჩილ მაისურაძის სიტყვით მძიმე ავადმყოფი ნიკალა ნაუყვანიათ საავადმყოფოში სწორედ იმ 1918 წლის მარტის თვეში“ [უახლესი ისტ. არქივი, ერეკლე ლუკაშვილის ფონდი N165, ან. 1, ს. 6, ფ.6]. თავის საგაზეთო წერილში ე. ლუკაშვილი კვლავ იმეორებს, თითქოსდა, მიხეილის საავადმყოფოს 1918 წლის სარეგისტრაციო ნიგნში ყველა ჩანაწერი სახელობითი იყო, რაც არ შეესაბამება სინამდვილეს. 1918 წელს მიხეილის საავადმყოფოში შესული პირების ავადმყოფობის მიმდინარეობის შესახებ, თვეების მიხედვით, რამდენიმე სარეგისტრაციო ჟურნალი არსებობს. ასე მაგალითად, იანვარში – ორი [სეა, ფ. 504, ან. 1, ს. 4064 და ს. 4065].

თებერვალშიც – ორი [სეა, ფ. 504, ან. 1, ს. 4066 და ს. 4067]. მარტში – სამი [სეა, ფ. 504, ან. 1, ს. 4068, ს. 4069 და ს. 4070]. აპრილში – ორი [სეა, ფ. 504, ან. 1, ს. 4071 და ს. 4072]. მაისში – სამი [სეა, ფ. 504, ან. 1, ს. 4073, ს. 4074, ს. 4075]. მეტს აღარ გავაგრძელებ. ამავე დროს, ე. ლუკაშვილი თავისი ფანტაზიით ისეთ დეტალებს უმატებს, რომლებიც მის ვერსიას გაამყარებენ. ასე მაგალითად, თითოსდა, მაისურაძემ მარტის თვე დაასახელა. სინამდვილეში, მაისურაძეს მარტი კი არ უხსენებია, არამედ დააზუსტა: აღდგომის წინა ღამე იყო. ი. ლუკაშვილს ასევე შემოჰყავს ახალი პერსონაჟი – მილიციონერი და აღწერს ასეთ სცენას: არჩილ მაისურაძემ „მომაკვდავი ასნია, ეტლამდე მიათრია, მეეტლეს ფული გადაუხადა, მოიხმო მილიციონერი და უკვე გონებადაკარგული კაცის საავადმყოფოში მიყვანა სთხოვა. ასე იხსენებდა არჩილ მაისურაძე ფიროსმანის უკანასკნელ დღეს“ [И. Лукашвили, “Последний день Пиросмани“, газ. “Вечерний Тбилиси“, 1969 წ., 24 მაისი].

დავინყოთ იმით, რომ მაისურაძე ცალფეხა იყო და მომაკვდავ, დამძიმებულ ადამიანს სარდაფიდან მარტო ვერ ამოიყვანდა, მაგრამ მთავარი ის არის, რომ მაისურაძის მონათხრობში არავითარი მილიციონერი არ ფიგურირებს. ამ პერსონაჟის დამატება ი. ლუკაშვილს იმოტომ დასჭირდა, რომ მის მიერ მოძიებულ დოკუმენტში აღნიშნულია: „მოყვანილია მილიციელ ივანე ჩანადირაძის მიერ, ანტონოვის ქუჩიდან“. ნიკალა ანტონოვის ქუჩიდან კი არ მოხვდა საავადმყოფოში, არამედ მალაკნების ქუჩიდან, სადაც სამი დღე უპატრონოდ ეგდო სარდაფში. ჩვენ უკვე დავიმონმეთ ა. მაისურაძის მოგონებები, რის თანახმად, მან მაშინვე ფაიქონი მოიყვანა და რაკი თავად არ ეცალა, ეტლში ილია ანდრიას ძე მგალობლიშვილი ჩაჯდა და მომაკვდავი მხატვარი საავადმყოფოში წაიყვანა [გ. ლეონიძე, „ფიროსმანის უკანასკნელი დღე“, გაზ. „ბახტრიონი“, 1922 წ., №8]. არჩილ მაისურაძეს ხომ დაბეჯითებით უთქვამს გიორგი ლეონიძისათვის, რომ „ეს ამბავი მოხდა 1918 წელს, ზედ აღდგომა ღამეს“ [გ. ლეონიძე, „ცხოვრება ფიროსმანისა“, ჟურნ. „მნათობი“ 1931 წ., №3, გვ. 218]. როგორც ვხედავთ, ე. ლუკაშვილმა „აღდგომა ღამე“ მოხერხებულად შეცვალა მარტით, ხოლო ი. მგალობლიშ-

ვილი – მილიციონერით, **ანუ ყველაფერი არქივში მოძიებულ დოკუმენტთან შესაბამისობაში მოიყვანა, რასაც კეთილსინდისიერ კვლევას ვერ ვუნოდებთ.** ე. ლუკაშვილი ვერც იმას მიმხვდარა, რომ უცნობი მიცვალებულის ძებნა კუკიის სასაფლაოს ნიგნებში კი არ უნდა დაენყო, არამედ მიხეილის საავადმყოფოს ეკლესიის მეტრიკულ ნიგნებში.

მის მიერ არასწორად წარმოებული ძიების შედეგებს დაეყრდნენ სხვა მკვლევრებიც. ასე, მაგალითად, ნ. კობიაშვილი, აშკარად, ე. ლუკაშვილის გავლენით, აცხადებს: „სხვა უცნობი ამ წლის გაზაფხულზე მიხეილის საავადმყოფოში არ გარდაცვლილა“ [ნ. კობიაშვილი, „ჩვენ ვეძებთ ფიროსმანს“, თბ., 2004. გვ. 34]. ასევე, შეცდომაში იყო შეყვანილი ე. კუზნეცოვი, რომელიც ამტკიცებდა, რომ 1918 წლის 7 აპრილის ჩანაწერი არის „1918 წლის გაზაფხულზე გაკეთებული ერთადერთი უსახელო ჩანაწერი“ [Э. Кузнецов, “Пиросмани“, Ленинград, 1975 г.].

ლუკაშვილის ვერსიას ირინა ლიკოვაც იზიარებს: 1918 წლის აპრილის პირველ რიცხვებში ნიკოს ძველმა მეგობარმა – მეჩქემე არჩილ მაისურაძემ იპოვა ის მალაქნების ქუჩაზე N29 სახლის სარდაფში...საავადმყოფოს ნიგნში ჩანერეს: „60 წლის მამაკაცი, ლატაკი, წარმოშობა და აღმსარებლობა უცნობია და რადგან უცნობია, ქრისტიანულ სასაფლაოზე საბრალოსთვის ადგილი ვერ მოიძებნა, და დაკრძალეს წესის აგების გარეშე, უცნობია თუ სად... [http://kymiry-xx-veka.narod.ru/pirosmany/pirosmany.htm]. ცნობისათვის, ვიტყვი: სწორედ მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიის მეტრიკულ ნიგნში ვნახე ჩანაწერი, საიდანაც ირკვევა, რომ ე. ლუკაშვილის მიერ ფიროსმანად შეცდომით მიჩნეულ უცნობ მიცვალებულს, რომელიც 7 აპრილს გარდაიცვალა, დეკანოზმა ბარნაბოვმა 12 აპრილს, მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიაში აუგო წესი. ის საავადმყოფოს სასაფლაოზე დაკრძალეს [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1798, ფ. ფ. 35 და 35^ა]. ე. ლუკაშვილმა ვერც ამის შესახებ მოიძია საარქივო ჩანაწერები და საერთოდ სწორ გზას ასცდა:

1. ე. ლუკაშვილმა ყურადღება არ მიაქცია იმ ფაქტს, რომ მიხეილის საავადმყოფოს 1918 წელს ერთი ნიგნი კი არ ჰქონდა, არამედ რამდენიმე, თვეების მიხედვით და თოთოში საკმაოდ

არიან უცნობი მიცვალებულები.

2. ე. ლუკაშვილისთვის უცნობი დარჩა საავადმყოფოს ეკლესიის არსებობა.

3. ე. ლუკაშვილმა, მონაგონი დეტალების ჩამატებით, დაამახინჯა ფაქტები, რამაც საბოლოო ჯამში, მასვე შეუშალა ხელი სიმართლის დადგენაში. შემდგომ, როგორც ჩანს, მან უკუაგდო ფიროსმანის კუკიის სასაფლაოზე დაკრძალვის ვერსია, მიუხედავად იმისა, რომ მან ფართო აღიარება ჰპოვა და ვასო ჩაჩანიძის ვერსია უფრო სარწმუნოდ მიიჩნია.

რატომ დათმო ე. ლუკაშვილმა თავისი საკუთარი ვერსია? ვფიქრობ, პასუხს მივაგენი: აშკარად ჩანს, რომ მან გაიგო 1918 წლის აღდგომის თარიღი, რაც მის ვერსიას აბათილებდა. აღდგომა 5 მაისს იყო, მის მიერ მიკვლეული უცნობი კი 7 აპრილს გარდაიცვალა. ე. ლუკაშვილმა ეს არ გაამხილა და პეტრე-პავლეს საეკლესიო წიგნში დაიწყო ხელჩასაკიდი ინფორმაციის ძებნა ახალი ვერსიის წამოსაწევად. მის ხელნაწერში ვკითხულობთ, რომ 1918 წელს მძვინვარებდა ეპიდემია, რომელსაც ხალხი ისპანკას უწოდებდა. ამ ეპიდემიამ ისედაც გაჭირვებაში მყოფ მოსახლეობას მუსრი გაავლო, „1918 წლის „აღდგომის წინ“ ამ სენით გარდაიცვალა რიყეზე მცხოვრები მეეზოვე ვინმე ზაქარა, რომელიც ოდესღაც ფიროსმანს დაუხატავს“ [უახლესი ისტ. არქივი, ფ. 165, ან. 1, ს. №6, ფ. 9]. ცხადია, ეს ინფორმაციაც შევამოწმე. დავრწმუნდი, რომ ე. ლუკაშვილს აღდგომის სწორი თარიღი – 5 მაისი დაუდგენია და ამ თარიღის მიხედვით დაუწყო ძებნა. მის მიერ მეეზოვედ დასახელებული ზაქარია სწორედ ამ დღეს არის გარდაცვლილი. პეტრე-პავლეს ეკლესიის მეტრიკულ წიგნში გავეცანი შემდეგ ჩანაწერს: 1918 წლის 5 მაისს, სახადით გარდაცვილა 47 წლის ზაქარია ჯანჯალაშვილი. 10 მაისს ის მღვდელ სამადალაშვილს პეტრე-პავლეს სასაფლაოზე დაუკრძალავს [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 172] (სურ. № 26).

როგორც ჩანს, ლუკაშვილი იმედოვნებდა, რომ ამ ზაქარიას – ვ. ჩაჩანიძის მიერ ნახსენებ „ხუხიად“, იგივე მეეზოვე ზაქარიად გაასაღებდა და ფიროსმანის საფლავის საიდუმლოსაც ამოხსნიდა. ამ მიმართებით, მან პირველ ნაბიჯიც გადადგა: ზაქარია მეეზოვედ გამოაცხადა, თანაც რიყეზე მცხოვრებად, მიუხედა-

ვად იმისა, რომ მსგავს ინფორმაციას მეტრიკული ჩანაწერი არ იძლევა. ამით მიგვანიშნა, რომ ვასო ჩაჩანიძის მიერ ნახსენები ზაქარია, იგივე მეეზოვე „ხუხია“ იგულისხმებოდა. მაგრამ „ხუხია“ ას წელს იყო მიღწეული, 5 მაისს გარდაცვლილი ზაქარია კი 47 წლის ყოფილა. არც გვარი ემთხვევა. აი, როგორ გამოგვადგა „ხუხიას“ გვარის დადგენა. ის ხომ ბედიანაშვილი აღმოჩნდა [სეა, ფ. 254, ან. 3, ს 113], თუმცა, ვ. ჩაჩანიძე მას აზარიაშვილად აცხადებდა. ნებისმიერ შემთხვევაში, ის ჯანჯალაშვილი არ ყოფილა. საინტერესო ფაქტია: მეტრიკულ ჩანაწერს გვერდით მიწერილი აქვს შენიშვნა, რომ ამონაწერი გაკეთდა 1921 წელს (სურ. №26). ვფიქრობ, ამონაწერი სწორედ ფიროსმანის გარდაცვალების თარიღის ძიებასთან დაკავშირებით გაკეთდა. ძიება კი, ე. ლუკაშვილს 1920 წლიდან დაუწყია [უახლესი ისტ. არქივი, ფ. 165, ან. 1, ს. 6].

ე. ლუკაშვილმა ამდენ შეუსაბამობას ახსნა ველარ მოუძებნა, ახალ მწყობრ ვერსიად ვერ ჩამოაყალიბა, მაგრამ თავისი მიკვლევული ზაქარია – ფიროსმანს მაინც დაუკავშირა: ეს ის მეეზოვეა, რომელიც ფიროსმანს ჰყავდა დახატულიო. ლუკაშვილმა ახალი ვერსიისათვის ნიადაგი შეამზადა, მაგრამ ველარ განავრცო. ამრიგად, აღმოჩენა ვერ შედგა. საბოლოოდ, მაინც ე. ლუკაშვილისეულ ვერსიად ჩაითვლება ფიროსმანის 1918 წლის 7 აპრილს, მიხეილის საავადმყოფოში გარდაცვალება, რაც საკმაოდ გახმაურდა და რასაც არ ვიზიარებ.

[ან. 1918. №35] 196 - 5. 10. ზაქარია ჯანჯალაშვილი 47. სახელი. მო. ა. ჩხ. ზამთარაშვილი

№ 26. ამონარიდი პეტრე-პავლეს ეკლესიის 1918 წლის მეტრიკული წიგნიდან. ი. ლუკაშვილი ვინმე ზაქარია ჯანჯალაშვილის – რიყეზე მცხოვრებ მეეზოვედ გასაღებას ცდილობდა [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 172]. დოკუმენტი შეამოწმა მ. ხომერიკმა.

II. 5. მანანა ხომერიკის ვერსია.

ახლა გაგაცნობთ ჩემს ვერსიას, რომელსაც 2003 წლიდან ვამტკიცებ. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, ა. მაისურაძის მოგონებებიდან ვიცი, რომ მხატვარი 1918 წლის აღდგომის წინა ღამეს წაიყვანეს საავადმყოფოში. ამიტომ, აღდგომის თარიღის განსაზღვრა დიდ მნიშვნელობას იძენს. 2003 წელს, როდესაც ფიროსმანის კვლევა დავიწყე, დავადგინე, რომ 1918 წელს აღდგომა 5 მაისს იყო [მ. ხომერიკი, „ფიროსმანი გარდაიცვალა 1918 წლის 4 მაისს, დაკრძალეს 9 მაისს“, გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2003 წ., 9 მაისი]. ხოლო საარქივო მასალებით დავამტკიცე, რომ 1918 წლის 4 მაისს, აღდგომის წინა დღეს, მიხეილის საავადმყოფოში მიყვანილი აღმოჩნდა „უცნობი წოდების“ მამაკაცი, რომელიც იქამდე გარდაიცვალა, ვიდრე ექიმი გასინჯავდა: „ავადმყოფი მოსაცდელში იმყოფებოდა. როდესაც გასასინჯად გამგზავნეს, ის უკვე მკვდარი დამხვდა“ – წერს მორიგე ექიმი [სეა, ფ. 507, ან. 1, ს. 4073, ფ. 38] (სურ. №27). საავადმყოფოს წიგნის ჩანაწერში აღნიშნულია, რომ არ არის ცნობილი, თუ ვინ და საიდან მოიყვანა. მომაკვდავი თავისი ფეხით ხომ ვერ მივიდოდა. ცხადია, ვიღაცამ მიიყვანა, მაგრამ იმდენ ხანსაც არ დაიცადა, რომ ავადმყოფის სახელი ჩაენერინებინა. როგორც ცნობილია, ფიროსმანი საავადმყოფოში მარტო არ წასულა. მას ეტლში ილია მაგალობლიშვილი ჩაუსხვეს, რომელმაც მერე, როგორც ჩანს, ვერაფერი ამბავი ვერ მოიტანა. რით ავხსნათ ასეთი უგულო დამოკიდებულება? ამ კითხვაზე ისევ და ისევ საარქივო დოკუმენტები გვცემენ პასუხს: 1918 წელს, მიხეილის საავადმყოფოში შემოსულ ავადმყოფებს ერთი თვის საფასურის გადახდა ევალებოდათ. მათი ოჯახის წევრებს, თუ ისინი თბილისში ცხოვრობდნენ, მკურნალობის ღირებულების გადახდას აიძულებდნენ, რაც ჯერ პოლიციის დახმარებით ხდებოდა, შემდეგ კი პოლიცია მილიციამ შეცვალა. ყოველი ავადმყოფისგან თანხის ამოღების შესახებ ვრცელი მიმოწერა წარმოებდა, რითაც ძირითადად საქმისმწარმოებელი და კანცელარიის მწერალი იყვნენ დაკავებული. დგებოდა მთელი ტომები, მაგრამ შემოსული თანხები თითქმის უმნიშვნელო იყო [სეა, ფ. 192, ან.

4, ს. 129, ფ. 170]. თუ ნიკალას საავადმყოფოში დაანვენდნენ, ვის მოსთხოვდნენ საფასურის გადახდას, თუ არა მის მიმყვან პირს? აი, რისი შეეშინდა ი. მგალობლიშვილს, რომელმაც მომაკვდავი ფიროსმანი, როგორღაც, საავადმყოფოში შეიყვანა და სასწრაფოდ გაეცალა იქაურობას. ალბათ, მოუვლელი და მომაკვდავი ნიკალა გაცილებით ხნიერი ჩანდა, ვიდრე სინამდვილეში იყო, რის გამოც ექიმებს, რომლებმაც მისი გასინჯვა და დიაგნოზის დასმაც ვერ მოასწრეს – 70 წლის ჰგონებიათ. ცხედარი 5 მაისს გაკვეთეს. ოქმი შედგენილია 7 მაისს, საიდანაც ჩანს, რომ მას დაავადებული ჰქონია გული, ღვიძლი, ელენთა, თირკმელები, ხოლო ორივე გაკვეთილი ფილტვიდან მოედინებოდა „ქაფიანი სითხე, დიდი რაოდენობით“ [სეა, ფ. 507, ან. 1, ს. 4073, ფ. 38^ა] (სურ. №28).

ოქმის მონაცემები ემთხვევა იმ ჩივილებს, რის გამოც, ფიროსმანი 1893 წელს, სამსახურიდან განთავისუფლება მოითხოვა: „რკინიგზაზე ოთხ წელიწადს ვიმუშავე. აქ მივიღე ქრონიკული სურდო და გულ-მკერდის დაავადება. ზაფხულში გულ-მკერდის ტკივილი მჩაგრავს, ზამთარში კი სურდო. სურდო მატარებელში ძლიერი ორპირი ქარისგან მივიღე, ხოლო გულ-მკერდის დაავადება უჯარმის ქაობთა მყრალი ჰაერისაგან“ [ლ. გაბუნია, ი. ჯავახიშვილი, „დიდი ცხოვრების მივინყებულნი ფურცლები“, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №8, 1967 წ., გვ. 49-51]. ისიც საგულისხმოა, რომ განთავისუფლებამდე ცოტა ხნით ადრე, ფიროსმანი იძულებული იყო ორი თვით შეეებულემა აელო და აბასთუმანში წასულიყო სამკურნალოდ. როგორც ირკვევა, ის ტუბერკულოზით ყოფილა დაავადებული. ამდენად, სხვა ვინ უნდა ყოფილიყო საავადმყოფოში 4 მაისს მიყვანილი უცნობი, თუ არა ფიროსმანი. იმის გასარკვევად, იყო თუ არა თბილისში იმ დღეს სხვა უპატრონო მიცვალებული, თბილისის მართლმადიდებლური ეკლესიების 1918 წლის ჩანაწერების გადახედვა მომიხდა: უნდა ითქვას, რომ პეტრე-პავლეს და მიხეილის საავადმყოფოს ეკლესიების გარდა, უპატრონო მიცვალებულები სხვაგან არ გვხვდება, ყოველ შემთხვევაში, მაისის თვეში. ხოლო კონკრეტულად 4-5 მაისს თბილისში გარდაცვლილი უცნობისათვის წესი არ აუგიათ და შესაბამისად არც მეტრიკულ

ნიგნებში შეუყვანიათ შემდეგ ეკლესიებში:

1. პეტრე-პავლეს ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 171].
2. ავლახრის წმ. მარინეს ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 85].
3. მთავარანგელოზის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 236].
4. ანჩისხატის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 285].
5. წმ. თომას (კვირაცხოველის) ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 340].
6. ბერძნის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 455].
7. დიდუბის ღვთისმშობლის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 529].
8. ვერის იოანე ღვთისმეტყველის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. №991].
9. ვერის წმინდა ნიკოლოზის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. №1074].
10. კალოუზნის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1249].
11. ალექსანდრე ნეველის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1345].
12. კუკიის წმ. ნიკოლოზის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. №1432].
13. კუკიის წმ. ნინოს ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1520].
14. მიხეილ ტვერელის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1808].
15. მთაწმინდის მამადავითის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1873].
16. ივერიის ღვთისმშობლის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1917].
17. ივერიის ამიერკავკასიის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1918].
18. წმ. ბარბარეს ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1969].
19. რკინიგზის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 2022].
20. წმ. გიორგის სახელობის კარის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 2350].
21. სიონის ტაძარი [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 2405].
22. სამეზის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 2528].
23. თბილისის წმ. ფეოდოსიას ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 2553].

24. ქაშუეთის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 2614].

ერთადერთი ეკლესია, რომელშიც 1918 წლის 4 მაისს გარდაცვლილ უცნობს აუგეს წესი – არის მიხეილის საავადმყოფოს, წმ. მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესია [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. №1798].

უკვე ნათლად ჩანს, რომ 1918 წლის აღდგომის წინა ღამეს, ანუ 4 მაისს, თბილისში ერთადერთი უპატრონო მიცვალებული იყო, რომელიც მიხეილის საავადმყოფოში გარდაიცვალა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ვლადიმერ ქიქოძეც და იოსებ იმედაშვილიც ფიროსმანის გარდაცვალების თარიღად 1918 წლის 4 მაისს მიიჩნევდნენ, რაც ემთხვევა ჩემ მიერ დადგენილ თარიღს. ამდენი დამთხვევა შემთხვევით არ ხდება!

ახლა, რაც შეეხება ფიროსმანის დაკრძალვას. მიხეილის საავადმყოფოსთან არსებულ მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიის წიგნში მივაკვლიე ჩანაწერს, რომლის თანახმად, 4 მაისს გარდაცვლილ უცნობს 9 მაისს აუგეს წესი და როგორც უპატრონო მიცვალებული, საავადმყოფოს სასაფლაოზე დაკრძალეს (На больничном) [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1798, ფ. 37ა, 38] (სურ. №29 და სურ. №29^ა). აქვე, გაცნობთ მიხეილის საავადმყოფოს, წმ. მიქაელ მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესიის ფოტოს (სურ. №30).

რუკებმა საშუალება მომცა ზუსტად განმესაზღვრა კუკიაზე მდებარე საავადმყოფოს სასაფლაოს ადგილმდებარეობა. ის ფაქტობრივად, კუკიის მართლმადიდებლური სასაფლაოს გაგრძელებას წარმოადგენს [სეა, ფ. 192, ან. 8, ს. 763 (სურ. №31)]. ეს კარგად ჩანს 1913 წლის თბილისის რუკაზე, მაგრამ ფიროსმანის მკვლევრებს კუკიაზე არებული სასაფლაოებისთვის ყურადღება არ მიუქცევიათ. მათთვის მხოლოდ კუკიის წმ. ნინოს მართლმადიდებლური ეკლესიის მიმდებარე სასაფლაო იყო ცნობილი. წმ. ნინოს ეკლესიის ჩანაწერებში არც ნიკო ფიროსმანაშვილი იძებნება და არც ვინმე უცნობი. 1918 წლის 4 მაისს **გარდაცვლილი უცნობი, იგივე ფიროსმანი, 9 მაისს სწორედ საავადმყოფოს სასაფლაოზე დაკრძალეს!** ამაზე ზუსტი ადგილის ძიება უაზრობაა, რადგან თავის დროზე ისე დაკრძალეს, რომ

მისი ვინაობა არ იცოდნენ და არავითარი წარწერა არ გაუკეთებიათ. უსახელო საფლავებში წლების მერე, სხვა მიცვალებულებს კრძალავდნენ. დღეს, უნდა დავეკმაყოფილდეთ იმ ინფორმაციით, რომ ფიროსმანი დაკრძალულია კუკიაზე, წმ. ნინოს სასაფლაოს გაგრძელებაზე.

Тифлисская Михайловская больница.

№ по книге 725		Иванов	
Имя, отчество и фамилия.		Иван Михайлович Иванов	
Имя и отчество дяди		-	
Состояние или звание		7/	
Возраст		70	
Семейное положение		-	
Место происхождения		-	
Место жительства		-	
Своя квартира, в Тифлисе		-	
Роль занятия		-	
Образование		-	
Имущество и положение		-	
Предыдущие заболевания		1918 г.	
Время выписки		5 мая 1918 г.	
Болезнь		Малярия	
Мес. и год	Температура	Течение болезни.	
Полов.	Полов.	Внутреннее	Внешнее.
Доклад	Доклад	Болезнь началась в оспенной коруле, вступила в период оспы и началась малярия.	
5.V.1918 Тривидеом выписан.			
Ручка [подпись]			

№27. ამონარიდი მიხეილის საავადმყოფოს სარეგისტრაციო წიგნიდან. 1918 წლის 4 მაისი (ანუ, ადღგომის წინა დღე) [სეა,

29⁰⁰
სიმონის ბუნება
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
 უფრო სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
 უფრო სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
სიმონის ბუნება
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
სიმონის ბუნება
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
სიმონის ბუნება
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი
 სიმონის ბუნება უფრო ანტი-ბუნებრივი

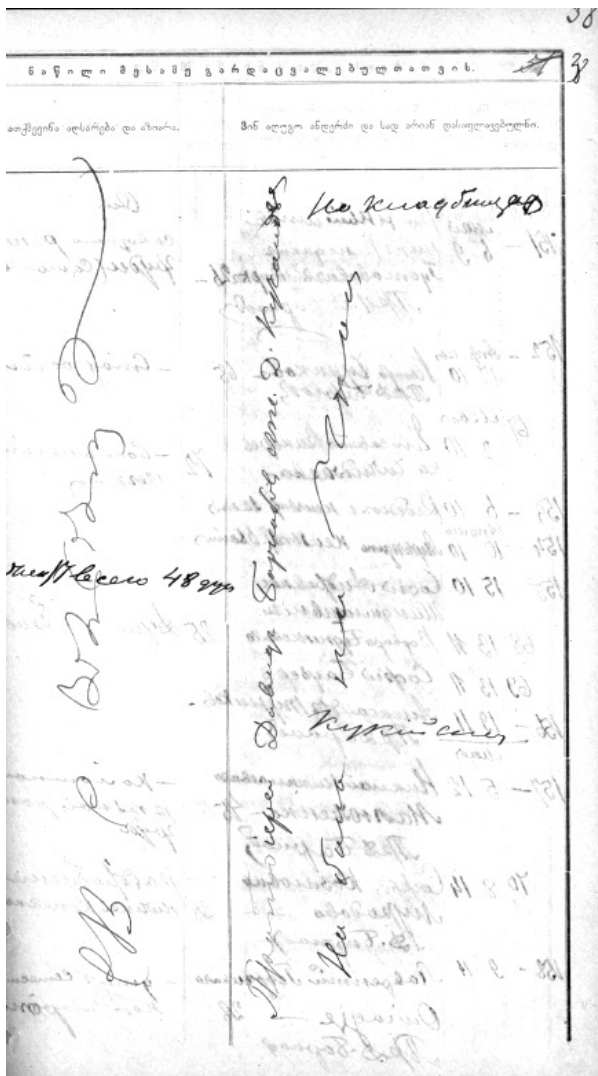
№28. 1918 წლის 4 მაისს გარდაცვლილი უცნობის გაკვეთის ოქმი, გაკვეთეს 5 მაისს, ოქმი შედგენილია 7 მაისს [სეა, ფ. 507, აბ. 1, ს. 4073, ფ. 38]. დოკუმენტი მოიძია მ. ხომერიკმა.

320

მეტრიკული წიგნი 19 წლისა

პირის გარდაცე- ლუბულის	თვე და არსები	წოდება სული, მამის სული და ვერი გარდაცელებულისა	წელი გარდაცე- ლუბულისა	ჩინებან ვანდობი
148	8 3	მყინი ხანოშვილი ქუჩაძისძე ბარაძე ქრისტეფორე	30	მისი გარდაცე- ლუბულისა
149	15 3	მყინი ხანოშვილი ბარაძე ქრისტეფორე	50	მისი
65	17 3	მყინი ხანოშვილი ბარაძე ქრისტეფორე	5	მისი
ამონარიდი წიგნი 19 წლისა				
64	1 3	მყინი ხანოშვილი ბარაძე ქრისტეფორე	17	მისი
65	4 8	მყინი ხანოშვილი ბარაძე ქრისტეფორე	18	მისი
66	7 9	მყინი ხანოშვილი ბარაძე ქრისტეფორე	17	მისი
150	4 9	მყინი ხანოშვილი ბარაძე ქრისტეფორე		მისი

№29. ამონარიდი მიხეილის საავადმყოფოს ეკლესიის მეტრიკული წიგნიდან. 1918 წლის 4 მაისს გარდაცვლილ უცნობ მიცვალებულს (№150) 9 მაისს აუგეს წესი [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1798, ფ.37^ა]. დოკუმენტი მოიძია მ. ხომერიკმა.

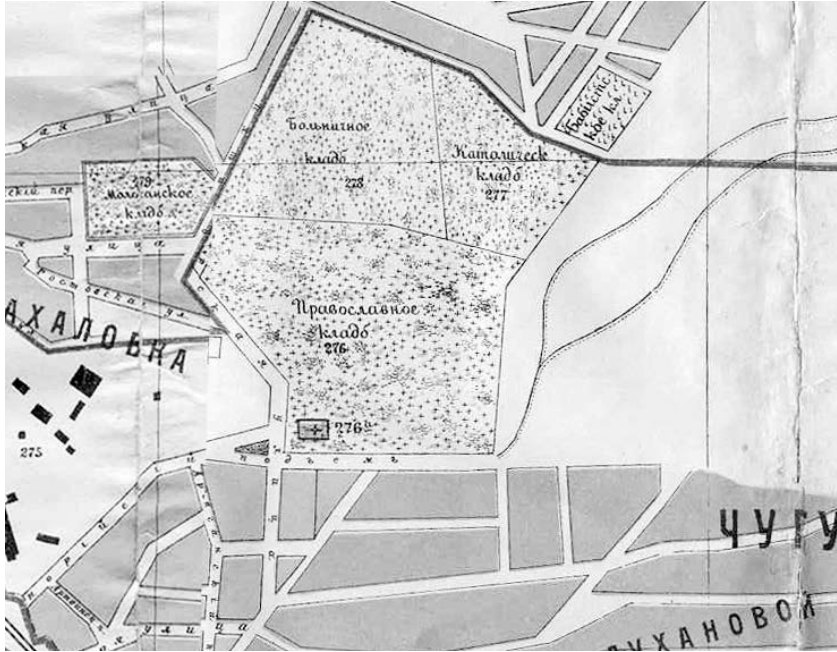
№29. დოკუმენტის [სეა, ფ. 489, ან. 7, ს. 1798, ფ.37, 38] მეორე გვერდი, საიდანაც ჩანს, რომ უცნობი მიცვალებული საავადმყოფოს სასაფლაოზე დაკრძალეს.

№30. მიხეილის საავადმყოფოს ეკლესია, წმ. მიქაელ მთავარანგელოზის სახელობის, სადაც 1918 წლის 4 მაისს გარდაცვლილ უცნობ მიცვალებულს, ანუ ფიროსმანს, 9 მაისს აუგეს წესი.

№31. კუკიაზე არსებული სასაფლაოები. საავადმყოფოს სასაფლაო №6 [სეა, ფ. 192, ან. 8, ს. 763]. მოიძია მ. ხომერიკმა.

№32. 1913 წლის თბილისის რუკის ფრაგმენტი. კუკიაზე არსებული მართლმადიდებლური (276), კათოლიკური (277), სავადმყოფოს (278), მალაკნების (279) და ბაბისტების (მუსულმანური სექტის) სასაფლაოები.

ბოლოთქმა

2011 წელს, „პრიამ-ტაიმის“ პრეს კლუბში ჩავატარე პრეს-კონფერენცია, სადაც განვაცხადე, რომ ფიროსმანი 1918 წლის 4 მაისს, მიხეილის საავადმყოფოში გარდაიცვალა, ხოლო 9 მაისს ის კუკიაზე, საავადმყოფოს სასაფლაოზე დაკრძალეს, როგორც უპატრონო მიცვალებული. მოგვიანებით შევიტყვე, რომ ინტერნეტგაზეთ „ახალი 7 დღეში“ გამოქვეყნებულა ჟურნალისტი ილია მარტყოფლიშვილის ვრცელი ინტერვიუ ანზორ მაძლარაშვილთან, სადაც მათ ჩემი და ნ. კობიაშვილის ვერსიები ერთმანეთში აურიეს. აქ ყველაფერს აღარ გავიმეორებ, რათა მკითხველი არ დავაბნო.

ი. მარტყოფლიშვილს ა. მაძლარაშვილისთვის უკითხავს, თუ რომელი ვერსიაა უფრო სარწმუნო. ამ უკანასკნელის არაკომპეტენტურობამ ყოველგვარ ზღვარს გადააჭარბა: „არა, მაისი ნამდვილად არ არის... კუკიის ჩანაწერებთან ეს ფაქტიც წინააღმდეგობაში მოდის. ნიკალა აღდგომის მეორე დღეს, 18 აპრილს გარდაიცვალა.“ ა. მაძლარაშვილმა წლების განმავლობაში ვერც თავად დაადგინა და ვერც ჩემი პუბლიკაციებიდან მიხვდა, რომ 1918 წელს, აღდგომა 5 მაისს იყო. გაუგებარია, რის საფუძველზე მიიჩნევს 18 აპრილს – აღდგომის მეორე დღედ? ისიც აღსანიშნავია, რომ ნიკალა „ზედ აღდგომის“ ღამეს გარდაიცვალა და არა „აღდგომის მეორე დღეს“, როგორც ა. მაძლარაშვილი თავის ფანტაზიაზე დაყრდნობით აცხადებს. ასევე, საინტერესოა, კუკიის ჩანაწერებში რას გულისხმობს – კუკიის სასაფლაოს ჩანაწერებს, რაც არ არსებობს, თუ კუკიის წმ. ნინოს ეკლესიის ჩანაწერებს, სადაც უცნობი მიცვალებულები არ შეჰყავდათ? რა ნახა და სად ნახა?

ა. მაძლარაშვილი იმასაც აცხადებს, რომ კუკიის სასაფლაოს ვერსია არარეალურად ეჩვენება: „თანაც უცნობი მხატვარია მითითებული.“ სად ნახა ასეთი ჩანაწერი, სადაც „უცნობი მხატვარი“ წერია? ვფიქრობ, ამ ე. წ. მკვლევრის, ა. მაძლარაშვილის, პასუხები ერთადერთ მიზანს ემსახურება, რაც ფაქტებისა და დოკუმენტების განზრახ დამახინჯებაში მდგომარეობს. ინტერვიუში ის პეტრე-პავლეს სასაფლაოს ვერსიას უჭერს მხარს და

განმარტავს: „ცნობილია, რომ ვინმე მგალობლიშვილმა ნიკალა ავადმყოფობის დროს მიხაილოვის საავადმყოფოში ეტლით გადაიყვანა. რადგან პეტრე-პავლეს სასაფლაო იქვე ახლოს მდებარეობს, რატომღაც მგონია, რომ მისი დაკრძალვა, სავარაუდოდ, იქვე მოხდებოდა. ეს ვერსია უფრო დამაჯერებლად მიმაჩნია, მითუმეტეს, რომ უპატრონო მიცვალებული იყო“ [ილია მარტყოფლიშვილი, „ფიროსმანის სახლ-მუზეუმის დირექტორს ნიკალას საფლავის დადგენის იმედი არ აქვს“, „ახალი 7 დღე“, 28. 04. 2011].

ამ ინტერვიუს მიცემის შემდეგ, ა. მაძღარაშვილს საიდანღაც შეუტყვია, რომ პეტრე-პავლეს სასაფლაო „მიხაილოვის“ საავადმყოფოსთან იქვე ახლოს არ მდებარეობს. და აი, 2014 წლის ოქტომბერში, ტელეკომპანია „მაესტროს“ მიერ მომზადებულ „უცნობ ისტორიებში“, რომელიც ფიროსმანს მიეძღვნა, ა. მაძღარაშვილმა გამოთქვა მოსაზრება, რომ ფიროსმანი „მიხაილოვის საავადმყოფოში“ გარდაიცვალა და დაიკრძალა კუკიაზე, ან მიხეილის საავადმყოფოს ეზოში. თან განმარტა, რომ უპატრონო მიცვალებულებს საავადმყოფოს ეზოში მარხავდნენ, ასეთი პრაქტიკა არსებობდაო. სად წაიკითხა, სად გაიგო საავადმყოფოს ეზოში დაკრძალვის ასეთი სენსაციური პრაქტიკის შესახებ, რაც ენინაალმდეგება ყოველგვარ სანიტარულ ნორმებს და საღ აზრს!

მხოლოდ ილია მარტყოფლიშვილი და ანზორ მაძღარაშვილი როდი მსჯელობენ უპასუხისმგებლოდ. რადიო თავისუფლების ჟურნალისტიმა ჯიმშერ რეხვიაშვილმა, 2012 წლის 28 დეკემბერს, მიაგზავნა სრულიად აღმამფოთებელი რადიოგადაცემა „დაკარგული ფიროსმანი“, სადაც კვლავ მოხდა ჩემი და ნ. კობიაშვილის ვერსიების დამახინჯება და ერთმანეთში არევა. ჯ. რეხვიაშვილმა შეცდომით განაცხადა, რომ მხატვრის გარდაცვალების თარიღად სახელდება 1918 წლის აპრილი და 1919 წლის მაისი! [<http://www.radiotavisupleba.ge/a/25771798.html>]. ნუთუ ასე ძნელია ორი თარიღის სწორად დამახსოვრება? მე ხომ 2003 წლიდან, ფიროსმანის გარდაცვალების თარიღად 1918 წლის 4 მაისს ვასახელებ. ჯ. რეხვიაშვილი ამბობს, რომ ხელოვნებათმცოდნე ეკა კიკნაძის თქმით, ეროვნულ არქივში ინახება წმინდა

მიხეილის საავადმყოფოს (საავადმყოფო წმინდა მიხეილის კი არა, 1882 წლიდან დიდი მთავრის, მიხეილის სახელს ატარებდა, ხოლო საავადმყოფოსთან არსებული ეკლესია წმ. მთავარანგელოზი მიქაელის სახელობის იყო – მ. ხ.) რეგისტრაციის ყურნალი. შემდეგ, თავად ე. კიკნაძე ერთვება და ახდენს ჩემი საავტორო უფლებების უხემ დარღვევას. ამკარად, იყენებს ჩემს ბროშურაში გამოქვეყნებულ მასალას და აცხადებს, რომ ზემოხსენებულ ყურნალში გაკეთებული ჩანანერი, მაღალი ალბათობით, ნათელს ჰფენს ნიკო ფიროსმანის როგორც გარდაცვალების თარიღს, ასევე გარდაცვალების მიზეზს: „აქ წერია 1918 წელი, 04.05, ანუ 4 მაისი. შემდეგ რუსულად წერია: ავადმყოფი. უცნობი. რომ აქვს ფილტვების შეშუპება და რომ არ არის გონზე და არ შეუძლია თქვას საკუთარი გვარ-სახელი და ამიტომ გატარებულია როგორც: „МУЖЧИНА НЕИЗВЕСТНОГО ЗВАНИЯ“.

საკვირველია, რომ ე. კიკნაძე ასე ამახინჯებს ჩემ მიერ მიკვლეულ და შესწავლილ დოკუმენტს! ამ დოკუმენტში ნათქვამია, რომ არ არის ცნობილი, თუ ვინ და საიდან მოიყვანა ეს ავადმყოფი და რომ ის იქამდე გარდაიცვალა, სანამ ექიმი გასასინჯად მოვიდოდა. ამიტომ, ფილტვების შეშუპებაზე დოკუმენტში არაფერია ნათქვამი. დიაგნოზი მხოლოდ გაკვეთის შემდეგ დადგინდა. ე. კიკნაძე განაგრძობს: „ჩვენ გვაქვს მოგონება მისი მეზობლისა, რომელიც ამბობს, რომ ზუსტად აღდგომის პერიოდში შეაკითხა ნიკალას კიბის ქვეშ, სადაც ის ცხოვრობდა (ნიკალა კიბის ქვეშ კი არ ნახეს, სადაც ის ცხოვრობდა, არამედ სარდაფში, სადაც შემთხვევით ჩასულიყო და არა აღდგომის პერიოდში, არამედ აღდგომის წინა ღამეს – მ. ხ.) და ნახა, რომ იყო ძალიან ცუდად. ძლივს ლაპარაკობდა, ჰქონდა მაღალი სიცხე და ამის გამო გამოიძახა სასწრაფო – ცხენებშებმული დროგი, რომელმაც წაიყვანა საავადმყოფოში, თუმცა ზუსტად არ იცოდა, რომელში. (იმ დღეს), გარკვეული დროის შემდეგ, როცა მკვლევარები დაინტერესდნენ და შეამოწმეს იმ დღეებში საავადმყოფოების მისაღებ ყურნალებში გაკეთებული ჩანანერები, მიხეილის საავადმყოფოში მიაკვლიეს ცნობას, რომელიც, მაღალი ალბათობით, გახლავთ ფიროსმანის გარდაცვალების ცნობა“. უფლება მაქვს დავსვა კითხვა: ვინ იყვნენ ის მკვლევარები, რომლებმაც

ფიროსმანის სიკვდილიდან გარკვეული დროის შემდეგ, ამ ცნობას მიაკვლიეს? გარკვეული დროის კი არა, 85 წლის შემდეგ, 2003 წელს, ხსენებულ ცნობას მე მივაკვლიე, რაც არაერთ პუბლიკაციაში მაქვს დაფიქსირებული! ჯ. რეზიაშვილმა ეს ფაქტი არა თუ არ აღნიშნა, არამედ ჩემი როლი სრულიად დამახინჯებულად წარმოადგინა. თურმე, მე ვენინააღმდეგები 1918 წლის ვერსიას, რომელიც სინამდვილეში მე მეკუთვნის. აი, რას ამბობს იგი: „წმინდა მიხეილის ეკლესიის წიგნისა და კუკიის სასაფლაოს ჩანაწერების საფუძველზე (კუკიის სასაფლაოს ჩანაწერები არ არსებობს. კუკიის წმ. ნინოს ეკლესიის მეტრიკულ წიგნებში უპატრონო მიცვალებულები აღნიშნული არ არიან, ამიტომ ეს წიგნები მე არ დამისახელებია – მ.ხ.), ისტორიკოსი მანანა ხომერიკი ამტკიცებს, რომ მხატვარი არა 1918 წელს, არამედ 1919 წლის 4 მაისს, აღდგომის ღამეს, გარდაიცვალა და დაკრძალეს კუკიის სასაფლაოზე.“ სინამდვილეში კი, მე 1918 წლის 4 მაისს ვასახელებ. აი, ასე უხეშად ირღვევა ჩემი საავტორო უფლებები.

ამის შემდეგ, ჟურნალისტი ნ. კობიაშვილი რადიო თავისუფლებას მოუყვა: „...საქართველოს საისტორიო არქივში ვნახე ასეთი ჩანაწერი პეტრე-პავლეს სასაფლაოს წიგნში (სასაფლაოს წიგნი არ არსებობს. შემონახულია პეტრე-პავლეს ეკლესიის მეტრიკული წიგნი – მ. ხ.) 14 აპრილით არის დათარიღებული უცნობი ნიკოლოზ. ამ სვეტის ბოლოს ჩანაწერს ხელს აწერს სწორედ მღვდელი ალექსი სამადალაშვილი“. 2014 წლის ოქტომბერში, ტელეკომპანია „მანეტროს“ მიერ მომზადებულ „უცნობ ისტორიებში“, ნ. კობიაშვილმა სწორედ იგივე გაიმეორა, ანუ 14 აპრილი დაასახელა. ცნობისათვის, 1919 წლის 23 თებერვალს გარდაცვლილი „უცნობი ნიკოლოზი“ 1919 წლის 14 მარტს არის შეყვანილი პეტრე-პავლეს ეკლესიის წიგნში, ხოლო 1918 წლის 14 აპრილს დაფიქსირებულია ვინმე „უცნობი“ – ყოველგვარი სახელის გარეშე. და რაც მთავარია, ეს ორივე უცნობი ნავთლულის სასაფლაოზეა დაკრძალული, რის გამოც, მათ ვერ გავაიგივებთ იმ მიცვალებულთან, რომლის დაკრძალვასაც ძმები ჩაჩანიძეები პეტრე-პავლე სასაფლაოზე დაესწრნენ, ვინც არ უნდა ყოფილიყო იგი. ასე აირია ერთმანეთში სხვადასხვა

საარქივო ჩანაწერების მონაცემები.

ახლა კი, **მინდა საგანგებოდ შევჩერდე ფიროსმანის ცნობილი მკვლევრის, ერასტ კუზნეცოვის საქციელზე, რაც სამეცნიერო ეთიკის ნორმებს სცილდება.** 1975 წელს დასტამბულ ნაშრომში „ფიროსმანი“, ის ერეკლე ლუკაშვილზე დაყრდნობით მოგვითხრობს, რომ ერთ საღამოს ფიროსმანაშვილი ჩავიდა თავის სარდაფში. ის მთვრალი იყო, მას გაუმასპინძლდნენ სადღესასწაულოდ. დაწვა იატაკზე და გონება დაკარგა. აღდგომა იყო („Была пасха“). შემდეგ, ე. კუზნეცოვი ყვება ფიროსმანის საავადმყოფოში წაყვანის ცნობილ ისტორიას და დასძენს, რომ მაისურაძემ არც კი გაიგო, თუ რომელ უახლოეს საავადმყოფოში წაიყვანეს – არამიანცის თუ მიხეილის. უფრო საფიქრებელია, რომ მიხეილის საავადმყოფოში, რადგან ის უფრო ახლოს იყო. ე. კუზნეცოვი განმარტავს, რომ მიხეილის საავადმყოფოს ნიგნში შემოინახა ჩანაწერი, რომელიც, შესაძლოა ფიროსმანს შეეხება: 1918 წლის 7 აპრილს საავადმყოფოს მისაღებში მიყვანილ იქნა უცნობი წოდების მამაკაცი, ლტაკი, 60 წლის შესახედაობის. („7 апреля 1918 года доставлен в приемный покой мужчина неизвестного звания, бедняк, на вид лет 60....) მოყვანილია ივანე ჩანადირაძის მიერ ანტონოვის ქუჩიდან [Э. Кузнецов, „Пиросмани“ Ленинград, 1975, გვ. 7]. ე. კუზნეცოვი უკრიტიკოდ იმეორებს ე. ლუკაშვილის მტკიცებას: „ეს არის 1918 წლის გაზაფხულის ერთადერთი უსახელო ჩანაწერი...“, რაც შორს არის სინამდვილისგან. აქვე მოჰყავს გასინჯვისა და გაკვეთის მონაცემები და ბოლოს გვამცნობს, რომ გვამი დაკრძალეს კუკიის წმ. ნინოს სასაფლაოზე, უსახლკაროთათვის და უგვართათვის გამოყოფილ მოშორებულ კუთხეში. დაკრძალვის შესახებ ჩანაწერი არ არსებობს და არც შეიძლებოდა, რომ ყოფილიყო, ვინაიდან არავინ იცოდა, რა სარწმუნოების იყო მიცვალებული და მისთვის წესი არ აუგიათო. ე. კუზნეცოვი: „მრავალი წლის შემდეგ, უკვე ჩვენს დროში, მოიძებნა კაცი, რომელმაც თავს იღო დაკრძალვის ადგილის ჩვენება. საფლავი გახსნეს. მაგრამ ყველაფერი სამწუხარო ფარსი გამოდგა: ჩონჩხი ქალის იყო“ [Э. Кузнецов, „Пиросмани“ Ленинград, 1975,

გვ. 7]. ე. კუზნეცოვი უთითებს ერეკლე ლუკაშვილის საგაზეთო პუბლიკაციას „И. Лукашвили. Последний день Пиросмани. – „Вечерний Тбилиси“, 1969, 24 мая.“ ფიროსმანის შესახებ იგივე ნაშრომი ე. კუზნეცოვმა 2012 წელსაც გამოსცა, სადაც იგივე ამბავი უკვე სხვა რედაქციით მიაწოდა მკითხველს, ჩემი კვლევის შედეგები მიითვისა და უხეშად დაარღვია ჩემი საავტორო უფლებები. თუ წინა ვერსიაში მოქმედება ხდებოდა 1918 წლის 7 აპრილს, როდესაც ე. კუზნეცოვის აზრით „აღდგომა იყო“, ახლა უკვე აღდგომა მაისში ყოფილა! აი, როგორ შეცვალა ე. კუზნეცოვმა თავისი ადრინდელი ინფორმაცია: „აღდგომის წინა დღე დამდგარა“ („Пришел канун пасхи.“), ნიკალა საავადმყოფოში 1918 წლის 4 მაისს წაუყვანიათო. ე. კუზნეცოვს ჩემი ნაშრომიდან ფარულად, ჩემი ნაშრომის დასახელების გარეშე, მოაქვს მონაცემები: „მიხეილის საავადმყოფოს სარეგისტრაციო ნიგნში, 1918 წლის 4 მაისის რიცხვით, ჩაწერილია უცნობი მამაკაცი, 70 წლის შესახედაობის. ის მოყვანილი იყო მისაღებში და გარდაიცვალა მორიგე ექიმის გამოჩენამდე.“ ასევე, გამოურებულია მეორე დღეს ჩატარებული გაკვეთის მონაცემები და გარდაცვალების მიზეზი – ტუბერკულოზი. და რაც მთავარია, დასახელებულია მისი დაკრძალვის ზუსტი თარიღი, რასაც მივაკვლიე მიხეილის საავადმყოფოს ეკლესიის მეტრიკულ ნიგნში, რომელიც ჩემამდე სხვა მკვლევრებს არ გადაუთვალთვალა, რადგან მხოლოდ კუკიის წმ. ნინოს ეკლესიის და პეტრე-პავლეს ეკლესიის მეტრიკულ ნიგნებში ეძებდნენ ფიროსმანის გარდაცვალების ჩანაწერს. ე. კუზნეცოვი წერს: „შესაძლოა, ის დაკრძალეს 9 მაისს უახლოეს კუკიის სასაფლაოზე, სპეციალურ ადგილზე, რომელიც გამოყოფილი იყო მიხეილის საავადმყოფოდან შემოსული უსახლკაროებისთვის და უგვაროთათვის“ [Э. Кузнецов, „Пиросмани. Биография“. Санкт-Петербург, 2012, გვ. 9]. ე. კუზნეცოვმა არა მხოლოდ არ აღნიშნა, თუ საიდან შეიტყო ეს ყოველივე, არამედ ჩემს მიგნებას ხაზიც გადაუსვა: „მრავალი წლის შემდეგ, მოიძებნა კაცი, რომელმაც თავს იდო დაკრძალვის ადგილის ჩვენება. საფლავი გახსნეს. მაგრამ ყველაფერი სამწუხარო ფარსი აღმოჩნდა: ჩონჩხი ქალის იყო“

[Э. Кузнецов, „Пиросмანი. Биография“, Санкт-Петербург, 2012, გვ. 1]. ე. კუზნეცოვს სურს მკითხველი დაარწმუნოს, თითქოსდა, ეს ვერსია უკვე გადამოწმებული ყოფილა და ფარსი გამომდგარა! სინამდვილეში, აქ აღრეულია სხვადასხვა ფაქტები, სახელდობრ: როდესაც მე ფიროსმანის გარდაცვალების ჩემი ვერსია წამოვაცენე, კუკიაზე უკვე დიდი ხნის წინ იყო გათხრილი საფლავი, რომელზეც მე არ მიმითითებია. საფლავის გათხრის დროს, მიხეილის საავადმყოფოს ეკლესიის მეტრიკული წიგნი ჯერ არავის ჰქონია ნანახი და მისი ჩანაწერი გათვალისწინებული არ ყოფილა. მე ვამტკიცებდი და ვამტკიცებ, რომ საავადმყოფოს სასაფლაოს გათხრა სრული უაზრობაა. უპატრონო მიცვალებულებს იქ თავის დროზე ისე მარხავდნენ, რომ მათი სახელი და გვარი არ იცოდნენ. წლები გადიოდა და ამ უსახელო საფლავებში სხვა მიცვალებულებს კრძალავდნენ. **განა, რეალურია და ქრისტიანულია ათასობით მიცვალებულის ძვლების ამოყრა მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენი ცნობისმოყვარეობა დავიკმაყოფილოთ?** ვფიქრობ, გათხრების გარეშე უნდა შევაჯამოთ ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემები და საბოლოოდ დავადგინოთ, რომ ფიროსმანი 1918 წლის 4 მაისს მიხეილის საავადმყოფოში გარდაიცვალა, ხოლო 9 მაისს საავადმყოფოს წმ. მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიაში აუგეს წესი და საავადმყოფოს სასაფლაოზე დაკრძალეს. ჩემი ვერსიის საფუძველზე არავითარი საფლავი არ გათხრილა და არ გაითხრება. ფარსი კი, ბ-ნი კუზნეცოვის საქციელზე უფრო ითქმის.

საბედნიეროდ, მდგომარეობა არც ისე უიმედოა. ფიროსმანის გარდაცვალების შესახებ, ჩემი ვერსიის გაცნობის შემდეგ, 2014 წელს შექმნილი კომისიის წევრი, წმ. მიქაელ მთავარანგელოზის ტაძრის წინამძღვარი, დეკანოზი ალექსანდრე გალდავა, ყოველ წელს, ტაძრის ეზოში ატარებს ფიროსმანობას (№33 და 34). შეიძლება ითქვას, რომ ნიკალას ოცნებამ ფრთები შეისხა. გავიხსენოთ მისი სიტყვები: „ჰოდა, რა გვინდა, ძმებო, იცით? უსათუოდ საჭიროა ავაშენოთ დიდი ხის სახლი სადმე, ქალაქის შუაგულში, რომ ყველასთვის იყოს ახლოს. ავაშენოთ დიდი სახლი, რომ შევიყარნეთ ხოლმე, ვიყიდოთ დიდი სტოლი და სამო-

ვარი, ვსვათ ჩაი, ბევრი ვსვათ და ვილაპარაკოთ მხატვრობაზე!“
 აქ, სწორედ იმ ტაძრის ეზოში, სადაც ფიროსმანს 1918 წლის 9
 მაისს წესი აუგეს, იკრიბებიან მისი ნიჭის თაყვანისმცემლები,
 ხელოვნებათმცოდნეები, ისტორიკოსები და საუბრობენ ისეთ
 თემებზე, როგორზეც დიდი მხატვარი ოცნებობდა. ტაძარში კი,

მისი სულის
 საოხად პან-
 აშვიდები
 ტარდება.
 ამიერიდან,
 ფიროსმანის
 სახელი
 ნმ. მიქაელ
 მთავარანგე-
 ლოზის ტა-
 ძარს სამუ-
 დამოდ დაუ-
 კავშირდა.

№33. ფიროსმანობა 2016.

მოსანვევი
 ბარათი.
 ფიროსმანობა
 2023.

გამომცემლობა „მერიდიანი“,
თბილისი, ალ. ყაზბეგის გამზ., №47
ტელ: 239-15-22
E-mail: meridiani777@gmail.com

ISBN 978-9941-34-306-3

9 789941 343063